

Dr. Kiss Anna

A sértett szerepe a büntetőeljárásban

Dr. Kiss Anna

A sértett szerepe a büntetőeljárásban

Dr. Kiss Anna

A sértett szerepe a büntetőeljárásban

Kiadó

Országos Kriminológiai Intézet

Lektor:

Prof. Dr. Barabás A. Tünde CSc

Dr. Farkas Krisztina PhD

Készült a P-T Műhely gondozásában

© Országos Kriminológiai Intézet, 2018

ISBN 978-963-7373-24-4

Tartalom

Előszó	9
ELSŐ FEJEZET	17
A sértett jogai a legalitás és az opportunitás elveire épülő eljárási rendszerekben	17
<i>I. Legalitás kontra opportunitás</i>	<i>17</i>
<i>II. Legalitás és officialitás</i>	<i>18</i>
1. Az érem két oldala vagy az elvek összekeverése?	18
2. Legalitás	19
3. Officialitás	19
4. Vélemények a két elvről	20
5. A legalitás és az officialitás tévesztése	23
6. Kivételek a legalitás és az officialitás elve alól	25
Összegzés az első fejezethez	31
MÁSODIK FEJEZET	35
A sértetti jogokra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok.....	35
<i>I. A sértetti alapjogok</i>	<i>35</i>
<i>II. A sértetti jogokra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok</i>	<i>37</i>
1. Ajánlások, rendeletek, irányelvek, kerethatározatok, bírószági döntések	37
2. A nemzetközi dokumentumok témakörei	41
3. Az ENSZ dokumentumai	42
4. Az Európa Tanács dokumentumai	43
5. Európai Áldozatvédő Fórum	50
6. Európai Unió	52
<i>III. A tanúvédelemre vonatkozó ajánlások</i>	<i>55</i>
<i>IV. A hazai dokumentumok szerepe</i>	<i>57</i>
Összegzés a második fejezethez	64

HARMADIK FEJEZET	67
A resztoratív igazságszolgáltatásról.....	67
<i>I. Packer igazságszolgáltatási modelljei</i>	<i>67</i>
<i>II. Roach igazságszolgáltatási modelljei.....</i>	<i>68</i>
1. A Roach-féle büntetési modell.....	68
2. A Roach-féle büntetés nélküli modell.....	68
<i>III. Hagyományos büntetések kontra alternatív büntetések.....</i>	<i>71</i>
<i>IV. A hagyományos igazságszolgáltatást ért támadások</i>	<i>73</i>
1. Érvek a hagyományos igazságszolgáltatás ellen	73
2. A két rendszer szempontjainak egybevetése.....	78
3. Érvek az érvek ellen	81
<i>V. A resztoratív igazságszolgáltatás fogalomtára</i>	<i>90</i>
1. Dekriminalizáció, legalizálás, depönalizáció, diverzió.....	90
2. A resztoratív igazságszolgáltatás, a mediáció, a Tettes-Áldozat-Egyezség és a jóvátétel.....	94
<i>VI. Mediáció.....</i>	<i>97</i>
1. A mediáció előnyei a sértett szempontjából	97
2. A mediáció előnyei a terhelt szempontjából.....	98
3. A mediáció előnyei az igazságszolgáltatás szempontjából.....	99
4. A mediáció előnyei a társadalom szempontjából	101
<i>Összegzés a harmadik fejezethez</i>	<i>102</i>
NEGYEDIK FEJEZET	105
A sértett jogi helyzetének változása a hazai büntetőeljárársban ..	105
<i>I. Bevezető megjegyzések a sértett jogi helyzetének tanulmányozásához ...</i>	<i>105</i>
<i>II. A sértett fogalma</i>	<i>107</i>
1. A „sértett”-i név	107
2. Sértett vagy áldozat?	111
3. A büntetőeljárás reform hatása a sértetti fogalomra	115
<i>III. A régi Be. által bevezetett, a sértett eljárási helyzetét erősítő jogosítványok</i>	<i>119</i>

1. A pótmagánvád	119
2. A mediáció (közvetítői eljárás)	120
3. A távoltartás mint új kényszerintézkedés	122
4. A tanú védelme	125
<i>IV. A (hatályos) Be. által bevezetett, a sértett eljárási helyzetét erősítő jogosítványok.....</i>	<i>126</i>
1. A sértettre vonatkozó szabályozási elvek a büntetőeljárás reformjánál	126
2. Nyilatkozási jog	126
3. Jóvátétel.....	127
4. Lemondási jog	127
5. Egyéniesítés, különleges bánásmód, sérülékeny csoportok ...	128
6. Jogutódlás	133
<i>V. A sértett pozíciói</i>	<i>133</i>
1. A sértett mint feljelentő és mint magánindítványt előterjesztő.....	135
2. A sértett mint magánvádló	148
3. A sértett mint pótmagánvádló	157
4. A sértett mint magánfél.....	175
5. A sértett mint a különleges bánásmódot igénylő személy.....	189
<i>VI. A sértett általános jogi helyzete a büntetőeljárásban.....</i>	<i>205</i>
1. A sértetti jogok csoportosítása	205
2. A sértett jogai a Be. kódexekben	209
3. A sértett jogai az eljárási szakaszokban.....	231
4. A sértett kötelezettségei.....	244
<i>Összegzés a negyedik fejezethez.....</i>	<i>245</i>
Utószó.....	251
Summary	259
Felhasznált irodalom.....	287

Előszó

A konfliktusok során elszenvedett sérelem megtorlása kezdetben az egyénre hárult, aki képességei szerint a saját erejére támaszkodva érvényesíthette érdekeit. Ennek legfontosabb módja a magánharc volt; ezt a szemben álló felek ereje, ügyessége döntötte el. Később az állam, miután korlátok közé szorította a magánbosszút, átvette a bűncselekmények megtorlásának terhét. Tette ezt azért, hogy ne a sértettnek vagy hozzátartozóinak kelljen az elkövetőt üldöznie, valamint azért, mert a deviáns cselekmények az államra és az egész társadalmi rendszerre nézve súlyos veszélyt jelentettek. A büntetőjogi felelősség alapja így az egyéni helyett a közösségen esett sérelem lett.

Az állam azzal, hogy magára vállalta a bűnüldözés terhét, azt is ki mondta, hogy az igazságot ő szolgáltatja. A bűncselekményt szenvedett személy ebben a folyamatban viszont mellékszereplővé vált: sérelmét csak szűk körben orvosolhatta, és a magánszféra védelméhez, valamint a biztonsághoz fűződő érdekeit sem védték garanciális szabályok. Az elv szerint, ha az állam átvállalja a bűnüldözés terhét, s ezzel áldozatot hoz az igazság oltárán, ezt másoknak is meg kell tenüik. Még akkor is, ha éppen ők szenvednek sérelmet, válnak maguk is áldozattá.¹

A vád tehát közfunkcióvá vált, s a büntető igény érvényesítése felett csak az államközösség rendelkezhetett. Éppen ezért a vád képviselése az ügyész feladata lett. Ezt a legkövetkezetesebben a francia vádképviselési rendszer valósította meg azáltal, hogy elhitette az állami szervek mindenhatóságát. Az egységes nemzetállamra törekvő polgárságnak a központosító törekvései így jogi formát is öltöttek.

1 Farkas Á.: Áldozatvédelem és büntetőeljárás, Magyar Jog, 1993/12. sz. 760. o.

A francia minta gyorsan elterjedt Európában, és megjelent a Magyarországra is kihatással lévő német, illetve osztrák rendszerben is. A nálunk megvalósult vádképviselet alap gondolata tehát egybecsengett a francia megoldással. Különbség volt viszont, hogy a német területeken – az „állami gyámkodás kegyeként” – az enyhébb súlyú bűncselekmények egy része esetén, az officialitás elve megtört, és a vád képviseletét a sértett magánvádlóként látta el,² bár ez csak kivétel volt a főszabály alól, miszerint a vád közfunkciót jelentett. Utóbbi egyben arra is utal, hogy a sérelmet szenvedett egyén kizorult az igazságszolgáltatás perifériájára. Találó *Nils Christi* megjegyzése, miszerint az állami hatalom kisajátította az áldozat és az elkövető vitáját; az igazságszolgáltatás csak arra jó, hogy fájdalmat okozzon.³ Mint ahogy *Bárd Károly* is írja, „a sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének. Az eljárás hivatásos résztvevői végérvényesen eltulajdonították a közvetlenül érintettek konfliktusait. A per egykori ura, a vádfunkcióval korlátlanul rendelkező sértett a modern eljárási rendszerekben alig több, mint a tanúk egyike. A büntetőjogi szankció elsődleges célja már rég nem a sértett kompenzációja, sem anyagilag, sem pedig lélektanilag.”⁴ A jogszabályok által meghagyott lehetőségek pedig a jogalkalmazás folyamán tovább szűkültek, és a sértett régóta kívülállóként, kiközösítettként tengődik az eljárásban; tájékozatlanul és kiszolgáltatottan tapogatózik a jogalkalmazás világában. A bonyolult hivatalos nyelvből nem sokat ért, hiszen napjainkban a törvények többsége elveszítette közérthetőségét, és szövevényes szabályok rendszerévé vált. *Peters* szavaival élve, a büntetőjog fejlődése folyamán mind az anyagi, mind az eljárási jog világa a „hivatá-

2 Koczka Cs.: A sértetti vádképviselet múltja, jelene, jövője, Ügyészi Értesítő, 1992/1. sz. 33. o.

3 Lásd részletesen Christi, N.: A fájdalom korlátai, Európa Kiadó, Bp., 1991, 5. o.

4 Bárd K.: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. sz. 21. o.

sosok” területe lett. A világos tárgyalási stílus is már a múlté.⁵ S ami talán még ennél is rosszabb, hogy a sértett sokszor segítség nélkül próbál érvényt szerezni jogos érdekeinek, és ahelyett, hogy elégedetten távozna a per végén, ehelyett újabb és újabb viktimizációja valósul meg az eljárásban.⁶

De vajon tényleg egyedül van-e a sértett a büntetőeljárásban, vagy éppen ellenkezőleg: érte mozdulnak a hatóságok? Igaz-e, hogy az ügyész voltaképpen nemcsak vádló, hanem a sértett védője is?

Tóth Mihály szerint ez nincs így, mert az emberek jelentős része nem azt gondolja, hogy a jogalkalmazó segíti a sértettet; sőt, ő inkább áldozata, mintsem védenca a hatalomnak.⁷ Ugyanakkor a sérülékeny és kiszolgáltatott csoportok tekintetében az ún. érzékenyítés nemcsak a társadalom tágabb, hanem az igazságszolgáltatás szűkebb világát is elérte. Az emberi jogok térhódítása a terhelti jogokon túl ma már a sértetti jogokat is érinti, a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségeknek köszönhetően. Persze itt is igaz a tétel, miszerint minden jog annyit ér, amennyi megvalósul belőle. Mindenesetre az egyes sértetteket (és nem csupán őket) érintő különleges bánásmód szabályozása 2015 óta a magyar büntetőeljárás törvény része. A 2017. évi XC. tv, az új Be. önálló fejezetet szentel ezeknek a szabályoknak. Ha nem is külön részben, hanem szétszórta szabályozva, de már az 1989. évi XIX. törvény (továbbiakban: régi Be.) is ismerte az elesett csoportokhoz tartozó személyek

5 Peters, K.: Beschleunigung des Strafverfahrens und die Grenzen der Verfahrensbeschleunigung, in: Strafprozess und Reform, Neuwied - Darmstadt, 1979, 83-85. s.

6 Fenyvesi Cs.: Erőszak a büntetőeljárásban (A másodlagos viktimizáció alanyai) Előadás. Elhangzott a Magyar Pszichológiai Társaság V. Nemzetközi Kongresszusán; Bp., 2002. március 20-23.

7 Tóth M.: Az ügyész, a „tollfosztó”, in: Büntető eljárásjogi olvasókönyv (szerk. Tóth M.), Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 125. o.

esetében az egyéniesítés szempontjainak a figyelembevételét. 2015 előtt a régi Be.-ben és azt megelőzően az 1973. évi I. törvényben (továbbiakban: '73. évi Be.) a sértett feljelentőként vagy magánindítvány előterjesztőként, illetve tanúként a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt indult büntetőeljáráásban, az állami büntetőigény érvényesítése tekintetében bár kulcsfontosságú szerepet töltött be, de ez mindössze annyi volt, hogy egyfajta információforrást jelentett a hatóságok számára. Röviden kifejezve: a bűncselekmény áldozata sértetti szerepben többnyire a feljelentők és a tanúk egyike volt.

Mint ismeretes, Magyarországon csaknem harminc évig a '73. évi Be. rendelkezett a sértetti jogokról. A jogszabály túlélte a rendszerváltást. Kisebb-nagyobb „kényszerű változtatások után” képes volt még csaknem 15 évig „szolgálni egy új társadalmi, gazdasági, politikai rendszert”.⁸

Valóban, a hetvenes évek elején elfogadott jogszabály több változtatást élt meg: a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején sokszor módosították a '73. évi Be.-t, de akkoriban nem a sértett szerepének erősítése, hanem a fair eljárás betartása volt a cél, melyet úgy lehetett elérni, ha az eljárás alá vont személynek a jogállamiságból eredő jogait garantálták. Így az intézkedések elsősorban a terhelt védelmét szolgálták.⁹ A 20. század végétől viszont már egyre többen sürgették, hogy a sértett nyerje vissza méltó helyét és szerepét a büntetőeljárásnak nevezett drámában.

8 Király T.: A magyar büntetőeljárási jog fél évszázados történetének vázlata, Belügyi Szemle, 2003/1. sz. 17. o.

9 Küng-Hofer, R.: Die Beschleunigung des Strafverfahrens unter Wahrung der Rechtsstaatlichkeit. Peter Lang, Frankfurt am Main, 1984, s. 32.

A legjelentősebb változtatásra 2015-ben került sor.¹⁰ Ekkor azért módosították a régi Be.-t, mert meg kellett felelnünk a 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv (továbbiakban: sértetti irányelv) rendelkezéseinek.¹¹ Ezt megelőzően, még a 21. század hajnalán, a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat (továbbiakban: sértetti kerethatározat) szabályaihoz igazítottuk büntetőeljárásunkat.¹²

Ugyanakkor a jogok megadása nem elég, szükséges az is, hogy a jogok korlátozását lehetetlenné tévő garanciákat is beépítsék az igazságszolgáltatás rendjébe. Ezen túlmenően pedig azt is el kell érünk, ahogy erről már szó volt, hogy a törvényben kinyilvánított jogok a hétköznapi jogalkalmazásban is érvényesüljenek.

Jelen könyv célja, hogy a sértetti jogok bemutatásán túl felhívja a figyelmet a mindennapi joggyakorlás nehézségeire.

Azzal mindenki egyetért, hogy a bűncselekmény áldozatának szerepét kutatni, az egyik legnemesebb cél. Számos kriminológiai és bün-

10 2015. évi CLI. törvény: A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról.

11 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

12 Az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB (2001. március 15.) számú kerethatározata a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról.

tetőjogi tanulmány, valamint empirikus megfigyelés jelzi azt az utat, ahol a jogalkotónak haladnia kell.¹³

Napjaink jogpolitikája már nemcsak az elkövetők megbüntetését hangsúlyozza, hanem meg akarja érteni a bűnözés mélyebb összefüggéseit, az elkövető, az áldozat és a közösség vonatkozásában is.¹⁴ Az áldozatok/sértettek jogi helyzetére vonatkozó nemzetközi dokumentumok pedig azt várják el a törvényhozótól, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyek jogállami igazságszolgáltatásban gyakorolhassák jogait, teljesíthessék kötelezettségeiket. Az állam pedig e kötelezettségének teljesítése mellett azt sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a büntetőeljárás hatékony és gyors legyen, mert az igazságszolgáltatás működőképessége ezt is megkívánja. Így az ideális büntetőeljárásban több követelménynek kell érvényesülnie: egyfelől üldözni kell a bűncselekményt elkövetőket, és az eljárásban sértettként fellépő áldozatoknak aktív legitimációt kell adni, de másfelől azt is biztosítani kell, hogy a gyanúba vont személyek jogai ne sérüljenek (fair eljárás), és az eljárást záros határidőn belül befejezzék. A harmadik szempont pedig, hogy a bűncselekményt el nem követő személyeket ne zaklassák.

A most megjelenő könyvben a büntetőeljárásban sértettként fellépő áldozat szerepét elemzem, s ezzel összefüggésben más kérdéseket is felvetek. Céljaim között a sértett nehéz helyzetének bemutatása mellett az is szerepel, hogy egyfajta kitekintést nyújtsak a jogszabályi változásokra, összehasonlítva a múlt és a jelen megoldási módjait.

13 Lásd például! Barabás A. T.: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. Budapest, 2004.

14 Fehér L.: Erőszakos bűnözés - bűnözéstől való félelem; In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 33. sz., (szerk.: Irk F.) OKRI, Budapest, 1996, 36. o.

A könyv elején a legalitás és az opportunitás elveire épülő eljárási rendszereket azért tekintem át, mert véleményem szerint a kettő közötti választástól is függ, hogy a sértettnek a jogalkotó milyen jogszabályokat biztosít. Az ezt követő részben ismertetem a téma szempontjából jelentős korábbi és jelenlegi nemzetközi, valamint hazai dokumentumokat, majd a könyv a resztoratív igazságszolgáltatás XXI. századi esélyeinek a bemutatásával folytatódik. A könyv középpontjában természetesen a sértettnek a jogszabályok által körülhatárolt eljárási helyzete áll. Ennél a résznél kitérek a jogalkalmazói gyakorlatban felmerülő és a sértett jogainak törvényes korlátozására további lehetőséget teremtő kérdésekre.

Első fejezet

A sértett jogai a legalitás és az opportunitás elveire épülő eljárási rendszerekben

I. Legalitás kontra opportunitás

Ha a sértett eljárási helyzetét szeretné erősíteni a jogalkotó, akkor figyelembe kell vennie azt a régi tételt, miszerint egy részterület szabályozásához általános koncepció hiányában nem célszerű hozzákezdenie. Először az igazságszolgáltatás egészének elvi alapjait kell tisztáznia, mert csak így kerülhető el, hogy a különböző helyről érkező igények kielégítése érdekében külön nem választható egységek részenként kerüljenek szabályozásra.

Amikor a büntetőeljárás jövőben elképzelt rendjéről kívánunk dönteni, első lépésként az eljárásra vonatkozó alapelveket szükséges meghatározni. El kell döntenünk, hogy kitartunk-e a hosszú évekig fő szabályként érvényesülő legalitás mellett, vagy – a célszerűségi szempontok elsődlegességére hivatkozva – eljárási rendszerünket az opportunitás elvére építjük. Amennyiben ugyanis a legalitás elve a főszabály, és az opportunitás szempontok kivételesen érvényesülnek, akkor másképpen alakul a sértett eljárási helyzete, mint abban a rendszerben, amikor tág teret engedünk a jogalkalmazói mérlegelésnek, és a büntetőeljárás az opportunitásra épül.

A vita a legalitás és az opportunitás előnyeiről és hátrányairól régóta tart. A kérdés lényegében a következő: jogosult-e a bíróságon kívül más hatóság az ügy érdemi elintézésére? Megengedhető-e, hogy

a vádemelés előtt szankció érvényesítésére kerüljön sor? A különböző jogrendszerek más-más választ adnak ezekre a kérdésekre.

A legalitás – mint a klasszikus büntetőjogi iskola eljárásjogi megfelelője – a büntetőjogi igény érvényesítésének kötelezettségét írja elő a hatóságok számára. Lényegében tehát parancs: a büntetőjogi törvények feltétlen alkalmazását jelenti. Az elv kimondásával a jogalkotó a jogalkalmazó hatalmának állít korlátot azáltal, hogy elzárja őt a mérlegelés lehetőségétől; bűncselekmény esetén el kell járnia. Az oportunitás esetében pedig a jogalkalmazó mérlegelésétől függ a büntető eljárás megindítása és lefolytatása.

II. Legalitás és officialitás

1. Az érem két oldala, vagy az elvek összekeverése?

A hatályos Be. csakúgy, mint a korábbiak, a hivatalból való eljárás elvét deklarálja, de alatta a legalitás, illetve officialitás fogalmait is érti, így nem tesz különbséget közöttük.

A büntető eljárás alapja és akadályai című részben, a 4. § (1) és (2) bekezdései értelmében az ügyész és a nyomozó hatóság a tudomására jutott közvédra üldözendő bűncselekmény miatt hivatalból indítja meg a büntető eljárást, a bíróság viszont – feltéve, hogy a törvény eltérően nem rendelkezik – indítványra jár el.

A Be. tehát a hivatalbóli eljárást szabályozza, de nem az eredeti ex officio szerint fogalmaz, hanem a legalitást (kötelesség, parancs) belekeverve, a hatóságok kötelességévé teszi az eljárás megindítását. Nyilvánvaló, hogy itt a két elv keveréséről van szó, pedig a két elv

nem ugyanazt jelenti. Bizonyíték erre a két elv kialakulása, miszerint gyökereik a történelem más-más időszakában kereshetők, és az alóluk engedett kivételek különbözősége is arra utal, hogy a kettő nem ugyanaz.

2. Legalitás

A legalitás parancsot, kötelezettséget jelent, s így a hatóság hatalma elé állít korlátot azzal, hogy meghatározott feltételek megléte esetén nem engedi meg számára a mérlegelést, hanem kötelességévé teszi a büntetőeljárás lefolytatását.

A legalitás alapján pedig a jogrend helyreállítása és a sértés megtorlása állami feladat, hiszen a bűnös magatartás, ha közvetve is, de mindig az állam ellen irányul. A jogalkalmazó pedig opportunus szempontokra hivatkozva nem tekinthet el az eljárás lefolytatásától.

3. Officialitás

Az officialitás esetében – ez jelenti valójában a hivatalból való eljárás elvét – a jogalkotó a hatóság hatalmát alapozza meg azáltal, hogy jogosulttá teszi őt az eljárás lefolytatására, akár a sértett beleegyezése nélkül is. (A sértett beleegyezése abba, hogy az elkövető ellen büntetőeljárást folytassanak le, csak a magánindítványos és a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében bír jelentőséggel.) Az officialitás megvalósulásakor a jogalkalmazó más beleegyezésétől függetlenül, sőt akarata ellenére is érvényesítheti a büntető igényt.¹⁵

15 Lásd részletesen Bárd K.: A büntető hatalom megosztásának buktatói. KJK, Bp., 1987, 53-132. o.

4. Vélemények a két elvről

Én a két fogalmat külön tartom, annak ellenére, hogy sem a törvény, sem a szakirodalom nagy része ezt nem osztja. *Finszter Géza*, bár külön tartja a két elvet, mégis úgy véli, hogy a kapcsolat a kettő között elég szoros: míg a legalitás az anyagi jog logikáját tükrözi, addig annak eljárásjogi konzekvenciái az officialitás elvéből következnek: „a hatóság kötelessége, hogy hivatalból próbálja meg a legalitás parancsának teljesítését.”¹⁶

Erdei szerint viszont egyáltalán nem szükséges külön tartanunk a két fogalmat; „a legalitás és az officialitás elvének tételes jogi összekapcsolása önmagában nem helyteleníthető. A legalitás elve nem érvényesülhet, ha a szükséges jogosítványokat a kötelezettség címzettje nem kapja meg. A bűnüldözésre hivatott hatóság nemigen teljesíthetné a minden bűncselekmény üldözésére vonatkozó kötelezettségét, ha ehhez a létrehozása tényével nem kapott volna felhatalmazást, hanem azt minden esetben valaki mástól, például a sértettől kellene megszereznie”.¹⁷

Rózsa János Erdei Árpáddal ért egyet; ő is hangsúlyozza a két elv összetartozását. Nehezen tart elképzelhetőnek olyan jogi természetű kötelezettséget, amit a kötelezett nem jogosult megtenni. A legtöbb hivatalnak, hatóságnak nemcsak joga, hanem kötelezettsége is a számára kijelölt feladatot elvégezni. Az ügyész, amikor vádat emel, ez joga és

16 Finszter G.: A rendészet elmélete, 160. o. OKRI – KJK, Bp., 2003.

17 Erdei Á.: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljárásban. In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk.: Gellér Balázs) KJK-Kerszöv, Bp., 2004, 168-169. o.

kötelezettsége egyben feltéve, hogy a vádemelés feltételei fennállnak.¹⁸

A legalitás egyébként *Rózsa János* szerint azért került a processzuális elvek közé, mert korábban ezzel akarták hangsúlyozni az ügyész vádmonopóliumát: vívmányként deklarálták annak idején. Az elvvel pedig, amit azóta is a hátán cipel a jogtudomány, arra hívták fel az ügyész figyelmét, hogy a vádemeléssel kapcsolatos kétségek esetében szemei előtt ne az „in dubio pro reo”, hanem az „in dubio pro salute reipublicae” elve lebegjen.¹⁹

Rózsa ugyanakkor azt gondolja, ez a kérdés nem olyan fontos, hogy vitát nyissunk fölötte. Szofisztikát eredményez érvelni amellett vagy az ellen, hogy az officialitás csak jogosítványt implikál-e, vagy kötelezettséget is. Amikor a legalitás megszületett, nem gondoltak arra, hogy a későbbi korokban ezt félre értelmezik.²⁰

A legújabb Be. tankönyv szerint „a hivatalból történő eljárást két fogalommal, a legalitás és az officialitás fogalmával szokás jelölni. Ugyanannak az elvnek a két oldaláról van szó.”²¹

A két fogalmat a jogban valóban össze lehet kapcsolni, ettől viszont még nem lesz egy és ugyanaz. Ugyanakkor azt *Rózsa* is elismeri, hogy nem véletlenül különbözik a nevük. Szerinte viszont a vita abból ered, hogy összekeverik a kötelezettség kétféle értelmét. A büntetőeljárás-

18 Rózsa J.: Észrevételek Kiss Anna A sértett szerepe a büntetőeljárásban című PHD értekezés munkahelyi vitájára (kézirat, OKRI)

19 Uo.

20 Uo.

21 Belovics E. – Tóth M.: Büntető eljárásjog, tankönyv, harmadik, aktualizált kiadás, Budapest, hvgorac, 2017, 57. o.

ban ugyanis nem arról a kötelezettségről van szó, amit a hétköznapiok valóságában annak tartanak. A procedúrában a legalitás a törvények megtartására kötelez, egészen pontosan, a vádemelés kötelezettségét írja elő az ügyész számára. Arról a jogalkotó nem tehet, hogy a fogalmat egyebekre is vonatkoztatják. Az ügyészség megszületésekor a legalitás és az officialitás csak az ügyész processzuális jogainak szabályozásánál szerepelt. A rendőrség (és a csendőrség) vonatkozásában ezt senki sem hangoztatta. Az officialitással a jogalkotó csak azt akarta hangsúlyozni, hogy az ügyész ex officio folytatja intézkedéseit: nemcsak feljelentés, hanem minden bűncselekmény tudomására jutása esetén eljár. Így tehát egyrészt jogosultságot biztosít az ügyész számára az elv, és kötelezettséget is ró rá egyben.²²

A tetszetős levezetés ellenére, továbbra is azt gondolom, hogy a jogosultság és a kötelezettség két különböző fogalom, és nem véletlen, hogy más-más névvel illetik. Ennek egyik bizonyítéka az alóluk engedett kivételeknél kereshető: ezek ugyanis egyáltalán nem azonosak; míg a legalitása a mellőzés, addig az officialitása a magánindítvány és a magánvád. A másik bizonyíték a gyökerekben van: a két elv a történelmi fejlődés különböző szakaszain jött létre. Kétségtelen, hogy a legalitás és az officialitás születése összefügg a bűncselekmény társadalmi sérelmének eszméjével. Ez téveszti meg azokat, akik az elvek összefonódásáról beszélnek. Valószínű, hogy a törvény is a jogirodalomban uralkodó nézetet fogadta el, amikor a két elvet egybemosta.

Egyetértve *Bárddal*, kissé sommásan hangzik az a fajta levezetés, ami alapján ezek a fogalmak egymással helyettesíthetők. Akik azt vallják, hogy ha az állam egyszer már kisajátította a bűnüldözést, akkor ez egyben kötelessége is, tévednek. Mert ez a tétel nem alkalmas arra, hogy e véleményüket igazolják. „Csupán morális parancs vagy inkább

22 Rózsa: i. m.

ajánlás, akár csak az a tétel, hogy aki A-t mond, az mondjon B-t is. Az, hogy a bűnüldözés jogából szükségszerűen következik a bűnüldözési kötelezettség, annyira igaz, mint az, hogy aki A-t mond, az B-t is fog mondani. Azaz vagy igen, vagy nem.”²³

*Bárd*dal egyezően, én is azt gondolom, hogy a legalitás elvére épülő jogrendszerekben a legalitás kötelezettséget, az officialitás jogosultságot jelent.

5. A legalitás és az officialitás térvesztése

Magyarország az 1896. évi Bp. megalkotása óta a legalitás elvét hirdeti főszabályként. A XIX. században megalkotott jogszabály indokolása szerint „az anyagi jog alkalmazását nem szabad egyéni tekintetektől, vagy a célszerűség alkalmi okaitól függővé tenni (...). A törvény feltétlen végrehajtást követel, rendeleteinek megvalósítása nem függhet senkinek subjectiv véleményétől. Ha a törvényhozó oly szempontok számbavételét óhajtja, melyek nem jogiak, ennek kijelentése, az esetek meghatározásával együtt, a törvénybe tartozik és nem bízható az állam, vagy egyes államközegek belátására. A jogrendnek legerősebb támasza és a jogegyenlőségnek igazi tartama éppen az, hogy a büncselekmények megítélésének szempontja és mértéke mindig és mindenkire nézve változhatatlan. Azért a büntető törvény alkalmazásának egyéni okokból való mellőzhetését kizárja a jogállam eszméje.”²⁴

A növekvő bűnözés kezeléséhez hatékony eszközrendszerre van szüksége az államnak. Mivel minden egyes bűnelkövető üldözése, elítélése

23 Bárd (1987): i. m. 67. o.

24 Az 1892-97. évi Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának Indokolása, Bp., 1895, 155. o. (Továbbiakban: Bp. Indokolás)

és megbüntetése lehetetlen, ezért a legalitás elvének feltétel nélküli betartása soha és sehol nem valósulhatott meg.

Magyarországon, a legalitás elvén az első repedést a felfüggesztett szabadságvesztés és a fiatalkorúak próbára bocsátásának bevezetése idézte elő. (1908. évi XXXVI. tc.) Ezek az elkövetőt a fenyegetettség állapotába helyezik, de a kézzelfogható büntetés elmarad. A legalitás tehát már nem értelmezhető úgy, hogy a bűncselekményt büntetés követi.²⁵

A legalitás elvének további megroppanását idézte elő az 1950 évi II. tv. (Btá) 56. §-a: a csekély jelentőségű bűncselekmények esetében, ha a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés is szükségtelen, továbbá, ha akár a cselekmény, akár annak elkövetője a büntett elbírálásának idején a társadalomra nem veszélyes, a bűnösség megállapítását és a büntetés kiszabását mellőzni kell.²⁶

A bűncselekmény fogalmának materiális elemekkel való bővítése tehát széles mérlegelési jogot biztosít a jogalkalmazó számára. A jogalkalmazó a cselekmény egészének értékelésével arra a következtetésre jut, hogy a formális bűncselekmény valójában nem is veszélyes a társadalomra, tehát nem kell tovább üldöznie.

A legalitás uralma tovább csökkent, amikor felállították a társadalmi bíróságokat, és a kisebb súlyú bűncselekményeket így elterelték a büntető útról. Ez az elterelés azt eredményezte, hogy az állami hatalom lemondott a büntetőjogi igényről, hiszen az itt kiszabható szankció nem volt azonos a büntetőjogi büntetéssel. Ekkor az ügy ugyanis

25 Király T.: A legalitás a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny, 1986/5. sz. 202. o.

26 Uo. 202. o.

más régióba került. Hasonló volt a helyzet, amikor megelégedtek a fegyelmi felelősségre vonással.²⁷ (Magyarországon a társadalmi bíróságok már régen megszűntek, a katonai vétségek esetében viszont 1993-ig lehetőség volt arra, hogy a cselekményt fegyelmi jogkörben bírálják el.)

A legalitás és az officialitás további térvesztését idézte és idézi elő továbbra is a szelekció. Feltételezhető ugyanis, hogy a bűncselekmények egy része azért marad ismeretlen a hatóságok számára, mert figyelmüket a jelenségek egy részére tudatosan nem irányítják rá, és szemet hunynak bizonyos törvénysértések fölött. Inkább csak a legsúlyosabb, ezek közül is főleg a közfelháborodást kiváltó bűncselekmények elkövetőit igyekeznek megtalálni. Erőiket ezért ezekre összpontosítják, és kevesebb energiát fordítanak az apró lopások és rongálások tetteseinek leleplezésére.²⁸

6. Kivételek a legalitás és az officialitás elvei alól

Természetesen a legalitás és az officialitás elvének feltétel nélküli betartása és betartatása lehetetlen, ahogy ez a fentiekből is látható. A jogalkotói felismerésnek megfelelően ezért maga a törvény állít fel kivételeket. A magánindítványra üldözendő bűncselekmények és a magánvádas eljárás esetében a sértett, illetve más jogosult akaratától teszi függővé az eljárás megindítását, illetve a per lefolytatását. Ezek az ex officio eljárás elve alóli kivételek. Itt a jogalkotó a hatóság hatalma elé állít korlátot, mert megakadályozza az állami szerv eljárását. A „mellőzés” intézményének megengedésével pedig a legalitás elve

27 Uo. 203. o.

28 Uo. 204-205. o.

sérül, hiszen a hatóság célszerűségi szempontokra hivatkozva nem köteles a parancsot teljesíteni.

Látható tehát, hogy az officialitás elvének kimondásával a jogalkotó a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság hatalmát alapozza meg, míg a kivételek – a magánindítvány és a magánvád – éppen e hatalom elé állítanak korlátot. A legalitás esetében fordítva történik mindez. A parancs kihirdetésével a jogalkalmazó hatalma csorbul azáltal, hogy a törvény, mérlegelés nélküli cselekvési kötelezettséget mond ki, a kivételek ugyanakkor a jogalkalmazó diszkrécionális jogkörét növelik, hiszen megengedik neki, hogy bizonyos bűncselekményeket figyelmen kívül hagyjon.²⁹

A legalitással szemben az opportunitás elvére épülő jogrendszer nem írja elő valamennyi bűncselekmény feltétel nélküli üldözését, hanem célszerűségi szempontok figyelembevételével a jogalkalmazó döntésétől teszi függővé az eljárást. A hatóság széles diszkrécionális hatalma lehetőséget teremt a prioritások meghatározására és az igazságszolgáltatásra szánt erőforrások jobb elosztására. A bűnüldözés ennek megfelelően a társadalomra leginkább veszélyes cselekményekre korlátozódhat.

A legalitás elvének töretlen érvényesítése az eredeti felfogás értelmében ma már lehetetlen. Az elv eróziója azért következett be, mert az eredeti tétel bizonytalan alapokra épült, „sérülékeny, mállekony elemekből állott össze”, s a törekeny építménynek ezért előbb-utóbb össze kellett roppannia.³⁰ Így ma már egyre többen javasolják az opportunitás szélesebb körben történő megengedését. Mivel az igazság-

29 Bárd (1987): i. m. 70. o.

30 Uo. 66. o.

szolgáltatás működőképességének határán van, így a célszerűségi szempontok érvényre juttatása valóban elkerülhetetlen.

Opportunitási szempontok érvényesülnek például akkor, amikor a jogalkotó az együttműködő terhelt esetében lehetővé teszi a nyomozás megtagadását, illetve megszüntetését. Az ügyész diszkrécionális jogköre érhető tetten korábban a vádemelés elhalasztásánál is.³¹ Bár ez a jogintézmény az új Be. miatt 2018 júniusáig volt hatályban, a mérlegelési jog érvényesülésének megértése szempontjából nincs jelentősége most annak, hogy a vádemelés elhalasztását más jogintézmények váltották fel. A *hatályos Be.* értelmében más nevet kaptak azok az opportunitási lehetőségek, melyek a bírósági eljárás kiváltása érdekében kaptak szerepet a büntetőeljárásban: ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése; egyezség a bűnösség elismeréséről; feltételes ügyészi felfüggesztés. A közvetítői eljárás a korábbi Be.-ben is megtalálható, és az új Be. alapján a jövő büntetőeljárásának is az egyik meghatározó jogintézménye lesz.³²

Ugyanakkor a klasszikus elveket valló processzualisták aggódva figyelik az ügyész diszkréciós jogkörének növelését és a büntetőeljárásról való elterelés eszközeinek megvalósítását. Az opportunitás tételének megvalósítása véleményük szerint számos veszélyt rejt magában. A történelem „nehéz vajúdjásának” eredményeként megszületett klasszikus alapelvek feladása miatt aggódnak. Féltik a tisztességes

31 Az opportunitás érvényesítésének részletes elemzését lásd Róth E. Az ügyész diszkrécionális jogköre c. cikkében! In: Az új büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni konferenciák IV. Debrecen, 2005, 81-89. o. és Róth: Az ügyész diszkrécionális jogkörének néhány kérdése, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006, 511-523. o.

32 Ennek részleteit lásd a negyedik fejezetben!

eljárásra épülő igazságszolgáltatás téziseit. Az ügyészszégi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése, az egyezség a bűnösség elismeréséről, a feltételes ügyészi felfüggesztés sértheti az ártatlanság vélelmét, és „megkérdőjelezi a bíróság kizárólagos jogát az ítékezésre, a büntetésre”.³³

A sértett szempontjából elméletileg a legalitás tételét elfogadó eljárási rendszer a kedvezőbb. Az opportunításra épülő esetben ugyanis az ügyész – mint ahogy a fentiekből ez látható – széles diszkrécionális hatalommal rendelkezik. Ennek következtében pedig célszerűségi szempontokra hivatkozva eltekinthet az eljárás lefolytatásától.

Milyen jogai sérülnek a sértettnek? Minden embernek vele született, alapvető emberi joga: az élethez, a szabadsághoz, a méltósághoz, a személyes biztonsághoz, a tulajdonhoz való jog. Az állam kötelezettsége, hogy e jogokat biztosítsa, és állampolgárait megvédje. A rendőrség egyik legfontosabb feladata, hogy a bűncselekmények elkövetését megelőzze (preventív funkció). Amennyiben ennek nem tud eleget tenni, akkor kötelessége a megzavart közrend helyreállítása (represszív funkció) és az elkövetők felkutatása, illetve bíróság elé juttatása (inkvizitórius vagy bűnüldözési funkció). Az opportunítás esetén viszont az állam e kötelezettségének nem mindig tesz eleget. Ennek egyik súlyos következménye, hogy igazságtalansághoz vezet: az állampolgár, akinek az ügyét célszerűségi szempontokra hivatkozva félreteszik, hátrányos helyzetbe kerül azzal a sértettel szemben, akinek az ügyét gondosan kezelik.

33 Bárd (1987): i. m. 128. o.

Ugyanakkor az opportunus szempontok érvényesülése esetén sem mindig sérülnek a sértetti jogok. A feltételes ügyészi felfüggesztés például a sértett szempontjából (is) kedvező lehet.

Nálunk a jogalkotó sokáig nem engedett a formális legalitás elvéből. Az elv, miszerint ítélezni csak a bíróság jogosult, még ma is érvényes. A legalitás erőzójánál és az ahhoz vezető okok kialakulásánál láttuk, hogy a legalitás a gyakorlatban törést szenved. A jog által nem szentesített szelekció és a büntetőeljárást drasztikusan egyszerűsítő, valamint az alapelveket sértő legitim intézkedések ugyanolyan komoly veszélyt rejtenek magukban mint a nyomozóhatóság és az ügyészség diszkrécionális hatalmának kiterjesztése. Mindkét rendszer esetében sérülhetnek a sértett alapvető jogai. Mi akkor a megoldás?

Elsősorban nem az a fontos, hogy fő elvként melyik tételt fogadjuk el. Mindkettőnek vannak előnyei, de vannak hátrányai is. Ezért a kérdés végső soron: milyen jogosítványokat biztosítunk a sértettnek a legalitás tételének elfogadása esetén, és milyeneket az opportunitás elvének érvényesülésekor. A lényeg, hogy mindkét esetben a jog rögzítse a határokat.

A legalitás elvére épülő jogrendszer alapvető jellemzője – mint ahogy az eddig leírtakból egyértelműen kiderült – a bűncselekmény feltétel nélküli üldözése. A jogalkalmazó feladata tehát, hogy mérlegelés nélkül folytassa le az eljárást, és az elkövetőt büntesse meg. Ebben a konstrukcióban a sértettnek nem sok szerep jut, hiszen a büntetőjogi felelősség alapja a közösségen esett sérelem. A sértett akaratától és fellépésétől függetlenül a bünt büntetésnek kell követnie. Az állam – e sajátos feladatra létrehozott szervein keresztül – mindent elkövet, hogy a megsértett jogrend helyreálljon. A sértett pedig – mint az igazságszolgáltatás mellékszereplője – csak korlátozott jogosultságok-

kal rendelkezhet. Ebben az eljárási megoldásban az elterelési technikáknak sem lehet helyük a tiszta legalitásra épülő modell esetén.

Más a helyzet a magánindítványra üldözendő bűncselekmények és a magánvádas eljárások esetében. A jogalkotó ugyanis kisebb-nagyobb mértékben megengedi, hogy a sértett beleegyezésén múljon a büntetőeljárás megindítása.³⁴ A magánindítvány – mint a főszabály alóli kivétel – kizárja az officialitás elvének maradéktalan érvényesülését, és ekkor a sértett akaratától függ az eljárás megkezdése. Hasonló a helyzet a magánvád esetében is. Ekkor a jogszabály lehetővé teszi, hogy a vádfunkció ellátása hatóságtól magánszemélyhez kerüljön.³⁵

Ha egy igazságszolgáltatási rendszer szigorúan kitart a legalitás és az officialitás mellett, akkor is kénytelen e tételek merevségén enyhíteni, mert a főszabály kivétel nélküli érvényesítése nem lehetséges. Az egyik megoldás lehet a magánindítvány és a magánvád intézményeinek jogszabályban történő szélesítése, másfelől pedig a sértett jogosítványainak a gazdagítására is van lehetőség, mely leginkább a megbékélésben valósítható meg. (pl. közvetítői eljárás)

A legalitás merevségén enyhíthetett korábban a vádemelés elhatalasztása is feltéve, hogy az ügyész nem a bizonyítás elégtelenségét akarta ezzel palástolni. A hétköznapiak gyakorlata azt igazolta, hogy az ügyészek kevésbé éltek ezzel a lehetőséggel, és sokkal szívesebben alkalmazták a nyomozás megszüntetését és a megrovást.³⁶ Az opportunitás ilyen szempontú érvényesítése a sértetti érdekek ellen hatott.

34 Király (1986): i. m. 202. o.

35 Uo. 202. o.

36 A 2006. évi LI. tv. ismét megszünteti a megrovást.

A hatályos Be. szerinti feltételes ügyészi felfüggesztés talán sokkal inkább figyelembe veszi a jövőben a sértetti szempontokat.

Összegzés az első fejezethez

Legalitás-opportunitás

Ez a fejezet a legalitásra és az opportunitásra épülő eljárási rendszereket azért tekinti át, mert a sértett számára biztosított jogok attól is függenek, hogy a jogalkotó melyik elvet részesíti előnyben. Vajon melyik kedvez jobban a sértettnek, a legalitás vagy az opportunitás? Egyértelmű, hogy mindaddig, amíg az opportunitás valóban az ügyészi tétlenséget jelenti, akkor a legalitás előnyösebb a sértett számára.

A hipotézis, hogy a tiszta legalitás esetén lényegében nem szükséges, hogy a sértett széles ügyféli jogosítványokkal rendelkezzen, hiszen a közvádoló a sértett eljárása nélkül is azt ígéri, hogy bíróság elé állítja a feltételezett elkövetőt, a bíróság pedig az ártatlanság vélelmének megdőlte esetén, a vádlott megbüntetésével eleget tesz a legalitásból eredő kötelezettségének. Az már más kérdés, hogy minden esetben érvényesül-e a legalitás, és a sértett kára megtérül-e. Bár e rendszer azt is ígéri, hogy a büntetőperhez kapcsolt adhéziós eljárásban, a vádlott elítélésével párhuzamosan, helyt ad a sértett polgári jogi igényének, s ezzel a kár is megtérül.

Az opportunitás elvét elfogadó eljárás sem veti el a sértett magánfélként történő fellépését, viszont a rendszer lényegének megfelelően, nagyobb teret ad az ügyészi diszkréciónak. Célszerűségi szempontokat figyelembe véve, az ügyész eltekinthet a vádemeléstől akkor is, ha egyébként annak feltételei fennállnak.

Hazánk a legalitás elvét fogadja el főszabályként, elismerve ugyanakkor azt is, hogy ennek feltétel nélküli megvalósítása lehetetlen. Az ügyészi diszkréció szerepe hazánkban a Be. reformja során szélesedett, de ennek feltételeit a jogszabály rögzíti. Ugyanakkor az ügyészi tétlenség ellenszeréül továbbra is ott a pótmagánvád.

A legalitás-opportunitás fogalompár mára elveszítette eredeti jelentését, mivel a korábbiakhoz képest jelentése tágult, így a hipotézis, miszerint a legalitás jobban kedvez a sértettnek, hamis, napjainkban már nem alkalmazható. Ennek okát így szokták az első fejezet feltárni.

Officialitás

A legalitás és az oppportunitás mellett szerepet kap ebben a fejezetben az officialitás, amit gyakran egybe mosnak a legalitással.

Az ügyészi korrekció

Az ügyészi korrekciónak Európa-szerte számos ellenszere létezik: pótmagánvád, mellékmagánvád, vádkikényszerítés és az actio popularis.

De vajon érvényesek-e még ezek a régóta használt fogalmak, és alkalmasak-e arra, hogy segítségükkel a sértett eljárási helyzetével kapcsolatos kérdésekre választ kapjunk?

További kérdés, hogy felülvizsgálható-e az ügyész diszkrecionális jogkörben hozott azon döntése, hogy nem emel vádat? Kényszeríthető-e arra, hogy tétlenség esetén mégis a bíróság elé vigye az ügyet?

Bárd Károly szerint nem, hiszen ha a törvényhozás mozgásteret biztosít az ügyésznek, értékelési zónát hagy számára, de ezzel egyidejűleg lehetővé teszi azt is, hogy a mérlegelés alapján hozott döntését más annullálja, akkor teljesen értelmetlenül adott a jogalkotó a közvádlo kezébe olyan jogosítványt, melynek alkalmazása mérlegeléstől függ.³⁷

Mivel a bíróság csak indítványra jár el, ezért nem jelenti a bírói jogkör elvonását, ha az ügyészség valóban tétlen marad, és nem maga alkalmaz szankciót.³⁸

További kérdés, hogy felülvizsgálható-e az ügyészség diszkrecionális jogkörben hozott azon döntése, hogy nem emel vádat, továbbá kényszeríthető-e arra, hogy tétlenség esetén mégis a bíróság elé vigye az ügyet.

Bárd szerint nem kényszeríthető erre a vádhatóság. Azért nem, mert abban az esetben, ha a törvényhozás mozgásteret biztosít az ügyésznek, ha értékelési zónát hagy számára, de ezzel egyidejűleg lehetővé teszi azt is, hogy a mérlegelés alapján hozott döntését más semmibe vegye, akkor teljesen értelmetlenül adott a jogalkotó a közvádlo kezébe olyan jogosítványt, melynek alkalmazása mérlegeléstől függ.³⁹

37 Bárd: Opponensi vélemény Kiss Anna PhD dolgozatához, Miskolc, 2006.

38 Uo.

39 Uo.

Második fejezet

A sértetti jogokra vonatkozó nemzetközi jogi és hazai dokumentumok

I. A sértetti alapjogok

A sértett alapjogai levezethetők a nemzetközi dokumentumokból, ezért mielőtt utóbbiakat részletesen ismertetném, összefoglalom, milyen jogosítványokról van itt szó.

Ma már egyre többen hangoztatják, hogy – a vádlotti alapjogok min-tájára – a sértettet megillető, alapvető jogosítványokat is jogszabály-ban kellene az államnak deklarálnia. Ezek az alapjogok az alábbiak lehetnek:

- a félelem nélküli, biztonságos élethez való jog;
- az állam kötelezettsége, hogy a bűncselekmények elkövetését meggátolja, illetve a bűnözőkkel szemben hatékony védelmet nyújtson;
- a bűncselekmény okozta károk megtérítéséhez való jog;
- az elszenvedett sérülés és fájdalom orvoslásához való jog;
- jog arra, hogy az igazságszolgáltatás szervei a sértetthez tiszte-lettel és megértéssel forduljanak;
- jog arra, hogy a jogalkalmazók döntéseik kialakításánál vegyék számba a sértett érdekeit.⁴⁰

40 Bárd (1984): i. m. 20. o.

Ez is jelzi, hogy a „70-es években lényeges fordulat állott be a viktimológia tudományában. Korábban nem nélkülözött minden alapot a viktimológiát ért szemrehányás, miszerint az nem más, mint olyan bűvészkedés, amelynek a célja annak kimutatása, hogy a bűncselekmény bekövetkeztéért végül is az áldozat felelős. Ma már nem divatos téma a sértett közrehatása, és változott a kriminológusok viszonyulása az áldozatokhoz: a kioktatása, a hibáztatás helyébe a megértés és a segítő szándék lépett. A viktimológia támadásának célpontját a sértettől áthelyezte a szociálpolitika és az igazságszolgáltatás rendszerére, amelyek – így mondják – képtelenek az áldozatok jogos igényeinek eleget tenni.”⁴¹

A viktimológia pálfordulását elősegítette, hogy az áldozatok iránti szolidaritás társadalmi szinten is jelentkezett. A megváltozott kriminálpolitika hatásaként a nyolcvanas évek elejétől az Európa Tanács határozataiban és ajánlásaiban, valamint később az Európai Unió irányelveiben, illetve kerethatározatában is tükröződnek ezek a gondolatok. A könyv mostani részében ismertetem és elemzem a sértett szerepével kapcsolatos nemzetközi és hazai dokumentumokat. A könyv utolsó részében ismét visszatérek a követelményrendszerre, és egyrészt arra keresem a választ, hogy a hatályos Be. megfelel-e az itt ismertetésre kerülő elveknek, valamint ezek betartása esetén vajon tényleg erősödik-e a sértett eljárásjogi helyzete.

41 Uo. 20. o.

II. A sértetti jogokra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok

1. Ajánlások, rendeletek, irányelvek, kerethatározatok, bírósági döntések

Az ENSZ közgyűlés ajánlásai nem kötelezőek a tagországokra nézve, de iránymutató szerepük következtében befolyásolják a kriminálpolitika alakulását.

Az Európa Tanács ajánlásai nagyobb hatással vannak a tagországok igazságszolgáltatására, mert kevesebb állam képviselője fogalmazza meg a követendő célt, és a nemzeti sajátosságokat is könnyebben tudják egyeztetni egymás között. Mindezen túlmenően a tagországokat sok közös szál köti össze, ez pedig lehetővé teszi, hogy a megfogalmazott ajánlásokat az egyes államok könnyebben beépíthetik saját jogukba. A nemzetközi beszámoló jelentésekből is az derül ki, hogy az európai országok nagy része igyekszik teljesíteni az elvárásokat: jogszabályaikat megfelelően módosítják: a sértettek támogatására új jogintézményeket hoznak létre, valamint a sértettek kártalanítására szolgáló alapok is megszületőben vannak.⁴²

Az EU jogalkotási eszközei a rendeletek, az irányelvek és a kerethatározatok. Emellett természetesen ajánlásokat is találhatunk. A rendeletek kötelezőek a tagállamokra, az irányelvek viszont csak az elérendő célt tűzik ki, a tagállamok pedig beépítik azokat belső normáikba. Az ajánlások esetében az EU nem él jogalkotási hatáskörével, hanem csak közös álláspontot szeretne sugallni a tagállamoknak. A tanúvédelemről való elképzeléseit például így közvetíti. A büntetőjog világa ugyanis

42 Kratochwill F.: A betöréses lopás sértettje. In: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulságai. Kriminológiai Közlemények, 38-39. sz., Bp., 1991, 66. o.

kívül esik az Európai Unió jogalkotási hatáskörén, mivel a tagállamok a büntetőjog területét a nemzeti szuverenitás utolsó védőbástyájának tekintik. Ennek ellenére szükséges a jövőben valamilyen közös nevezőre jutnia a Közösségnek és tagjainak ezen a területen is. Vajon „az együttműködés, a harmonizáció, a közelítés nem akar-e átváltani egy-ségesítésre. Mintha ezt sugallná az úgynevezett Corpus Juris is, amely ugyan nem európai uniós hivatalos okmány, de annak készült”.⁴³

A második Schengeni Egyezmény, például a nyomozással kapcsolatosan már konkrét szabályokat tartalmaz. Az Amszterdami Szerződés szerint, pedig az EU Szerződés része a schengeni *acquis*.⁴⁴ A majd ismertetésre kerülő Kerethatározat is igyekszik egy irányba terelni a tagállamokat a büntetőjog területén.

Az EU 2001. évi Kerethatározatának⁴⁵ részletes ismertetése előtt fontos megemlítenem, hogy itt a tagállamok saját elhatározásainak megfelelően maguk döntötték el, hogy miként teljesítették az elvárásokat. A megfogalmazott követelményeket teljesítő jogszabályaikat elküldték a Tanács Főtitkárságának és a Bizottságnak. Később erről jelentés készült. Ennek végleges – a 2003. március 25-i állapotokat tükröző – változata 2004. február 16-án készült el. Az értékelés szempontja az irányelvekhez hasonló.⁴⁶ Az EU itt is fontosnak tartja, hogy az átültetés formája és eszközei alkalmasak legyenek a kívánt cél

43 Király (2003): i. m. 33. o.

44 Kühne, H.-H.: Tanúvédelem Európában. In.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 14-15. o.

45 Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220 JHA)

46 Report from the Commission on the basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. Brussels, 16.02.2004 COM(2004)54 final/2

elérésére, és megfeleljenek a jogbiztonság követelményének. Az átültetésnek nem kell szó szerint történnie.⁴⁷ Az EU megelégszik azzal is, ha a hatályban lévő jogszabályok úgy teremtenek tiszta jogi helyzetet, hogy garantálják a követelmények átültetését.⁴⁸ Fontos rendelkezése a Kerethatározatnak, hogy a tagállamok a teljesítésre határidőt kaptak.

Az Európai Unión belüli bírósági döntések között vannak kifejezetten a sértetti jogokkal, azok megsértésével kapcsolatos jogesetek. Például a Case 186/87 (1989), *Cowan v. Le Tresor Public* ügyben⁴⁹ az Európai Bíróság döntése szerint a Párizsban tartózkodó angol állampolgár, aki ellen Franciaországban bűncselekményt követtek el, állami kártalanításra tarthat igényt az Európai Gazdasági Közösségről szóló szerződés 7. §-ában kimondott diszkrimináció tilalmára figyelemmel. A bíróság indokolásában kifejtette, hogy az Európai Unió bármelyik tagállamának állampolgára szabadon utazhat a másik tagállamba; az ott ért sérelem esetén, függetlenül attól, hogy melyik tagállamnak az állampolgára, magas szintű védelemben kell részesülnie. Következésképpen az állami kártalanítást meg kell kapnia.

A bírósági döntés gondolatmenete előrevetíti a kerethatározat preambulumában később megfogalmazott EU elvárást, miszerint a bűn-

47 Róth E.: Áldozati jogok az EU-ban – elvárások és tények, *Ügyészek Lapja*, 2004/6. sz. 67-68. o.

48 Uo. 68. o.

49 ismerteti Görgényi I.: Ötletek a készülő áldozatvédelmi törvényhez – az áldozat büntető eljárásjogi helyzete de lege ferenda, előadás a Magyar Kriminológiai Társaság 2003. december 5-i ülésén. Megjelent ugyanilyen cím alatt: *Kriminológiai Közlemények*, 61. sz. (szerk.: Marosi Krisztina és Sárk Eszter) Bp., 2004, 129. o., illetve *A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárás során az Európai Unióban* címen, in: *Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén. Bűnügyi Tudományi Közlemények*, 7. sz. (szerk.: Lévay Miklós) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004, 297. o. (A továbbiakban: *Ötletek (...) i.m.*)

cselekmények áldozatai minden tagállamban magas szintű védelemben részesülnek.

Az európai jogalkotásra és így a magyarra is hatást gyakorol az Európai Emberi Jogi Bíróság ítélezése. A döntések nagy részében visszatérő elv a fair eljárás betartása. A tisztességes eljárást Európában kiemelt helyen kezelik, és bizonyos szempontból – velük szemben más alapjog, illetve érdek nem érvényesíthető – abszolút érvényűnek tartják. (Abban az értelemben nem abszolút érvényű, hogy szükségállapot, illetve háború idején korlátozható.)⁵⁰

Az Európai Emberi Jogi Bíróság⁵¹ döntései nagy részénél a terhelti jogokra van tekintettel, a garanciák betartatása viszont kihat az eljárás más szereplőire is. A bírói útról történő elterelés, az ügyészi diszkrécionális jogkör megengedése, illetve szélesítése felveti a jogállamiság kérdését. Ez ugyanis több dolog együttes meglétét írja elő: „a jogi út igénybevehetőségét (access to justice), a legalitás elvét és a bírói garanciákat. Mindezek az intézmények az önkényes döntés megelőzésére, illetve 'leleplezésére' hivatottak és arra, hogy az érintett az ilyen döntés következményeit elháríthassa.”⁵²

Az idézett szempontok természetesen a terhelt érdekeit tartják fontosnak, számomra viszont van ennek másik olvasata is. Amikor valamilyen oknál fogva a pert elkerülik, és az ügy – akár a közvetítői eljárás

50 Lásd erről Bárd K.: Demokrácia – Tisztességes eljárás – Megismerés a büntető perben. In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére (szerk.: Farkas Á.) Bibo Kiadó: Miskolc, 2003, 69-70. o. és Sólyom L.: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. KJK, Bp., 2001, 544. o.

51 Lásd erről Tóth M.: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélezés tükrében. KJK, Bp., 2001.

52 Bárd (2003): i. m. 72. o.

rás, akár más, ehhez hasonló procedura következtében – vádemelés előtt befejeződik, akkor fontos követelmény – mind a terhelt, mind a sértett szempontjából –, hogy a bírói útról elterelt eljárás tartalmilag feleljen meg a bírói eljárással szemben támasztott követelményeknek. Sok helyen viszont az elterelt eljárás számos alapelvet sért, ezért előnyei ellenére aggályos is lehet. A bírói út, ha nem is az egyetlen, de mindenképpen a processzuális garanciákkal kiköveztet megismerési formának leginkább megfelelő eljárás, ezért alaposan végig kell gondolnunk, hogy mikor mondunk le róla. Itt nemcsak a bírói úton van a hangsúly, hanem az eljárás minőségén is. (Az ügyész diszkrécionális jogkörét növelhetjük, a bíróság terheit csökkenthetjük, de ebben az esetben a bírósági eljárást megelőző szakaszok minőségét javítanunk kell, például azzal, hogy az ügyészség félkatonai típusú alá-fölérendeltségén változtatunk. Lehetővé tesszük az eljáró ügyész számára, hogy belső meggyőződését saját nevében gyakorolja. Az ügyészségnek mint szervezetnek ugyanis nem lehet meggyőződése.)

2. A nemzetközi dokumentumok témakörei

A sértettre vonatkozó nemzetközi dokumentumok több témakört érintenek. Az ezzel kapcsolatos kérdések általában öt nagyobb csoportra oszthatók:

- a sértett eljárásjogi helyzete;
- a tanúvédelem;
- a kártérítés és a jóvátétel kérdése;
- az áldozatok segítése: kártalanítás, kárenyhítés;
- az áldozattá válás megelőzése.

Az alábbi részekben a nemzetközi dokumentumokat megszületésük sorrendjében igyekszem ismertetni.

3. Az ENSZ dokumentumai

A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapvető elveiről

Az Egyesült Nemzetek közgyűlése 1985-ben fogadta el „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapvető elveiről” szülő deklarációját. A nyilatkozat a hatalommal való visszaélés áldozataival kapcsolatos kérdések mellett számos olyan problémát is érint, amely a bűnmegelőzéssel, a bűncselekmények felderítésében való nemzetközi együttműködéssel, a kiadatással, valamint a sértett kárigényének kielégítésével kapcsolatos. Ennek értelmében a kormányoknak felül kell vizsgálniuk gyakorlatukat és jogszabályaikat annak érdekében, hogy a kártérítésre kötelezést – mint büntetési lehetőséget – vegyék figyelembe az egyéb büntetési szankciók mellett. E célból el kell törölniük minden olyan korlátozást, amely megakadályozza e lehetőség általános alkalmazását. Az állam további feladata, hogy nemzeti alapok létrehozásával anyagi kompenzációt nyújtson, amennyiben a sértett kára az elkövetőtől vagy más forrásból nem térül meg. A deklaráció felhívja a tagországok figyelmét, hogy tegyék lehetővé a sértettek számára a megfelelő információhoz való jutást.

4. Az Európa Tanács dokumentumai

Az Európa Tanács ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról

1977-ben született az Európa Tanács ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról.⁵³ A dokumentum a bűncselekmények áldozatai közül főleg azokra hívja fel a figyelmet, akik testi sérülést szenvedtek, vagy akik a bűncselekmények során az életüket elveszítették, és eltartandó családtagok maradtak utánuk. Az ajánlás szerint, amennyiben a kártérítés más eszközökkel nem biztosítható, abban az esetben az államnak kell hozzájárulnia a kártérítéshez. A kártérítésre sor kerülhet akár a társadalombiztosítási rendszer keretében, akár egy különleges kártérítési program felállítása vagy biztosítás igénybevétele révén. A kártérítésnek figyelembe kell vennie a sérülés jellegét és következményeit. Lehetőleg ki kell terjednie az elmaradt és a jövőben elmaradó jövedelemre, a megnövekedett kiadásokra, az orvosi ellátás költségeire, a rehabilitációs kiadásokra, valamint a sértett halála esetén a temetési költségre. A kártérítés kifizetése történhet egy összegben, vagy részletenként. A kettős kártérítést el kell kerülni, ezért a biztosítótól és a máshonnan kapható összeget a kártérítésből le kell vonni.

53 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (77) 27. sz. ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról. (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1977. szept. 28-án a Miniszterhelyettesek 275. értekezletén)

Az Európa Tanács 1983. évi konvenciója az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártérítéséről

Az Európa Tanács 1983. évi konvenciója⁵⁴ az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártérítésére vonatkozik. Eszerint az államnak akkor kell közreműködni a jóvátételben, amikor a kártérítés más forrásokból nem áll teljes egészében rendelkezésre. A kártérítés további feltétele, hogy az erőszakos bűncselekmény következtében a sértett súlyos testi sértést vagy egészségromlást szenvedjen. Ez a kártérítés az elhalt sértett hozzátartozóját is megilleti. A jóvátétel független attól, hogy az elkövető büntethető-e. A kártérítést mindig a bűncselekmény elkövetési helye szerinti államnak kell fizetnie. A kártérítésnek fedeznie kell a jövedelem kiesését, az egészségügyi, az orvosi és a kórházi költségeket, a temetés kiadásait, valamint a kiesett tartást. A kártérítés megítélésekor a hatóságnak figyelembe kell vennie a sértett anyagi helyzetét, illetve a bűncselekménnyel kapcsolatos közreható magatartását. A kétszeres kártérítés elkerülése érdekében az illetékes hatóság levonhatja a megítélt kártérítésből azt az összeget, amelyet a sértett, illetve hozzátartozója az elkövetőtől, a biztosítótól vagy más forrásból kapott. Az államra vagy az illetékes hatóságra átruházódnak a kártérített személynek a kártérítés követelésére vonatkozó jogai.

54 Európai egyezmény az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról (Aláírták az Európa Tanács tagállamai és az egyezményhez csatlakozó országok 1983. november 24-én)

A sértett büntető- és eljárásjogi helyzetéről, illetve szerepéről szóló ajánlás

1985-ből való az Európa Tanácsnak a sértett büntető- és eljárásjogi helyzetéről, illetve szerepéről szóló ajánlása.⁵⁵ Ennek értelmében az igazságszolgáltatás alapvető funkciójának találkoznia kell a sértett szükségleteivel és érdekeinek védelmével. A tagországok hatóságainak az eddiginél nagyobb mértékben kell figyelembe venniük a sértett igényeit. Bár az eljárás tárgya elsősorban az állam és az elkövető kapcsolata, emellett fontos a sértett bizalmának megszerzése és tanúként való együttműködésének elősegítése.

Az ajánlás hangsúlyozza annak fontosságát, hogy az állam jobban vegye tekintetbe az áldozat által elszenvedett pszichikai, pszichológiai, materiális és szociális károsodást; e hátrányok csökkentése érdekében pedig dolgozza ki a sértett helyzetének javításához vezető lépéseket. Ennek megfelelően a tagállamok – az ajánlásban meghatározott alapelvek szerint – vizsgálják felül jogszabályaikat és joggyakorlatukat.

A dokumentum irányító eszméi a büntetőeljárás különböző szakasza-ira vonatkoznak. Az ajánlás előírja, hogy a nyomozás folyamán olyan szakemberek foglalkozzanak a bűncselekmények áldozataival, akik megértőbbek velük szemben, akik felvilágosítást tudnak adni a jogi és a gyakorlati lehetőségekről, ezen belül is főleg a kártérítésről.

Az eljárás minden szakaszában a hatóságnak úgy kell a sértettet kihallgatnia, hogy méltósága ne sérüljön. Amennyire lehetséges és szükséges, gyerekkorúakat, rokkantakat és elmebetegeket szüleik,

55 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (85) 11. sz. ajánlása az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárás helyzetéről (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1985. június 28-án, a Miniszteri Küldöttek 387. ülésén)

gondozójuk vagy más, nekik segítő személy jelenlétében kell meghallgatniuk. A sértett magánéletével kapcsolatos információt bizalmasan kell a hatóságnak kezelnie. Az áldozat érdekeinek védelmében az állam feladata, hogy megóvja őt, a méltóságát sért(het)ő nyilvánosságtól.

A sértettnek joga van arra, hogy a nyomozás eredményét megismerhesse. A rendőrségnek feladata továbbá, hogy a bűncselekménnyről készített jelentésében vagy határozatában tiszta tényállást írjon le a sértett által elszenvedett sérülésről és kárról.

Az ügyésznek figyelembe kell vennie – amennyiben a jogalkotó által ráruházott diszkrécionális hatalmánál fogva eltekint a vádemeléstől – az áldozat kártérítésének kérdését, valamint a váddal kapcsolatos döntéséről tájékoztatnia kell a sértettet. A vádemelés elmaradása esetén az ajánlás fontos alapelve, hogy a sértettnek legyen lehetősége jogorvoslatra vagy pótmagánvádra.

A bíróságnak tájékoztatnia kell a sértettet a tárgyalás kitűzésének pontos időpontjáról és helyéről, a kártérítés követelésének lehetőségeiről, az ügy kimeneteléről, valamint a jogi képviselő választásával kapcsolatos jogairól. Az ajánlás értelmében lehetővé kell tennie a hatóságnak az elkövető részéről a sértettnek nyújtandó kártérítés büntető bíróság előtti megítélését. Az ezzel kapcsolatban létező korlátozásokat, tiltásokat vagy technikai problémákat, akadályokat az államnak el kell törölnie.

A jogalkotónak biztosítani kell, hogy a kártérítés a büntetést kiegészítse, vagy akár azt helyettesítse. A bíróságnak a büntetés kiszabásakor mindig figyelembe kell vennie a vádlottnak a kár megtérítése érdekében tett erőfeszítéseit. Amennyiben a kártérítésre kötelezés

büntető szankcióként kerül alkalmazásra, ugyanolyan módon kell behajtani azt, mint a pénzbüntetést. Ennek alkalmazása folyamán a sértett érdekében a kártérítés behajtását előnyben kell részesíteni az elkövetővel szemben megállapított minden egyéb anyagi jellegű büntető szankcióval szemben.

A hatóság feladata, hogy bizonyos bűncselekmények esetén a sértettet és családját megvédje a megszegényítés és a megtorlás veszélyével szemben. Amennyiben a biztonság speciális védelmet tesz szükségessé, a bíróságnak zárt tárgyalást kell elrendelnie, és a sértett személyére vonatkozó információt úgy kell kezelnie, hogy az ne legyen hozzáférhető.

Ajánlás az áldozatok megsegítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről

Napról-napra egyre több ember válik bűncselekmény áldozatává. A hétköznapi bűncselekmények mellett megjelentek a terrorista támadások.⁵⁶ Ezek gyakran súlyos pszichikai, pszichológiai, szociális és anyagi következményekkel is járnak. Sok esetben az igazságszolgáltatás önmagában nem elégséges ahhoz, hogy helyrehozza a bűncselekmény által okozott kárt. Ezért az áldozatok részére a segítségnyújtás más formáit is meg kell szerveznie az államnak. Ehhez nyújt segítséget az Európa Tanács 1987. évi ajánlása, az áldozatok megsegítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről.⁵⁷ Az ajánlás értelmében az állam fontos feladata felmérések és kutatások folytatása a célból, hogy a legfontosabb és legidősebb kérdések napvilágra kerüljenek, valamint

56 Lásd erről Albrecht, H.-J. - Kilchling, M.: Victims of terrorism - Policies and Legislation in Europa. Council of Europe Expertise PC-S AV 04., 2005. www.coe.int/tcj

57 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (87) 21. sz. ajánlása az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1987. szept. 17-én, a Miniszteri Küldöttek 410. ülésén)

a szükséges adatok rendelkezésre álljanak. Ez a feltétele annak, hogy az áldozatokat segítő konkrét programokat és szervezeti formákat kidolgozhassák.

Az államnak biztosítania kell, hogy a legsürgősebb esetekben a sértettek soron kívül kapjanak segítséget, illetve a hatóságok azonnal szervezzék meg az áldozatok és családtagjaik védelmét az elkövető részéről történő megtorlással szemben.

A segítségnyújtás különböző formákban jelentkezhet: lehet egészségügyi, pszichológiai, szociális és anyagi jellegű támogatás, lehet a sértett eljárási jogairól történő felvilágosítás és a jogi képviselőválasztással kapcsolatos segítség, valamint a további áldozattá válás megelőzéséhez nyújtandó tanácsadás.

Az ajánlás értelmében a szolgáltatások más-más irányúak lehetnek. Az általános segítségnyújtás mellett az áldozatok speciális csoportjai – a gyermekkorúak, az erőszakos közöszlés és a családon belüli erőszak áldozatai, a szervezett bűnözéssel kapcsolatos sértettek, tanúk, stb. – is szerepet kapnak a szolgáltatások megszervezésekor.

Az ajánlás szerint az államnak támogatnia és bátorítania kell az áldozatok megsegítésére létre jövő önkéntes szervezeteket is. Ezen túlmenően, elő kell segítenie az együttműködést az igazságszolgáltatás keretében működő más szervezetekkel.

Minden erőfeszítést meg kell tenniük a hatóságoknak a bűnözés és az áldozattá válás megelőzése érdekében. Bátorítaniuk kell az elkövető és a sértett kiegyezésére, a mediációra vonatkozó kísérleteket.

Ajánlás a mediáció alkalmazásáról büntetőjogi ügyekben

14 évvel később, 1999-ben fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a mediáció alkalmazásával – mint a problémamegoldó lehetőségek rugalmasabb változatával – kapcsolatos ajánlást.⁵⁸ Célja, hogy a büntetőeljárásban aktívan részt vegyenek mindazok, akiket a bűncselekmény valamilyen szinten érintett. Az ajánlás háttérében az áldozat törvényes érdekei állnak: a bűncselekményt elszennvedettnek joga van arra, hogy az elkövetővel kommunikáljon, a terhelt tőle bocsánatot kérjen, valamint térítse meg az okozott kárt. Az elkövető azzal, hogy felelősséget vállal a tettéért, és jóváteszi azt, elősegíti a későbbi reintegrációt.

Az ajánlás szerint a mediációs eljárás kevésbé kirekesztő, mint a hagyományos büntetőeljárás. Ezért ajánlják a kormányoknak, hogy a lehető legszélesebb körben teremtsenek lehetőséget a mediációra a büntetőeljáráson belül, és tegyék azt elérhetővé az összes eljárási szakaszban. Kimondja a dokumentum, hogy a mediációt csak törvényi szabályozás alapján, önkéntes elhatározásból lehet alkalmazni.

A mediátornak – tevékenysége előtt – speciális tanfolyamon kell részt vennie, és ott képzést szereznie. Ehhez a munkához tehát különleges szakmai ismeretek szükségesek. Mivel a mediátornak szüksége van az esetre vonatkozó alapvető ismeretekre, ezért a hatóságnak biztosítania kell számára a szükséges dokumentumokat.

A mediációt teljesen pártatlanul kell a mediátornak lebonyolítania. Az érintett felek érdekeit mindig figyelembe kell vennie. Tiszteletben

58 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (99) 19. sz. ajánlása a mediáció alkalmazásáról büntetőjogi ügyekben.

kell tartania a felek méltóságát, és biztosítania kell, hogy egymással szemben is méltósággal bánjanak.

A mediációt lezáró egyezségben a felek önkéntesen állapotodnak meg. Az egyezség csak méltányos, indokolt és arányos kötelezettségeket tartalmazhat. Eredményes egyezség esetén, a megállapodáson alapuló kötelezettségek ugyanolyan érvényűek, mint a jogerős bírói döntések, és a ne bis in idem elvének megfelelően, később már nem lehet ismételt bírósági eljárást indítani.

Amennyiben a mediáció – eredményét tekintve – nem volt sikeres, az ügynek vissza kell kerülnie a hagyományos igazságszolgáltatási keretek közé. A mediációs eljárás folyamán elhangzottakat viszont nem lehet a terhelt ellen a bűnösség beismeréseként felhasználni.

5. Európai Áldozatvédő Fórum

Deklaráció az áldozatok jogairól a büntető igazságszolgáltatásban

Az Európai Áldozatvédő Fórum azért jött létre, hogy a bűncselekmények áldozatai számára hatékony segítséget nyújtson, védje a sértettek jogait, mind a büntetőeljárásban, mind más területen. Szorgalmazza a sértett állampolgárságától függetlenül a kár megtérítését. Segítse az áldozatvédő-szervezetek és szolgáltatások kialakulását és működését. A 2001. évi EU kerethatározatot megelőzve látott napvilágot az Európai Áldozatvédő Fórum 1996-ban elkészített deklarációja, „Az áldozatok jogai a büntető igazságszolgáltatásban” címmel.

A bűncselekmények áldozatainak szociális jogai

2002-ben a hazánkban megrendezett konferencián dolgozták ki és fogadta el az Európai Áldozatvédő Fórum „A bűncselekmények áldozatainak szociális jogai” című dokumentumot. Ennek fontos következménye, hogy felkeltették a társadalom figyelmét arra a tényre, miszerint a konkrét áldozat mellett a bűncselekmény az egész családot érinti, továbbá a sértett életének számos mozzanatára is kihat. Ezért az alábbi áldozati jogokat rögzítették:

- az áldozat azon jogát, miszerint a társadalom vele szemben ismerje el, hogy ellene bűncselekményt követtek el, s ennek vannak nem büntetőjogi kihatásai;
- az információhoz való jogát;
- az egészségügyi szolgáltatások ingyenesen történő igénybevételeét;
- a bűncselekmény következtében kieső jövedelemének kárpótlását;
- a biztonságos otthonhoz és egyéb biztonsági eszközök hozzáférésehez való jogát;
- a munkahelyi védelemhez való jogát;
- az iskolai védelemhez való jogát;
- a kompenzációhoz való jogát;
- az áldozatsegítő szervezetek eléréséhez való jogát;
- a magánélet védelméhez való jogát.⁵⁹

59 Az Európai Áldozatvédő Fórum részletes tevékenységéről lásd Fehér L.: Az áldozatok jogai és az áldozat-segítő szervezetek. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk F.) OKRI, Bp., 1999, 121-147. o.

6. Európai Unió

A Tanács kerethatározata a sértett büntetőeljárás jogállásáról

A sértett jogállására vonatkozik az Európai Unió Tanácsának Kerethatározata.⁶⁰ A kerethatározat szerint a tagállamok kötelesek törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseiket a szükséges mértékben közelíteni egymás jogszabályaihoz; mégpedig azért, hogy a bűncselekmények sértettjei, függetlenül attól, hogy melyik tagállam területén tartózkodnak, mindenhol magas szintű védelemben részesüljenek. A tagállamoknak a sértettek igényeit átfogó és összehangolt módon kell megközelíteniük, illetve kezelniük azért, hogy elkerüljék a részleges és következtelen megoldásokat, valamint a sértettek másodlagos viktimizációját.

A kerethatározat, bár a címe alapján a büntetőeljárásra vonatkozik, mégsem korlátozódik a sértett érdekeinek a büntetőeljárás alatti védelmére, hanem kiterjed az azt megelőző és az azt követő intézkedésekre is. A mediációt is érinti azzal a megszorítással, hogy a közvetítésre vonatkozó rendelkezések kizárólag a bűncselekmények esetében érvényesek, és nem érintik a polgári jog világát.

A kerethatározat szerint a sértett csak olyan természetes személy lehet, aki a bűncselekménnyel ok-okozati kapcsolatban lévő károsodást szenvedett. A sérelem lehet testi, szellemi vagy érzelmi szenvedés, de lehet gazdasági veszteség is.

60 A Tanács kerethatározata (2001. március 15.) a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról. (2001/220/IB)

A határozat szerint a jogharmonizáció szempontjából legfontosabb jogok az alábbiak:

- a sértett méltóságát tiszteletben tartó bánásmódhoz való jog;
- a tájékoztatás adásához való jog, és az abban való részesülés joga;
- a megértéshez és a megértetéshez való jog;
- az eljárás különböző szakaszaiban való védelemhez való jog;
- a nehézségek figyelembevételéhez való jog, ami a bűncselekmény elkövetési helyétől különböző tagállami lakóhelyből ered.

Fontos tétele a kerethatározatnak, miszerint rendelkezései nem kötelezik a tagállamokat arra, hogy a sértettek számára az eljárásban szereplő felekével azonos bánásmódot biztosítsanak.

A kerethatározat a rendelkezések végrehajtásával kapcsolatban ki mondja, hogy a tagállamok hatályba léptetik azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy kerethatározat rendelkezéseinek meghatározott határidőkön belül megfeleljenek. A legtöbb rendelkezés tekintetében ez 2002. március 22. volt. A kommunikáció és a sértett részére nyújtott különleges támogatás tekintetében két évvel későbbi határidőt állapít meg, a büntetőügyekben történő közvetítés feltételeinek megteremtése esetében pedig további két évvel meghosszabbodott a teljesítés végső időpontja. (A könyv végén fogom részletesen elemezni, hogy eleget tettünk-e határidőben a kerethatározatban írtaknak.)

Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve

A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló irányelv a 2001/220/IB tanácsi kerethatározatot váltja fel.

A 2001/220/IB kerethatározat által elért szinttől való továbblépés érdekében a magyar EU-elnökség időtartama alatt kidolgozásra került az úgynevezett Budapest Ütemterv, amelyet 2011. június 10-i ülésén fogadott el az Európai Unió Bel-és Igazságügyi Tanácsa. A dokumentum hatékony és magas színvonalú áldozatsegítő rendszer felépítéséhez nyújt útmutatást és szab irányvonalat az Európai Unió Tanácsa részére. Az ütemterv elkészítése során az áldozatvédelmi rendszer hazai és európai szintű problémáit, hiányosságait feltárták, valamint az Európai Unió intézményeinek, a hazai és nemzetközi civil szervezeteknek a megoldásául szolgáló javaslatait is figyelembe vették. Az általános elvek mellett konkrét intézkedési javaslatok kidolgozására is sor került. A Budapest Ütemterv a 2001/220/IB kerethatározat felváltására a bűncselekmények sértettjeinek támogatására, védelmére és jogaira vonatkozó, kibővített tartalmú; minimumszabályok megállapításáról szóló irányelv tervezet megalkotását kezdeményezte. A tervezet jelentősen bővítette az áldozatok büntetőeljárásbeli jogait, az áldozatnak nyújtott szolgáltatásokat pedig kiterjeszteni kívánja az érzelmi és pszichológiai támogatásokra is. Kiemelt szempontként kezeli az ún. speciális áldozati csoportok – a gyermekek, a fogyatékkal élő személyek, a szexuális erőszak és az emberkereskedelem áldozatai – szükségleteinek meghatározását, az elszenvedett bűncselekmény típusát, továbbá a személyhez kötődő jellemzők alapján rendeli minősíteni. Feladatként tűzte ki az áldozatokkal kapcsolatba kerülő szakemberek képzési követelményeire vonatkozó feltételrendszer megteremtését is. Az új irányelv implementálására történő felkészülés a közeljövő egyik fontos szakmai kihívása.

A büntetőeljárási jogokat a 1-17. cikkek tartalmazzák. Ezek az alábbiak:

- meghallgatáshoz való jog
- védelemhez való jog
- minimális kötelező tájékoztatás az első kapcsolatfelvételtkor

- jogorvoslati jog az eljárás megszüntetése esetén
- az elkövetővel való kapcsolat elkerülésének joga
- jogok a feljelentés megtételekor
- helyreállító igazságszolgáltatáshoz való jog
- nyomozás során biztosítandó jogok
- tolmácsoláshoz és fordításhoz való jog az eljárás egésze folyamán
- jogi segítségnyújtáshoz való jog
- magánélet védelméhez való jog
- ügyvel kapcsolatos tájékoztatáshoz való jog
- költségtérítéshez való jog
- az áldozatok egyéni értékeléséhez való jog
- polgári jogi igény elbírálásához való jog
- Jogok a nyomozási szakban:
 - kihallgatás megfelelően átalakított helyiségben,
 - kihallgatás erre kiképzett szakember által/segítségével,
 - valamennyi kihallgatást egyazon személy végezze,
 - nemi erkölcs elleni cselekménynél azonos nemű kihallgató
- más országban élők joga

III. A tanúvédelemre vonatkozó ajánlások

Az eddigi felsorolásból – nem véletlenül – kimaradtak a tanúvédelemre vonatkozó javaslatok. Az Európa Tanács bünyügyi problémákkal foglalkozó állandó szakbizottsága még 1993 júniusában létrehozott egy szakértői csoportot. Ennek feladata a védelem jogai mellett a tanúk megfélemlítésével kapcsolatos kérdések tanulmányozása volt. Ez képezte az alapját az 1997-es ajánlásnak.

Az Európa Tanács mellett korábban már más fórumok – pl. az Európai Unió 1995-ben és 1996-ban, valamint az ENSZ – is foglalkoztak a tanúvédelemmel kapcsolatos kérdésekkel, de ez volt az első eset, amikor a vizsgálódás fő tárgya a tanú megfélemlítése volt. A részletes ismertetésre a tanúvédelemnél térek ki.

Az EU-n belül az egyes országokban más-más szabályozások érvényesülnek az áldozatok védelmével kapcsolatban. Ezt nehezíti, hogy az igazságszolgáltatási rendszerek sem mindig azonosak. Egyik megoldásról sem mondható ki teljes bizonyossággal, hogy kedvezőbb, mint a másik.

Hollandia és Nagy-Britannia ugyanakkor két olyan európai ország, ahol talán a legtöbbet tettek az áldozatok védelméért, jogainak bővítéséért, helyzetük erősítéséért. Hollandiában már igen korán irányelvekkel segítették ezt a folyamatot, Nagy-Britanniában pedig 1990-ben kiadták az Áldozatok Kartáját. Más európai államok sem voltak tétlenek, ugyanis Franciaországban, 1982-ben jelent meg az Áldozatok Jogának Kézikönyve, Németországban pedig öt évvel később, 1987-ben megalkották az áldozatvédelmi törvényt.

Hollandiában ugyanakkor nem létezik a sértettnek a büntetőeljáráásban a hazaihoz hasonló többféle pozíciója, és a polgári jogi igény büntetőeljáráásban történő érvényesítésének lehetőségét is, csak a közelmúltban újították fel. Nagy-Britanniában sem ismerik az adhéziós eljárást, így nem léphet fel magánfélként a sértett.

A hátrányok és előnyök mérlegelése alapján látható: ahol a sértettnek nagyobb a szerepe a büntetőeljáráásban, ott gyengébb a más területeken lévő áldozatvédelem. Ez a megállapítás fordítva is igaz:

azokban az országokban, ahol a sértett jogi szerepe kisebb súlyú, ennek egyensúlyozásaképpen erősebb a kriminálpolitikán belül az áldozatvédelem.⁶¹

IV. A hazai dokumentumok szerepe

Az idézett nemzetközi dokumentumok szerepe mindenképpen abban rejlik, hogy igyekszik egységes modellt nyújtani az európai államoknak, és sürgeti a sértett helyzetének megerősítését. Ezeken kívül a hazai pályán is akadnak drukkerai a sértettnek, illetve az áldozatnak: például a bűnözés áldozatainak támogatására és a bűncselekmények megelőzésére 1989-ben megalakult Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület is sokat tett azért, hogy változzon a helyzet; még a büntető-eljárás reformfolyamata alatt, 1995-ben vitára tűzte az áldozatok jogi helyzetére és kártalanítására vonatkozó elképzeléseit és javaslatait. Az „Áldozatok Napja”-ra összehívott tudományos tanácskozás célja a büntető igazságszolgáltatás által mellőzött áldozatok jogainak és érdekeinek megfelelő koncepció megfogalmazása volt.

A „Fehér Gyűrű” által létrehozott bizottság az áldozatok jogi helyzetével kapcsolatos nézeteit két szinten fogalmazta meg. Az ajánlás egyrészt azokat a javaslatokat tartalmazta, amelyeket záros határidőn belül, még a kodifikáció előtt kellett volna a jogalkotónak megvalósítania, másrészt a koncepciónak voltak a büntetőeljárás átfogó reformjához ajánlott megoldási módozatai is.

A bizottság a javaslatait négy nagyobb téma köré csoportosította:

- az áldozatok jogi helyzetének alakulása;

61 Görgényi (2004): i. m. 110. o.

- a hatályos büntetőjog és eljárási jog módosítása az áldozatok érdekében;
- az igazságszolgáltatás reformjával kapcsolatos nézetek és javaslatok;
- az áldozatoknak nyújtandó állami kártérítés problémái.

A fenti kérdések közül a téma szempontjából a legfontosabbakat, tehát az eljárásjoggal kapcsolatos kérdéseket ismertetem és elemezem részletesen. Azt, hogy az ajánlások közül melyeket fogadta el később a jogalkotó, a könyv utolsó fejezetéből kiderül.

A bizottság a második témakör Eljárásjogi javaslatok c. alfejezetében a sértett jogait a büntetőeljárás folyamatának megfelelően szakaszonként tekintette át.

Az első szakasszal kapcsolatban a bizottság felhívta az akkori jogalkotó figyelmét a sértett jogainak törvényes korlátozásaira. (Abban az időben az 1973. évi I. tv. szabályozta a büntetőeljárást.) Mint tudjuk, a sértett az 1973. évi I. tv. alapján jelen lehetett a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. A Fehér Gyűri véleménye szerint semmi sem indokolta, hogy a sértett ne lehessen jelen más nyomozási cselekményeknél, mint például a házkutatásnál – amennyiben nem halaszthatatlan nyomozási cselekményként kerül rá sor – és a nyomozás befejezését követő iratismertetésnél.

„Indokolatlanul szűk a (...) szabályozás a sértett iratmegtekintési joga körében” is. Álláspontjuk szerint „(...) a mindennapi jogalkalmazás már igazolta (...), (hogy) a sértett a sérelmére elkövetett cselekmény-

nyel kapcsolatos valamennyi iratot megtekinthetné a nyomozás befejezését követően”.⁶²

A sértett felvilágosítására vonatkozó jogosultságával kapcsolatban elképzelhetőnek tartották az akkori szabályozásnak megfelelően a terheltet is megillető megoldást. Eszerint a hatóság kötelessége lett volna, hogy írásban is közölje a sértett jogait és kötelezettségeit, aki az erre adott válaszát aláírásával igazolta volna.

Az értesítési joggal kapcsolatban véleményük szerint a Be.-nek lehetővé kellene tennie a sértett e jogosítványának kiterjesztését a nyomozás elrendelése és befejezése, a szakértő kirendelése, valamint a vádemelés vonatkozásában. (Vajon megvalósult-e? Később erre is kitérek.)

Feltétlenül megfontolandónak tartották a rászoruló sértetteknek az állam által fizetett jogi képviselőhöz fűződő jogának garantálását.⁶³

A tanúvédelemmel kapcsolatban úgy gondolták, hogy a sértettet akkor is megilleti a védelemmel kapcsolatos jog, ha az eljárásban tanúként nem vesz részt.

Ezen túlmenően – hangoztatták –, „célszerűnek látszik a bűnügyi költségek között szabályozni a sértettnek az eljárási jogai érvényesítése során felmerült készkiadásával kapcsolatos költséget is. E körben az áldozatok érdekeit szolgálná egy olyan szabályozás, amely módot

62 Fehér Gyűrű ajánlása, dokumentum az 1995. évi, Budapesten, a Belügyminisztériumban megrendezett Áldozatok Napjára, Bp. 1995.

63 Uo.

adna a sértetti jogérvényesítéshez szükséges költség állami előlegezésére, például a bíróság vagy az önkormányzat útján.”⁶⁴

A jogalkalmazás korábbi tapasztalatai is igazolták, hogy a régi Be. 55. §-ának (5) bekezdése már akkorra is meghaladottá vált. Ugyanis a sértett halála esetén az örököst csak a magánfél jogai illették. A bizottság véleménye szerint az elmélet és a gyakorlat összhangjának megteremtését jelentené, ha a jogszabályt e tekintetben is módosítanák, és az örökös fellépése esetén a sértett jogaival rendelkezhetne. (Természetesen a sértett személyéhez tapadó jogok kivételével.)

A Javaslat külön rendelkezést tartalmazott a gyermekkorúak esetére. Amennyiben a sértett gyermekkorú, akkor „az eljárás során külön figyelmet kellene fordítani a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 16. cikkében foglaltakra. Eszerint a gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni támadásnak. Különösképpen fontos lenne ennek figyelembevétele a gyermek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásban. Megfontolandó lenne annak elfogadása és szabályozása, hogy a gyermekkorú sértettet tanúként már a nyomozás során, szükség esetén a bíró is kihallgassa⁶⁵ – esetleg gyermekpszichológus szakértő jelenlétében – és a kihallgatásról készített jegyzőkönyv a tárgyaláson felolvasható, s így a sértett ismételt kihallgatása és a terhelttel történő szembesítése pedig mellőzhető legyen” – hangoztatták.⁶⁶

64 Uo.

65 A hatályos szabályok szerint ez ma már lehetséges.

66 Fehér Gyűrű ajánlása (1995): i. m.

A bírósági eljárásban a sértett meglévő jogosítványait a jogalkotónak a bizottság véleménye szerint szintén szélesítenie kellene.

Javaslataik értelmében a bírósági határozatok kézbesítésére vonatkozó szabályokat úgy kellene a törvényhozónak módosítania, hogy a címzettek köre a sértettel, illetve a sértett jogi képviselőjével bővüljön.

Megrovás esetén a tárgyalás tartását kérő személyek között sem akkor, sem később a sértett nem szerepelt. Így a sértett egyik alapvető joga csorbát szenved. Másfelől pedig anomáliát is előidéz: ez abból adódik, hogy a megrovás mellett történő nyomozás megszüntetése esetén a sértett jogosult arra, hogy a határozatot megkapja, továbbá jogorvoslati joga is van, míg a bírósági eljárásban mindezekről a törvény elzárja. A bizottság javaslata szerint ezért fontos lenne, hogy a tárgyalás tartását kérő személyek között a sértett is szerepeljen.⁶⁷

„Komoly megfontolást igényel annak kimondása, hogy a sértett tanú vallomását akkor is fel lehessen olvasni a tárgyaláson, ha a személyes meghallgatás jelentős (pl. erkölcsi, pszichikai, stb.) hátránnyal járna.”⁶⁸ A Be. ugyanis a közvetlenség alaplevének érvényesülése érdekében korlátozza a tárgyaláson felolvasható vallomásokat. A bíróság csak annak a tanúnak a vallomását tekinthette a régi Be. szerint felolvasás alapján a bizonyítási eljárás anyagának, akit a vétségi eljárásban korábban már kihallgattak, de a tárgyalást a Be. 228. §. alapján meg kellett ismételnie. Ebben az esetben is az ügyész, a vádlott és a védő indítványára a döntéshozónak a tanút újra ki kellett hallgatnia. (Változtak-e ezek a szabályok? Később látni fogjuk.)

67 Uo.

68 Uo.

A jogalkotónak biztosítania kellene a sértett és örököse számára, hogy a terhelt terhére és javára egyaránt perújítási kérelmet terjeszthessen elő. Amennyiben viszont a parlament ezt a javaslatot nem hagyná jóvá – vélték akkor –, abban az esetben a Fehér Gyűrű szerint minimális követelmény, hogy a perújítást elrendelő határozatot közöljék a sértettel is.

A perújításhoz hasonlóan a felülvizsgálati eljárás esetében is szükségesnek tartották a sértetti jogok kiterjesztését. E többletjogosítványoknak a kérése az indítvány benyújtására és az ülésen való részvételre egyaránt vonatkozott.

A sértett kártalanításával kapcsolatban a Fehér gyűrű javaslata szerint olyan büntetési rendszert kellene kidolgoznia a jogalkotónak, amely figyelembe veszi és értékeli az elkövető jóvátételi törekvéseit. A kár megtérítése mellett a büntetés csökkentését látták járható útnak. A kár jóvátételének mint önálló büntetésnek a bevezetését viszont csak kellő tapasztalatok birtokában tartották akkor ésszerűnek. A büntetőeljáráson kívüli igazságszolgáltatással kapcsolatosan is határozott elképzelései voltak az ajánlásnak. A büntetőügyek elterelésének különböző formái közül a mediációs eljárást képzelték a leghatékonyabbnak. Az áldozatok kártalanítása ugyanis ekkor szerintük sokkal nagyobb hányadban térül meg, mint a büntetőeljárás keretein belül. Az esetek nagy többségében a felek megbékélése is bekövetkezik a mediáció alatt. A Fehér Gyűrű véleménye szerint a kárt jóvá tevő igazságszolgáltatás széles körű alkalmazása visszaállíthatja az állam tekintélyét, s emellett megóvja a sértettet a másodlagos viktimizációtól. Mivel akkor Magyarországon a mediáció gondolata a jogalkotói elképzelésekbe még nem került be, ezért az ajánlás felveti ennek szükségességét. Javasolták továbbá – bizonyos bűncselekmények esetén –, hogy a hatóság már a büntetőeljárás

megindításánál is vegye figyelembe az elkövető kártérítési törekvéseit. „Az ügyésznek legyen joga dönteni az eljárás további folytatását illetően az elkövetőnek az áldozathoz fűződő kártérítési szándékától vagy cselekvésétől függően.”⁶⁹

A könyv későbbi részeiben látni fogjuk, hogy ezek a kérések meghallgatásra találtak, és a tevőleges megbánás, illetve a közvetítői eljárás bevezetésével lehetővé tették nálunk is a jóvátétellel elérhető büntetéscsökkentő törekvéseket.

Az ajánlás befejező része az áldozatoknak nyújtandó állami kártalanítás és kárenyhítés kérdéseivel foglalkozik. Magyarországon a bűncselekményekkel okozott károknak mintegy csak a negyede térül meg. Az állam felelőssége rendkívül nagy, hiszen a jóvátétel, vagy a kártalanítás a sértettek számára ugyanolyan fontos emberi jog, mint a vádlottak esetében a védelemhez való jog. Utaltak arra a széles körben elterjedt felfogásra, miszerint nemcsak a bűncselekménnyel megsértett jogrendet kell helyreállítani, nemcsak az elkövetőt kell differenciált vagy individualizált ítélettel igazságosan elítélni, hanem igazságot kell szolgáltatni az áldozatoknak is. „Jóvá kell tenni, meg kell téríteni a bűncselekménnyel okozott kárt vagy sérelmet (...) mert az áldozatok a bűncselekmények vesztesei és a társadalom kitiszítottjai (...). Az áldozatok nem folyamodhatnak önbíráskodáshoz, hogy kárpótolják magukat, hiszen az önbíráskodás bűncselekmény, az állam pedig nem törődik az áldozatok kártalanításával az önbíráskodás helyett átvállalt büntető igazságszolgáltatás keretein belül”.⁷⁰

69 Uo.

70 Uo.

Az államnak fel kell ismernie azt a tényt, hogy a sértettek érdekeinek figyelembe vétele, főleg a kár megtérítése nemcsak a bűncselekményt elszenvedőknek – a lakosság mintegy egyharmadának –, hanem a leendő, a potencionális áldozatoknak s így az egész társadalomnak is érdeke.

A Fehér Gyűrű észrevételei 1995-ből valók. Vajon a három évvel később, 1998-ban elfogadott, de csak 2003 júliusában hatályba lépett (s utána többször módosított) büntetőeljárási törvény mennyire vette figyelembe a Fehér Gyűrű megjegyzéseit, a könyv későbbi részeiből kiderül, mint ahogy azt is elemezni fogom, hogy a nemzetközi jogi dokumentumok „ajánlásai” beépültek-e a hatályos szabályozás rendszerébe. Látni fogjuk, hogy van még néhány rendezni való kérdés a büntetőeljárárs területén.

Összegés a második fejezethez

A második fejezet a sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai dokumentumok ismertetését, továbbá elemzését tűzte feladatául. Arra keresi a választ, hogy a Be. megfelel-e az itt ismertetésre kerülő elveknek.

Az ENSZ közgyűlés ajánlásai nem kötelezőek a tagországokra nézve, de iránymutató szerepük következtében befolyásolják a kriminálpolitika alakulását. Az Európa Tanács ajánlásai nagyobb hatással vannak a tagországok igazságszolgáltatására, mert kevesebb állam képviselője fogalmazza meg a követendő célt, és a nemzeti sajátosságokat is könnyebben tudják egyeztetni egymás között.

Az EU jogalkotási eszközei a rendeletek, az irányelvek és a kerethatározatok. Emellett természetesen ajánlásokat is találhatunk. A rendeletek kötelezőek a tagállamokra, az irányelvek viszont csak az elérendő célt tűzik ki, a tagállamok pedig beépítik azokat belső normáikba. Az ajánlások esetében az EU nem él jogalkotási hatáskörével, hanem csak közös álláspontot szeretne sugallni a tagállamoknak.

Fontosak lehetnek a konkrét döntések is. Az Európai Unión belüli bírósági ítéletek között például, vannak kifejezetten a sértetti jogokkal, azok megsértésével kapcsolatos jogesetek. Emellett az európai jogalkotásra és így a magyarra is hatást gyakorol az Európai Emberi Jogi Bíróság ítélezése: döntései nagy részénél a terhelti jogokra van tekintettel, a garanciák betartatása viszont kihat az eljárás más szereplőire is.

A sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai dokumentumok több témakört érintenek. Az ezzel kapcsolatos kérdések általában öt nagyobb csoportra oszthatók:

- a sértett eljárásjogi helyzete;
- a tanúvédelem;
- a kártérítés és a jóvátétel kérdése;
- az áldozatok segítése: kártalanítás, kárenyhítés;
- az áldozattá válás megelőzése.

Harmadik fejezet

A resztoratív igazságszolgáltatásról

I. Packer igazságszolgáltatási modelljei (Crime control és due process)

Régi kérdése a teológiának: van-e bűn büntetés nélkül? A bűnt feltétlenül büntetésnek kell-e követnie, vagy lehetséges más mód is az elszenvedett sérelem orvoslására?

Hosszú tanulmányokban kutatjuk a bűncselekmények okait és természetét, a büntetés szükségességét, illetve az elterelés megengedhetőségét, annak különböző módzatait. A 21. század korszelleme túlmegy a hagyományos elveken, és a gyakorlatban rosszul működő büntetőeljárás ellen fordul.

Korábban, a hatvanas években az újdonság erejével hatott *Herbert Packer* igazságszolgáltatási modelljeinek – úgymint crime control és due process – felállítása, s ezek elemző összehasonlítása.⁷¹ Azóta több mint 30 év telt el, de *Packer* elméletére még mai is többen hivatkoznak; pedig mára az elv csakúgy, mint a hatvanas évek slágerei, kissé megkopott. Köszönhető ez *Roach* újfajta modellelméletének, aki *Packer* téziseit átgondolva, két másik rendszer felállítására tett kísérletet.

71 Lásd részletesen: Packer, Herbert L.: Two Models of the Criminal Process, 113 U. Pa. L. Rev. 1., 1964. Ismerteti még a két rendszert Roach, Kent: Four models of the criminal process, The Journal of Criminal Law and Criminology Vol. 89 No. 2. 1999, 676-686. pp.

Roach szerint sokkal jobban tükrözi a mai állapotokat az általa javasolt büntetési és a büntetés nélküli modell. Mindkettő lényege, *Packerétől* eltérően, hogy a sértetti jogokra tekintettel dolgozza ki modelljeit; figyelembe veszi az áldozatvédelem területén végbemenő reformokat.⁷²

II. Roach igazságszolgáltatási modelljei (Büntetési modell és büntetés nélküli modell)

1. A Roach-féle büntetési modell⁷³

A büntetési modell lényege, hogy megtartja a hagyományos igazságszolgáltatási formát, de a büntetőeljárástól megköveteli, hogy figyelembe vegye, illetve tovább erősítse a sértett jogait.

Roach itt a tradicionális büntetési elméletekből kiinduló rendszerben gondolkodik, de nála a szankció kiszabását megelőző processzus – mind a sértett, mind a terhelt szempontjából – a tisztességes eljárás elvein nyugszik.

2. A Roach-féle büntetés nélküli modell⁷⁴

A büntetés nélküli modell elszakad a hagyományos igazságszolgáltatástól; a szerző nem ért egyet annak fájdalmat okozó büntetési elméletével; ugyanakkor nemcsak a terhelt érdekeit veszi figyelembe az újfajta igazságszolgáltatási rendszer kialakításánál, hanem a sértettét

72 *Roach*: uo. 672-676. pp.

73 Uo. 700-706. pp.

74 Uo. 706-713. pp.

is. Egyrésztől igyekszik minimalizálni a sértettnek a bűncselekmény által okozott fájdalmát, másrésztől pedig csökkenteni szeretné a tette adott válasz fájdalomosságát is. Zászlajára a megelőzés és a helyreállítás jelszavait tűzi.

A *Roach* által elképzelt modellek tekintettel vannak a sértetti, illetve áldozati jogokra. Mindkettő ígéri, hogy kontroll alatt tartja a bűncselekmények számát, és tisztelettel tekint az elkövetőre, valamint az áldozatra is.

A kettő közötti lényeges különbség viszont, hogy míg a büntetési modell minden energiáját a meglévő igazságszolgáltatási rendszerre, a nyomozóhatóság, az ügyészség, a bíróság és a büntetés-végrehajtás szervezetének, illetve eljárásának megreformálására fordítja, pazarolja,⁷⁵ addig a büntetés nélküli modell – ettől eltérően – a társadalom egyéb szerveit hívja segítségül.

A büntetés nélküli rendszer nem hisz a büntetés preventív funkciójában, hanem sokkal inkább abban, hogy az egyéneket – legyenek elkövetők vagy áldozatok – felelősségteljes állampolgároknak tekintse. A hagyományos büntetőeljárást főleg azért veti el, mert ellenségesen viszonyul a felekhez. Az általa elképzelt mód viszont – a megelőzés és a helyreállítás segítségével – lehetővé teszi, hogy a megsértett közösségi béke helyreálljon, az elkövetők és áldozataik kibéküljenek.

Roach szerint a válságba jutott tradicionális igazságszolgáltatás jövője attól függ, hogy a sértetti jogokra mennyire lesz tekintettel, hogyan erősíti a bűncselekmény áldozatának helyzetét.

75 *Roach* írja így.

Két út áll az állam előtt: vagy marad a már jól kitaposott úton, és tovább alkalmazza a vádemelés meglévő formáit, elismerve ezzel azt, hogy bűncselekmények megvalósulása esetén, a törvény erejénél fogva az elkövetőt vád alá helyezi; s bár a terhelt megbüntetésével nem a sértettnek kell bajlódnia, az eljárás folyamán viszont mégis számít az aktív segítségére. Megítéli a sértett kárigényét, ezzel is lehetővé téve a bűncselekmény okozta károk helyreállítását; megvédi a terhelttől részben úgy, hogy meghatározott időre börtönbe zárja az elítéltet és/vagy egyéb módon védelmet nyújt neki. (Például a tanúvédelem eszközeit veszi igénybe.)

Ez az út is járható, de vannak veszélyei: például kiknek a jogai élveznek prioritást, a sértetteké, vagy a terheltekké. Összeütközésük esetén hogyan kell a jogalkalmazónak eljárni?

Roach inkább egy másik utat javasol; ez kevésbé kitaposott, de célját tekintve mégis ígéretesnek tűnik. Olyan értékekkel rendelkezik, amelyek minimalizálják a bűncselekménnyel okozott fájdalmat, és nagyobb szerepet ad benne a feleknek. Veszélyei között említi, hogy a büntetőhatalom meglévő struktúráját és a jogalkalmazók jelenlegi hatalmát, illetve ennek monopóliumát ássa alá.⁷⁶

76 Uo. 713-716. pp.

III. Hagyományos büntetések kontra alternatív büntetések

A resztoratív eljárás hívei között számtalan hazai szerzőt találunk, akik a hagyományos büntetőeljárás alternatíváit dolgozták ki.⁷⁷ *Barabás A. Tünde* szerint bár a büntetés szükséges rossz, de mégsem szükséges, hogy csak rossz legyen. Régóta hangoztatja, hogy a büntetés helyett létezik más megoldás, ugyanis a büntetésnek vannak alternatívái. Véleménye szerint mindenképpen a sértett érdekeit előtérbe helyező megoldásokra van szükség.⁷⁸ A gyakran és sok esetben szükségtelenül alkalmazott szabadságvesztés helyett más formákat ajánl.

Ma már számos országban helyettesítik a szabadságvesztést egyéb lehetőségekkel.⁷⁹ *Barabás Tünde* kiemelt helyen említi a jóvátétel intézményét. Ennek megjelenési formája ugyanakkor többféle lehet, akár a büntetőeljárásban, akár azon kívül jelenik meg; a legjelentősebb talán a kárjóvátétel gondolatán alapuló Tettes-Áldozat-Egyezség – mint speciális restitúciós forma.⁸⁰ Ennek lényege, hogy középpontjában a

77 A teljesség igénye nélkül lásd! Pl. Barabás (2004); Barabás: Victimology, latency and other questions. (The characteristics of victimisation in Hungary) in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs.- Herke Cs.- Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.; Barabás: Áldozatok és igazságszolgáltatás, Budapest, OKRI, 2014.; Fellegi B.: Út a megbékéléshez – A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon, Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.; Görgényi I.: Kárjóvátétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. Hvgorac, Budapest, 2006.; Gyurkó Sz.: Helyreállító igazságszolgáltatási technikák alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben, Kriminológiai Tanulmányok 42. sz. (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2005.; Nagy F.: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája, in: Kriminológiai Közlemények, 48. sz., Budapest, 1993. stb.

78 Lásd erről Barabás (2004): i. m. 9. o.

79 Uo. 13. o.

80 Uo. 98. o.

bűncselekménynek nevezett konfliktus áll; feloldását a mediátor segítségével az érintettek maguk végzik el úgy, hogy személyesen találkoznak, s maguk döntenek ügyükben. Ez az állam által kisajátított sérelem – *Barabás Tünde* nevezi így – „visszaprivatizálása”. Amennyiben a terhelt és a sértett megegyeznek, és ezt az elkövető teljesíti, akkor „a sértett kártalanításával helyrehozza az okozott jogsérelmet, és a további szankcionálás alól mentesülhet.”⁸¹ Ez az eljárás tehát alkalmas arra, hogy mindkét fél érdekeit figyelembe vegye.

Barabás Tündének igaza van abban, hogy a bűncselekményt elszenvedett személy később sértettként a büntetőeljárás periferiáján tengődik, és nem a per főszereplője, legfeljebb annak tanúja, hiszen az állam valóban kisajátította a felek konfliktusait. A szankcióból sem a sértett kárát orvosolják, ezt is jól tudjuk, sőt a szabadságvesztését töltő elítélt nehezen tudja a megítélt polgári jogi igényt megfizetni. A sértett tehát ebben az esetben sem anyagi, sem erkölcsi kártérítést nem kap.

A kérdés viszont, hogy vajon a sértettnek vissza kell-e nyernie méltó helyét és szerepét a büntetőeljárásban?

A resztoratív igazságszolgáltatás hívei szerint mindenképpen. Az e témakörben született számos írás⁸² lényegében ítélszék a hagyományos igazságszolgáltatás fölött. A szerzők gyanakvó ujjakkal kopogtatják végig az igazságszolgáltatás építményének üreges tégláit. Bizalmatlanul szemlélik az egész eljárás folyamatát. Legtöbb gondolatuk mögött a hétköznapiok sivár világának leleplezése áll. Nem délibábok kergetnek, hanem annak hátat fordítva, felméri a jelenlegi helyze-

81 Uo. 10. o.

82 Lásd! 77-es lj.

tet; figyelmeztetnek, óvnak, és mindemellett újat is akarnak alkotni. Szigorú tényeket közöltek a hagyományos igazságszolgáltatásról, és kritikai megjegyzéseikben olyan alternatív megoldásokra hívják/hívják fel a jogalkotó figyelmét, amelyeket a korábbi eljárási törvények nem ismertek, de a hatályos Be.-ben ezek egy része már megvalósult.

Az új eljárási kódex meghozatala előtt a resztoratív igazságszolgáltatás híveinek vizsgálódási területe többretű volt: a Tettes-Áldozat-Egyezség kérdései mellett az alternatív szankciók világát is kutatták. Legfontosabb szempontjaik között szerepeltek például, hogy milyen körben van lehetőség a szabadságvesztés helyettesítésére, továbbá hogyan lehetne beültetni a büntetőjog világába a mediációt.

Ahhoz, hogy a hatályos megoldásokat megérthessük, az alábbiakban az érvek és ellenérvek keresttüzében összehasonlítom a kétféle rendszert, és a témán belüli legfontosabb fogalmakat – a zavar elkerülése érdekében – igyekszem pontosan meghatározni.⁸³

IV. A hagyományos igazságszolgáltatást ért támadások

1. Érvek a hagyományos igazságszolgáltatás ellen

A tradicionális igazságszolgáltatást ért támadások egy része a bűncselekmény megismerésének módszerével kapcsolatos, más része pedig az eljárás rendszerét, felépítését érinti.

83 Jelen idejű megfogalmazásban hasonlítom össze a kétféle rendszert, annak ellenére, hogy a témával kapcsolatos szakirodalom nagy része a Be. kodifikáció előtt jelent meg, de az ezekben felvetett kérdések mind a jelenben, mind a jövőben még jelentőséggel bírnak.

A modern igazság-elméletek megkérdőjelezik a korrespondencia tanát. Ez utóbbi tudományterület azt tanítja, hogy az embertől függetlenül létező valóság megismerhető. Mivel a büntetőeljáráásban is megismerési folyamat zajlik, ezért a kritikai irányzatok itt is éreztetik hatásukat. A filozófia – mint tudomány – természetesen nem veti ki hálóját az igazságszolgáltatásra, mégis annyiban hat rá, hogy felhívja a „figyelmet a perbeli megismerés korlátaira. Ennek eredményeként az igazság megállapítása követelményének terhére a büntető igazságszolgáltatásban az azzal rivalizáló értékek”⁸⁴ felértékelődnek. Az objektív igazság, az anyagi valóság helyébe a processzuális igazságosság lép.

Az eljárás rendszerét érintő bírálatok másik része a jogalkalmazás szervezetét érinti. A kriminológiai és kriminálpszichológiai támadások többsége a 20. század végén felerősödött. Többen azt hitték, hogy az ezredforduló közelsége forradalmat indít a tradicionális területeken is: a hosszú ideje gyökeret vert intézmények ebben a forradalmi hangulatban erejüket veszítve fellazulnak, s így könnyebben kigyomlálhatók. Az új évezredtől megváltást reméltek, s egyre bátrabban, sőt vakmerőbben követelték, hogy a régi rendszer adja át helyét az új paradigmának. Nem a meglévő jobbítását kívánták, hanem „megkérdőjelezték a kontinentális eljárás tartóoszlopait”.⁸⁵

84 Bárd: Kit illet a tisztességes eljárás? In.: Györgyi Kálmán ünnepi kötet, KJK, Budapest, 2004, 31-32. o.

85 Bárd (1987): i. m. 16. o. (Bárd Károly művének első fejezete a tárgyalás kontinentális rendszerének bírálatáról szól. Az itt közölt kritikai megjegyzések adták az ötletet, hogy a lábjegyzetekben megjelölt szakirodalom egy részét én is áttanulmányozzam, és ebből a szempontból szedjem össze a hagyományos igazságszolgáltatás elleni érveket.)

A hagyományos igazságszolgáltatás ellen ható érvek között az alábbiak szerepelnek:

- A kontinentális büntetőeljárás nem tud a modern bűnözésre megfelelő választ adni, ezért át kell adnia helyét egy olyan rendszernek, amely képes a változó világ igényeinek megfelelni.
- A hagyományos igazságszolgáltatás irracionális és antidemokratikus.
- A hagyományos igazságszolgáltatás a formális jogegyenlőségből kiindulva, nem vállal szerepet a szociális problémák megoldásában, pedig az emberi és az állampolgári jogok védelmében hangoztatott eljárási garanciák valójában kiszolgáltatottak a szociális értelemben felfogott erők változásainak. Ezért a korábban a közmegegyezésnek megfelelően működő értékek mára elveszítették erejüket. Vagy egyszerűen el kell törölni azokat - hirdetik -, vagy ki kell mondani, hogy a hétköznapi gyakorlatában formálissá vált a létük.⁸⁶ A 20. század egyik legfontosabb vívmánya, a jogállamiság elve, a századfordulóra elavult, és helyette a szociális jóléti állam paradigmája érvényes. Így szakítanunk kell a formális jogegyenlőség elvével, és tekintettel kell lennünk a társadalmi egyenlőtlenségekre.
- A korábban keletkezett alapelvek mára elveszítették a nekik szánt szerepet. Egyoldalú érvényesítésük annyira gátolja az eljárást, hogy az igazságszolgáltatás működésképtelenné válhat.
- A laikusok részvétele, annak ellenére, hogy szervezeti alapelvként még továbbra is szerepel a jogszabályokban, formálissá vált. Talán ennek is köszönhető, hogy a jogi normák közérthetősége eltűnt. Az állandó jogszabály-módosítás is növeli a zavart.

86 Vasziljevics, T.: Transzformacija principa krivicsnog prava. Annali Pravnog Fakulteta u Beogradu, 1969/3-4., 303-308. o.

- A működésképtelenséghez járul(hat) hozzá, illetve azt erősít (het)i az anyagi erőforrások szűkössége és az igazságszolgáltatás szervezetének nem megfelelő kialakítása.⁸⁷ Szabó Dénes éppen ezért azt gondolja, hogy a modern államgépezet legkorszerűtlenebb – saját szavaival élve, leghagyományosabb – ága maga az igazságszolgáltatás. Mások szerint a helyzetet súlyosbítja, hogy a meglévő anyagi forrást nem jól használják fel. Indokolatlanul bonyolult az eljárás, az egyszerűsített jogintézmények ugyanakkor nem a megfelelő helyen szerepelnek. A teljes körű beismerés esetében is túlbizonyítás folyik, ez pedig – mint tudjuk – sokba kerül.
- Az egyszerűsített eljárási formák a valóságban nem is mindig adnak lehetőséget arra, hogy az ügyet rövid időn belül befejezzék. Sokszor csak az egyik helyről kerül át egy másik hatósághoz. (Persze az érdekek világosak, hiszen a korábbi jogalkalmazónál ez befejezett akta lesz.) Az egyszerűsített formák ugyanakkor számos más jellegű veszélyt is magukban hordoznak. Itt ugyanis nem érvényesülnek az eljárási garanciák, vagy legalábbis, nem olyan mértékben.
- A bírónak nincs tényleges számadási kötelezettsége,⁸⁸ az ítélet indokolásában gyakran semmitmondó érvekkel támasztja alá mondandóját, olyanokkal, mint például: „a vádlott (tanú) kijelentése nem volt életszerű (...)”
- A hagyományos jogalkalmazást ért bírálatok között kiemelt helyen szerepel az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya 6. cikkének megsértése. E szerint mindenkinek joga van arra, hogy az ellene emelt vádról ésszerű határidőn belül döntsenek.

87 Szabó, D.: Kriminológia és kriminálpolitika. Bp., 1981, 268. o.

88 A bíróság indokolási kötelezettségére lásd Bárd K. Racionality in Truth Finding: Procedural and Evidential Needs c. tanulmányát! In: HEUNI Publications, No. 3. Helsinki, 1984, 132-146. o.

Az eljárások elhúzódása egyébként nemcsak a terhelt érdekeit sérti, hanem az eljárás más résztvevőire nézve is hátrányos. A jogalkalmazók a legnehezebb helyzetben a gazdasági büncselekmények miatt folytatott eljárásokban vannak. Ezek bizonyultsága meghaladja a hozzá nem értők képességeit.

- Kritika éri a hagyományos igazságszolgáltatást abból a szempontból is, hogy nehezen engedi be a társadalomtudományi ismereteket, ugyanakkor nagy szerepet tulajdonít a bírói intuíciónak.
- Vannak, akik *Max Weber* tételeit használják fel, hogy bírálják a jogalkalmazást. Kritikai megjegyzéseik szerint a hétköznapi büntetőeljárása semmiképpen sem tekinthető racionális jogalkalmazásnak, hiszen a bizonyítási eljárás folyamata áttekinthetetlen, ellenőrizhetetlen. A racionális jogszolgáltatás - *Weber* szerint - mindig tárgyyszerű. Ezzel szemben a büntetőeljárások többsége beenged idegen elemeket, jogon kívüli eszközöket; ezek pedig megkérdőjelezzik a jogalkalmazás racionalitását. A döntés valódi motívumai rejtve maradnak, így ellenőrizhetetlenek.
- A hagyományos igazságszolgáltatás bírálóinak egy része szomorúan jegyzi meg, hogy mára a jogalkalmazók elveszítették azt a tiszteletet, amit korábban még élveztek. A tárgyalás maga puszta formáság, hiszen a legtöbbször a nyomozás folyamán keletkezett iratok ismertetése viszi el az időt. Mint ahogy *Bárd Károly* is megjegyzi, drámai csatározásról itt szó sincs; a tárgyalás ünnepélyességét pedig az iparendedély kiváltását célzó hatósági eljáráshoz hasonlítja.⁸⁹

89 Bárd (1987): i. m. 12. o.

2. A két rendszer szempontjainak egybevetése

A hagyományos és a resztoratív igazságszolgáltatás összehasonlítása-kor az alábbi szempontokat kell figyelembe vennünk:

- A hagyományos igazságszolgáltatásban a bűncselekmény az állam rendjét sérti, és a felelősség alapja az egyén helyett a közösség ellen elkövetett sérelem.
- A resztoratív igazságszolgáltatás figyelembe veszi, hogy a közösség rendszerint az egyéni szenvedések közvetítésével támadható, ezért a bűn itt úgy jelentkezik, mint a terheltnek a sértett elleni támadása.
- A hagyományos igazságszolgáltatás jogalkalmazóját a megtörtént esemény érdekli, a múltnak az a szelete, ahol nem volt jelent; éppen ennek megismerésén fáradozik. Az előtte lévő jogesetből csak a büntetőjogilag releváns tények érdeklik. A tettere koncentrál. A megismerő tevékenységből ugyanakkor a sértett kimarad. A jogszabály – formális programjának megadásával – a tények feltáráshoz segítséget nyújt azáltal, hogy a Btk. meghatározza azoknak az emberi magatartásoknak az általános jellemzőit, amelyek ellen a büntetőjogi védelem indokolt. A Különös Részben megfogalmazott tényállásokat alapul véve a jogalkalmazó a valóságban megtörtént eseményeket igyekszik valamelyik minősítésnek megfeleltetni. Lényegében ismeretelméleti tevékenységet végez. A büntető eljárás megismerési folyamata mégsem azonosítható a filozófiai megismeréssel, mert az igazságszolgáltatásban zajló folyamatot jellemző sajátosságok megakadályozzák az ismeretelméleti kategóriák mechanikus alkalmazását.⁹⁰ Ezek az eltérések a múltban

90 Lásd részletesen Király: Büntetőítélet a jog határán c. könyvét! Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről, KJK., Budapest, 1972.

megtörtént cselekedet, vagy mulasztás jellegével, az eljárási eszközök mennyiségének korlátozott voltával, az eljárási határidőkkel, az elévüléssel, stb. függenek össze. A büntetőeljárás akadálypályaként is felfogható, ahol az emberi jogok és a történelemben hosszú küzdelem útján kivívott garanciák nehezítik a jogalkalmazó munkáját. A fentiekkel szemben a resztoratív igazságszolgáltatás a bűncselekménnyel okozott kárra irányul, és az elkövető, valamint az áldozat közötti konfliktust kívánja feloldani úgy, hogy a problémamegoldásra koncentrál, és nem a jogszabályban tilalmazott - múltban megtörtént - magatartásra. Itt inkább a jövőbeli tennivalók kerülnek előtérbe. A kérdés nem a „mi történt?“, hanem sokkal inkább a „minek kell történnie?“. Persze, itt is fontos lesz a múlt, de csak abból a szempontból, hogy vizsgálni fogják, vajon milyen okok hozták létre a konfliktust.

- A hagyományos igazságszolgáltatás stigmatizáló hatása kétségtelen. A múltban megtörtént pillanatnyi magatartás állandósul, és azt az elkövető a jövőben is bélyegként viseli magán. A bűntudati lenyomata eltávolíthatatlan. A jogalkalmazót kizárólag a bűncselekmény foglalkoztatja, a tényállás rekonstruálása folyamán kirekeszt minden más mozzanatot. Nem érdeklí sem a sértett, sem a vádlott személyes motívuma. Mivel kizárólag a jogellenes magatartásra összpontosít, ez később, a döntés után is kialakítja a deviáns azonosságtudatot.⁹¹ A resztoratív igazságszolgáltatásban a helyreállító folyamatnak köszönhetően a bűn nem stigmatizál. A cél a megbánás elősegítése. A hangsúly a párbeszéden és az egyeztetésen van. Az elkövetőre úgy tekintenek, mint aki képes a kárt helyreállítani. A formális ceremónia

91 Lásd részletesebben Dürkop, M.: Der Angeklagte. Eine sozialpsychologische Studie zum Verhalten vor Gericht. München, 1977.

helyett az eljárás a racionális párbeszéd színtere lehet. A bűncselekmény mellett megjelenik a vádlott és a sértett élettörténetének vizsgálata. Ezáltal a felek az arisztotelészi értelemben felfogott⁹² - félelem, szánakozás, megtisztulás - katartikus folyamaton keresztül eljutnak a megnyugvás fázisába. A jogsértő személyének pszichikai struktúrája nem fog megváltozni, ezért később a társadalomban a szerepeit nem a korábban elkövetett bűn fogja meghatározni.

- A hagyományos igazságszolgáltatásban a büntető hatalom gyakorlása az állam kezében van. A közösség érdeke is csak az állam által reprezentálható. A döntési folyamatból kirekesztik mind a sértettet, mind a terheltet. Nem a sértettel együtt születik meg a döntés, hanem helyette, őt abból kihagyva. A sértett jogszabályban biztosított jogai soványak, a gyakorlatban viszont ezek is alig érvényesülnek. A terhelttel szemben pedig a hatalom beavatkozás-centrikussága érvényesül. A resztoratív igazságszolgáltatásban a sértett érdekei úgy kerülnek előtérbe, hogy a konfliktus feloldásában a közvetlenül érdekelték részt vesznek. A hangsúly a párbeszédre és az egyeztetésen van. Az eljárás folyamán a sértett aktív közreműködésére számítanak, és ehhez neki minden segítséget megadnak.
- A hagyományos igazságszolgáltatásban a szankció célja az ún. fájdalmas büntetés kiszabása. Ennek hátterében mindig az elrettentés, a megtorlás, a semlegesítés, illetve a szelektív semlegesítés, valamint a megelőzés áll. A resztoratív igazságszolgáltatás ezzel szemben arra koncentrál, hogy az elkövető és az áldozat egymással kibéküljön, közöttük egyezség jöjjön létre. Fontos szerepet kap a sértett jóvátétele. A jóvátételi szemlélet hívei ugyanis arra jöttek rá, hogy a büntetés önmagában

92 Lásd: Ariosztotelész: Poétika, Tankönyvkiadó, Bp., 1998.

nem képes a korábbi viselkedést megváltoztatni, és nemcsak az elkövetőre, hanem a közösség harmóniájára is rossz hatással van. A megbékélés létrejötte és a nyugalom megteremtése mindenkinek érdeke. Ebben nagy szerepe lehet a kár helyreállításának.

3. Érvek az érvek ellen

Mivel nem létezik büntett nélküli társadalom, ezért büntetőjogra és az ehhez kapcsolódó hatalomra mindig szükség lesz. A büntetőjog léte tulajdonképpen annak is az elismerése, hogy az állam nem képes megóvni polgárait. A hagyományos büntetőeljárás végleges eróziója ezért egyhamar még nem következhet be. Ugyanakkor a sokak által elképzelt és örvendetes mediáció sem, vagy csak nagyon nehezen illeszthető be a tradicionális igazságszolgáltatás meglévő keretei közé. Így a magyarországi büntető jogalkalmazásban is idegen jelenségként fog hatni. Ennek egyik oka, hogy a mediáció világtól távol áll a hatalom gyakorlása, másik oka, pedig az elsőbből vezethető le: a mediáció folyamatában részt vevők között nem képzelhető el az alá-fölérendeltségi viszony.

A) Érvek a büntetés védelmében

A büntetőeljárás tárgya – a másféle eljárásoktól eltérően – az állam büntető igényének érvényesítése. Feladata a múltban megtörtént bűncselekmény rekonstruálása, az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása, és a megfelelő büntetés kiszabása.

Büntetésre tehát szükség van, mert az a társadalom, amely már nem hisz a büntetések jelentőségében, a szabadság értékében sem hisz – mondta *Alain Peyrefitte*, volt francia igazságügyi miniszter.⁹³

A büntetés velünk született és tőlünk elidegeníthetetlen jog. Aki ezt kétségbe vonja, tagadja az összes emberi jogot és erkölcsi kötelességet is – vallja *Herbert Morris*.⁹⁴

Lode Walgrave szerint a társadalom sem működőképes, szabályok felállítására és ezek kikényszerítése nélkül,⁹⁵ és semmi sem demoralizál jobban, mint a büntetlenség –, de ez utóbbit már a lengyel igazságügyi miniszter mondta egyik nyilatkozatában, hangsúlyozva azt is, hogy Lengyelországban „a reszocializáció nem vált be”.⁹⁶

Persze előfordulhat, hogy a büntetés a kívánt célra nem mindig alkalmas. A büntetés hatásosságának a hiánya önmagában nem kérdőjelezi meg a büntetés létjogosultságát általában, ezért nem is kell lemondanunk róla. A büntetés hatásosság – továbbá hatékonyság és célkövetés – nélkül is betöltheti a neki szánt szerepet. „Nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetésalkalmazás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel.”⁹⁷

93 Kochanowski, J.: Powrót kary sprawiedliwej, Rzeczpolita, 2005/11/25. sz. 6. o. (ford.: Hary Judit; megj.: Jogi Tudósító, 2006/4. sz. 23. o.)

94 Morris, Herbert: Person and Punishment, id. Kochanowski: uo.

95 Walgrave, Lode: Has Restorative Justice Appropriately Responded to Retribution Theory and Impulses? In: Critical Issues in restorative justice, 47-61. pp.

96 Orwrot od resocjabizocji, Rzeczpospolita, 2005/12/16. 21. o. (ford. Hary Judit)

97 Lásd részletesen Szabó A. párhuzamos véleményét a 23/1990. (X. 31.) AB határozatban.

A büntetőjog társadalmi rendeltetése mindenképpen az, hogy amikor már más jogág szankciórendszere nem elegendő, akkor az egész jogrendszer szankciós zárköveként hátrányt okozzon feltéve, hogy valaki a Btk. által szabályozott tilalmak mezejére lép. Más jogágaktól eltérően, a büntetőjognak „nincs önálló működési terepe, mint egyéb jogágaknak. Ezért más a büntetőjogi szankció, mint az egyéb jogágak reparáló, helyreállító vagy egyéb kötelességstatuáló szankciói. A büntetőjogi szankció ezért büntetés, ezért hátrányokozás. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása.”⁹⁸

Szabó András szimbolikus funkciójú jogépségi büntetésnek nevezi, ami annyit jelent, hogy „a büntetőjogi parancsokat nem lehet büntetlenül megsérteni sem akkor, ha okunk van rá, sem akkor, ha a büntetés nem ér el semmilyen célt, vagy alkalmatlan meghatározott cél elérésére. A büntetés célja önmagában van: a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban; a célra nem tekintő, szimbolikus, jogépségi megtorló büntetés egyet jelent az arányos büntetés elvével. Az arányos büntetés elve kizárja a célbüntetést, mert a célbüntetés nem a tett súlyához való arányítást, hanem a célhoz mért viszonyítást kívánja meg és teszi lehetővé.”⁹⁹

Szabó András fenti gondolatai nem véletlenül kaptak helyet a rendszerváltás körül a hazai alkotmánybíróság idézett határozatában. Már a hetvenes években ugyanis *Andrew von Hirsch* írásai¹⁰⁰ elindították az igazságos és arányos büntetés elméletének hirdetését. Ezek az eszmék tükröződnek a fenti kritikai észrevételekben.

98 Uo.

99 Uo.

100 *Struggle for Justice*, 1971. és *Doing Justice*, 1976.

A resztoratív igazságszolgáltatásban a büntetőjogi büntetés logikáját felcserélik a gyógyítás és a nevelés logikájával. Az alkotmányos jogállamban erre nincs mód, mert nem fér bele az igazságszolgáltatás kereteibe. Az elkövető személyisége nem lehet itt a büntetés alapja. „A jogépségi büntetés, a megtorló arányos büntetés sokkal humánusabb a látszólag humánus nevelő célbüntetésnél, mert nem érinti személyiségemet, személyi autonómiámat és lelkiismereti szabadságomat.”¹⁰¹

A büntetőeljárásban, ugyanakkor meg kell engedni, hogy a büntetőjogi főkérdés eldöntése mellett olykor-olykor lehetőséghez jussanak más szempontok és más jogterületek. Az adhéziós eljárásban, például a bíróság a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről¹⁰² dönt. Ez pedig azt is jelenti, hogy a hagyományos büntetőeljárásban is megerősíthetők a sértetti jogok, mint ahogy Roach büntetési modelljében láttuk.

Egy másik irányzat, az ún. pozitív általános prevenció koncepciója is azt vallja, hogy a bűncselekmény áldozatát, a büntetőeljárás sértettjét komolyan kell vennünk; és ha komolyan vesszük, akkor tudnunk kell, hogy a sértett elsősorban igazságtételt akar. Ezért a mai igazságszolgáltatásnak három – egymást követő – feladata van:

- egyrészt a retributív igazságosság;
- másrészt a disztributív igazságosság;
- harmadrészt a prevenció.

A retributív igazságosság jelenti az igazságos és a bűncselekménnyel arányos büntetés kiszabásának feladatát; célja, hogy a megsértett

101 Uo.

102 Lásd részletesen a polgári jogi igényről leírtakat! IV. fejezet, B. pont

törvényességbe vetett hit helyreálljon. A disztributív igazságosság az okozott kár kiegyenlítésénél kap szerepet. Célja, hogy a törvénytörő ne tehesen haszonra szert azokkal szemben, akik betartják a jogszabályokat. A prevenció az elkövető megbüntetése, főleg bezárása útján valósul meg. Ez a biztosítéka annak, hogy megakadályozza őt újabb bűncselekmény elkövetésében. (A potenciális elkövetők esetében ezt az elrettentéssel érheti el.)¹⁰³

B) Érvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, annak pontatlan meghatározásai miatt

Mit is jelent valójában a resztoratív igazságszolgáltatás: eljárási vagy értékkonceptiót? S ezen belül is főleg:

- A büntetőpert elkerülő diverziós eszközt?
- Vagy csupán a szankció megválasztásánál alternatív lehetőséget a jogalkalmazó kezében?
- Talán lehetőséget arra, hogy az elítélt a börtönben igénybe vehesse ezt a formát azért, hogy helyrehozza cselekményének káros következményeit?
- Továbbá, mi a resztoratív igazságszolgáltatás célja: a büntetés (szabadságvesztés) elkerülése, vagy a döntéshozatal áthárítása az abban érdekeltekre? (Esetleg mindkettő, de akkor melyik élvez elsőbbséget?) Netán – mint ahogy a neve is mutatja – az áldozat érdekeit figyelembe vevő helyreállítás?

Sajnos ezek a kérdések nem teljesen tisztázottak. Ráadásul az elmúlt harminc évben a resztoratív igazságszolgáltatást zászlajukra tűző elméletek tovább bővültek, illetve fejlődtek, így a kezdeti zűrzavar tovább bonyolódott.

103 Kochanowski: i. m. 24. o.

Susan Sharpe szerint ez a hitelesség rovására is mehet, és a jövőre nézve sem reménykedhetünk: a mozgalom karizmatikus képviselői ugyanis óva intenek mindenkit attól, hogy definícióikkal behatárolják az állandóan bővülő jelenséget; s ezzel mintegy kizárják az újításokat és a helyi szükségletekkel szembeni érzékenységet.¹⁰⁴

Kérdés továbbá, hogy melyek azok a feltételek, amelyek megvalósulása esetén resztoratív igazságszolgáltatásról beszélhetünk; és vajon resztoratív igazságszolgáltatás-e a megadott feltételek közül csak néhányal rendelkező rendszer? Ha igen, akkor léteznek-e minimális és szükséges feltételek?

Val Napoleon szerint addig, amíg az elmélet hívei között nincs egyetértés, a resztoratív igazságszolgáltatásnak nehezebb lesz elfogadtatnia magát.¹⁰⁵

Megfelel-e a resztoratív igazságszolgáltatás az áldozat igényeinek és elvárásainak

A bűncselekmények egy részének nincs áldozata: vagy azért, mert a sértettként fellépő nem természetes személy, vagy azért, mert egyszerűen áldozat nélküli bűncselekményről van szó. Elképzelhető olyan eset is, amikor a bűncselekménynek kriminológiai értelemben van áldozata, de ez a személy a büntetőeljárásban mégsem kap sértetti aktív legitimitást.

104 Sharpe, Susan: How Large Should the Restorative Justice „tent” be? in: *Critical (...) i. m. 17-33. pp.*

105 Napoleon, Val: By whom, and by what Process, is Restorative Justice Defined, and what bias might this Introduce? In: *Critical (...) i. m. 33-43. pp.*

Az áldozattal járó egyéb bűncselekmények esetében pedig gyakran kritikaként hangzik el, hogy a resztoratív eljárásban az áldozat érdekeit nem mindig tartják szem előtt. Egyes megoldási formái vagy terhelt-központúak, vagy azért nem felelnek meg az áldozat személyes elvárásainak, mert az egyén helyett inkább a közösségre figyelnek. Sokszor a hagyományos büntetőeljárások inkább képesek a sértettként fellépő áldozat érdekeit figyelembe venni, hiszen a nemzetközi dokumentumokban megjelenő követelmények betartására törekedve többféle lehetőséget kínálnak neki. Már csak ezért sem igaz az utóbbit rossznak, az előbbit jónak címkézni.

A helyreállító igazságszolgáltatás azt ígéri, hogy az érdekeltek személyes találkozásukkal képesek feloldani a konfliktust. Ugyanakkor kérdés, hogy akar-e egyáltalán az áldozat találkozni és kibékülni az elkövetővel? Szeretné-e, ha bár a kára megtérülne, a tettes viszont elkerülné a büntetést?

Empirikus vizsgálatok nem mindig igazolják a feltételezett szándékot, ezért a resztoratív szempontok csak az áldozatok egy részénél alkalmazhatók. Ugyanakkor náluk sem (mindig) gyógyír a helyreállító igazságszolgáltatás az áldozat számos problémájára.

C) Az állam szerepvállalása

A resztoratív technikákat legtöbbször civil szervezetek alkalmazzák. Az igazságszolgáltatás feladatainak ilyen fajta átcsoportosítása nem ad teret az állam szerepvállalásának. Pedig jogállamban a polgár elvárja, hogy az állam aktívan vegyen részt a megsértett közösségi rend helyreállításában. (Megjegyzem, hogy a büntetés éppen az állam szerepvállalásának a kifejeződése, és ez még egy érvet jelent a büntetés mellett.)

A resztoratív igazságszolgáltatás és az emberi jogok viszonya

A resztoratív igazságszolgáltatás több csapdát állít az emberi jogok érvényesülése előtt: például megvalósul-e az önkéntesség elve akkor, amikor a terhelt azért választja ezt a megoldást, mert így elkerülheti a szabadságvesztést. A terheltek nem mindig tudják, ha a törvény szabadságvesztéssel fenyeget, azt nem mindig szabja ki a bíróság, vagy amennyiben mégis, akkor annak végrehajtását fel is függesztheti. Ez utóbbi esetekben tehát ténylegesen ki sem váltja az alternatív büntetés a szabadságvesztést, mint ahogy azt mindenhol ígéri.

Az ártatlanság védelme, a védelemhez való jog, az arányosság elve és a kétszeres eljárás tilalma is sérülhet az elterelt formáknál. Az utóbb említett például úgy, hogy amennyiben nem jön létre az egyezés, s így vádemelésre kerül sor, akkor a felelősséget megállapító ítéletben ezt a tényt a bíróság súlyosító körülményként (a kár nem térült meg) értékeli.

Az arányosság elve úgy sérül, hogy *Ann Skelton* és *Cheryl Frank* szerint¹⁰⁶ a jóvátétel, amelyben a felek megegyeztek, nem biztos, hogy arányban van az elkövetett bűncselekmény súlyával. Az érdekeltek beleegyezésétől függő egyezségek egy idő után oda vezethetnek, hogy hasonló cselekmények egymástól teljesen eltérő jogkövetkezményekkel járhatnak.

Bár a legtöbb helyen, a resztoratív eljárásban (például a mediáció esetén) is ügyvéd képviselheti a feleket, empirikus adatok jelzése szerint ez inkább hátráltatja az elkövető és az áldozat közötti párbeszédet és

106 Skelton, Ann - Frank, Cheryl: How does Restorative Justice Address Human rights and Due Prozess Issues? *Critical (...)* i. m. 203-215 pp.

közvetítést, mintsem segíti. Több esetben lemondanak a felek e jogukról, mert az ügyvédek sokszor nem a helyreállító szemléletet vallják, és a tradíciós formákhoz kötődnek.

Ahhoz, hogy alaposan végig gondolhassuk és megérthessük az egymással versengő kétféle igazságszolgáltatás elveit, bizonyos fogalmakat tisztázására és pontosítására van szükség. A szakirodalom egy részében ugyanis, mint ahogy erre mások is utalnak,¹⁰⁷ ezeket illetően zavar mutatkozik. A hasonló, de nem felcserélhető kifejezéseket a szerzők gyakran egymás szinonimájaként használják. Pedig az írónak (a jogi írónak is) testközelből kell ismernie a szavakat, a kifejezéseket. Pontosan kell tudnia, hogy melyik mit jelent. Wittgenstein szerint a szónak nincs jelentése, csak használata. Talán igaza van, de akkor a használónak a használatot kell ismernie, és pontosan azt kell értenie a szó mögött, amit az a használata során „jelenteni” akar. E nélkül nincs értelmes kommunikáció. A szóhasználat időben változhat, ez megállapodás kérdése.

107 Lásd az Érvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, annak pontatlan meghatározásai miatt c. részt!

V. A resztoratív igazságszolgáltatás fogalomtára

1. Dekriminalizáció, legalizálás, depönalizáció, diverzió

A) Dekriminalizáció

A dekriminalizáció¹⁰⁸ tágabb értelemben a büntetőjog teljes elvetését jelenti, szűkebb értelemben pedig csupán a büntetőjogi beavatkozás hatókörének szűkítését. Lényegét tekintve, a dekriminalizáció a büntetőtörvények által korábban büntetendőnek nyilvánított emberi magatartásokat kiveszi a büntetőjog szabályozási köréből, és nem más jogi útra tereli, hanem a jövőben azok elkövetését megengedi. Büntetőjogi értelemben ez azt jelenti, hogy a Btk. Különös Részében egy-egy bűncselekmény időnként megszűnik.

A legtöbb helyen az állam azért dekriminalizál, mert a túlterhelt igazságszolgáltatást szeretné így kedvezőbb helyzetbe hozni. Látható tehát, hogy a megnövekedett bűnözésnek egy bizonyos ponton túl – azáltal, hogy reformot vált ki – még pozitív hatása is lehet.

108 A dekriminalizáció kriminológiai és büntetőjogi értelemben felfogott különbségeire korábban Pusztai László hívta fel a figyelmet. Pusztai nagyon fontosnak tartotta, hogy a különböző fogalmakat a szakírók ne keverjék össze, ezért részletesen ismertette az egyes felfogásokat, majd azokkal vitatkozva igyekezett cezúrát húzni az egyes definíciók közé. Sajnos néha ő is csapdába esett, és felcserélte azokat. Lásd részletesen, Pusztai L.: Elterelés a büntető útról. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 28. sz. (szerk.: Gödöny J.) BM Kiadó, Bp., 1991, 5-40. o.

B) Legalizálás

A dekriminalizálás a gyakorlatban a legalizálás segítségével történik. Ekkor valamely magatartás korábbi tilalmát feloldják.

C) Depönalizáció

A dekriminalizálással szemben a depönalizálás – bár sokszor egymás szinonimájaként használják a két fogalmat – mást jelent. A depönalizáció tulajdonképpen a jogalkotási szelekció alapesete, amikor bizonyos magatartások büntetőjogi szabályozásától a törvényhozó eltekint; kiemeli azokat a büntetőjogból, és közigazgatási vagy polgári jogi szankcióval sújtja az elkövetőt. Legalizálásról tehát itt nem beszélhetünk, hiszen a tilalom továbbra is megmarad, csupán a jogterület változik meg.

Király Tibor szerint a jogalkotási szelekció esetében a törvényhozó dönt arról, hogy mi a bűncselekmény, és mi nem minősül annak: hol eleendő a szabálysértésként történő definiálás, és melyek azok a magatartások, amelyek semmilyen tilalmat nem igényelnek.¹⁰⁹

A depönalizáció számos esete megfigyelhető. Beszélhetünk de jure és de facto depönalizálásról.

A de jure depönalizálás esetei:

- A jogszabály értelmezése folyamán a jogalkalmazók úgy döntenek, hogy egyes magatartások nem tényállásszerűek. A büntetőjogi kommentárok ezeket részletesen elemzik, és a joggyakorlatot így ebbe az irányba terelik;

109 Király (1986): i. m. 201-206. o.

- Az opportunitás elvének megengedésekor az ügyész a diszkrécionális jogkörének megfelelően bizonyos cselekmények miatt nem emel vádat (pl. a vádemelés elhalasztása esetén);
- A büntetés mellőzése;
- Depónalizálás konkrét ügyben: az eljárási feltételek hiánya esetén annak megállapítása eljárási akadály (pl. a magánindítvány hiánya esetén).

A de facto depónalizálás esetei:

- A rendőri szelekció;
- A feljelentés hiánya;
- A diverzió.

D) Diverzió

A diverzió, a büntető útról elterelés, tehát a depónalizálás egyik - de facto - esete, a klasszikus büntető igazságszolgáltatás - és nem általában az igazságszolgáltatás - alternatívájaként jelenik meg.

A diverzió esetei:

- A bűncselekményt egészségügyi problémaként, nem devianciaként kezelik;
- A relatív depónalizáció: a közigazgatási útra terelés. Bűncselekmény helyett szabálysértés. A cselekmény továbbra is deviáns magatartás, és ezt szankcionálják. A fenyegetettség tehát nem szűnik meg, csak a büntető hatalom gyakorlási módja változik.

Az utóbbit eredetileg tipikusan a fiatakorúak esetében alkalmazták, még a vádemelés előtt. Célja a hagyományos büntetőeljárás helyett más (alternatív) megoldások keresése.

A diverziós megoldások esetében sem mondanak le a hagyományos igazságszolgáltatás apparátusáról, csupán a formális eljárást mellőzik úgy, hogy az ügyet elterelik a büntető útról. Az ún. „justice model” helyére az ún. „medical model” lép. A büntető hatalom „abba az irányba mozdul el, hogy lemond a kényszeren alapuló megengedésszerűségről és az (orvosi, pszichiátriai, pszichológiai és pedagógiai) terápia koncepciója felé orientálódik.”¹¹⁰ Sok szempontból hasonlít a mediációhoz, mégsem szabad azzal azonosítanunk, hiszen – később részletesen látni fogjuk – a közvetítői eljárás egyik igen lényeges sajátossága, hogy lemond az igazságszolgáltatás – és nem csak a klasszikus büntető igazságszolgáltatás – apparátusáról, a diverziós megoldások viszont – bár a büntető bírói útról valóban elterelik az ügyet – megmaradnak az igazságszolgáltatás keretein belül. Ezért a nálunk bevezetni kívánt új eljárásjogi intézmény semmiképpen sem tekinthető közvetítői eljárásnak, legfeljebb a diverzió egyik fajtájának.

A diverzió esetében fontos szempont, hogy a cselekmény bűncselekmény, és ezért büntetőeljárás indul. Az igazságszolgáltatási rendszeren kívüli konfliktusok nem érdeklék a diverzió híveit. Ezek nem tartoznak fogalmi körébe. Ugyanúgy kívül esnek az alternatív szankciók is. Amikor a bíró az eljárást lezáró döntésében a hagyományos büntetőjogi büntetés helyett alternatív szankciót – (köz)munkára kötelezés, valamilyen nevelési programon való részvétel, gondozásra utalás, stb. – alkalmaz, akkor ez nem diverzió, hanem deinstitutionáció, illetve deinstitutionalizálás. A diverzió fogalmának szükséges eleme egyrészt, hogy a büntetőeljárás meginduljon, illetve másrészt, hogy onnan az ügyet eltereljék.

110 Pusztai: i. m. 23. o.

Attól függően, hogy a büntetőeljárás melyik szakaszáról terelik el az ügyet, a diverziónak három esetét különböztethetjük meg:

- rendőri diverzió,
- ügyészi diverzió
- bírói diverzió.

Ezzel a kérdéskörrel eljutottunk a büntető hatalom megosztásának buktatóihoz. Ki rendelkezzen a hatalommal? A megismerési folyamat végén ki ítél? Ki bocsát meg? Ki büntet?¹¹¹ Átveheti-e az ügyész a bíróság feladatát, szerepét?¹¹²

2. A resztoratív igazságszolgáltatás, a mediáció, a Tettes-Áldozat-Egyezség és a jóvátétel¹¹³

A) Resztoratív igazságszolgáltatás

A szakirodalomban néha összekeveredik az egyezség, a jóvátétel és a mediáció fogalma. *Barabás Tünde* szerint például a mediációt gyakran a resztoratív igazságszolgáltatás szinonimájaként is használják. *Barabás* egyetért *Miers* véleményével, hiszen mindketten azt vallják, hogy a két fogalom nem azonos; egyrészt szűkebb, másrészt tágabb a másikhoz képest. A resztoratív igazságszolgáltatás szűkebb, mert elsősorban a büntetőeljárás lezárására törekszik; ugyanakkor tágabb is, mert belefér a bíróság által elrendelt kompenzáció, vagy a kárhelyreállító munka. Ehhez képest a mediáció tágabb, mert a konfliktusokat nem-kriminális szempontból vizsgálja, de szűkebb is, mert a megegyezést a tettes és az áldozat között képzi el.¹¹⁴

111 A kérdésekre a választ lásd Bárd (1987): i. m.

112 Róth: Az ügyész (...) i. m. 81. o.

113 Erről lásd! Nagy (1993): i. m.

114 Barabás (2004): i. m. 103. o.

Barabás a mediációt egyfajta alternatív szankcióként kezeli, ahogy a könyvének a címe is mutatja. Szerintem ebben téved. A mediáció nem alternatív szankció, hanem eljárás: olyan közvetítői eljárás, mert a bűnügyet eltereli a büntetőeljárás hagyományos útjáról.

A fogalmak világában a zavart sokszor az okozza, hogy vannak egymásba csúszó definíciók; éles cezúra nem mindig állítható fel közöttük. Az alábbiakban igyekszem elhatárolni a resztoratív igazságszolgáltatás kapcsán használatos fogalmakat.

B) Mediáció

A mediáció olyan közvetítői eljárás, folyamat, ahol a vitában álló felek a közvetítő (mediátor) mint pártatlan kívülálló segítségével képesek megoldani a közöttük lévő konfliktust. A mediátor feladata a kapcsolat fenntartása a felek között, a párbeszédre épülő eljárás mederben tartása és a konfliktus rendezésére irányuló segítségnyújtás. A felek mindegyike kívánja a konfliktus ilyen módon való kezelését, megoldását; egyikük sem kötelezhető erre. A mediáció nem hatósági és nem bírósági eljárás. Nem szolgáltat igazságot, hanem a probléma megoldására törekszik. Nincs jogszabályban meghatározott eljárási rendje. A mediátor nem jogalkalmazó; nincs se döntési jogosultsága, se kötelezettsége. Olyan szakértő, aki szakértelmével segíti feltárni és megérteni a konfliktust. Nem ő, hanem a vitában álló felek döntenek. Itt jöhet szóba a mediáció eredményeként, a felek között létrejövő megállapodás, maga az egyezség.

C) Tettes-Áldozat-Egyezség

A Tettes-Áldozat-Egyezség (továbbiakban: TÁE) a mediáció, annak eredményeként létrejövő megállapodás, a felek érdekének megfe-

elő szerződés, amellyel a vitát lezártnak tekintik. Jogi értelemben, úgy köti a feleket ez a megállapodás mint a szerződés. Annyiban különbözik az Alperes-Felperes-Egyezség-től, hogy ez utóbbi esetében a megállapodás aláírása nem zárja el a későbbi peres megoldás útját. A TÁE esetében a megállapodás be nem tartása azt eredményezi, hogy a büntető útról elterelt bűncselekmény miatt később az ügyész vádat emel. Visszatérve az egyezséghez, annak tartalma többféle lehet; a jóvátétel különböző lehetőségeit tartalmazza.

D) Jóvátétel

A jóvátétel a TÁE eredményeként létrejövő megállapodás tartalma: lehet kártérítés – a sértettnek, illetve harmadik személynek (jogi személynek is) –, lehet egyéb anyagi szolgáltatás, lehet ajándék, lehet immateriális szolgáltatás – pl. bocsánatkérés –, valamint lehet munkavégzés (pl. közmunka). A jóvátétel tehát valaminek, konkrét vagy nem konkrét dolognak az adása, elvégzése. A jóvátétel sohasem egyezség, hanem annak tartalma, sohasem mediáció, hanem annak eredményeként megvalósuló teljesítés a tettes részéről.

A fogalmi zavar elkerülése érdekében célszerű tehát ezeket a meghatározásokat dogmatikusan kezelnünk. A szakirodalomban – mint említettem – sajnos gyakran átfedik egymást ezek, és a TÁE gyak-

ran mediációt jelent, utóbbit pedig a jóvátétel sajátos formájaként kezelik.¹¹⁵

VI. Mediáció

A mediáció alkalmazásának számos előnye létezik, mely nemcsak a sértett szempontjából jelentkezik, hanem a terhelti oldalon is, de az igazságszolgáltatási rendszer és a társadalom is jól jár, ha a büntető-eljárás lehetőséget ad a felek közötti közvetítésre.¹¹⁶

1. A mediáció előnyei a sértett szempontjából

A mediáció négy szempontból is előnyös lehet a sértett számára: A) nem érzi magát mellőzöttnek; B) megtérül a kára; C) bocsánatot kérnek tőle; D) megszűnik a szorongása.

A) A közvetítés folyamán a sértett passzív tanúból az eljárás aktív szereplője lesz, és az ott folyó párbeszéd egyik partnereként részt vesz a konfliktus feloldásában. Úgy érezheti, hogy tekintettel vannak rá. Viszonylag rövid idővel a bűncselekmény elkövetése után, foglalkoznak sérelmével. A meglévő konfliktusnak nem tárgya, hanem alanya, szinte a mediáció „házigazdája”. Szó sincs itt másodlagos, illetve har-

115 Nem ritka a büntető jogtudomány területén a különböző fogalmak, jogintézmények összekeverése, szinonimaként történő használata. Teszik ezt talán azért, mert el akarják kerülni a szóismétlést, vagy talán azért, mert a külföldi szakirodalom is így használja, illetve így – értsd rosszul – fordítják le azokat. Egyrésztől tudomásul kell vennünk, hogy a szakszavak, még az állandó ismétlés ellenére sem cserélhetők fel egymással, másrészt pedig lehet, hogy a kevesebb néha több. Pl. a bizonyíték, bizonyítási eszköz, bizonyítási cselekmény fogalmát évtizedekig maga a jogszabály is összekeverte.

116 A hazai közvetítői eljárás részleteit lásd a IV. fejezetben!

madlagos viktimizációról, ugyanis senki sem sérti meg méltóságát a közvetítés folyamán.¹¹⁷

Csökkenti tehát a sértett személytelenségét, névtelenségét. Lehetőséget kap arra, hogy elmondja, hogyan élte át az ellene elkövetett bűncselekményt; beszélhet a saját bajairól. Információt szerezhet az elkövető indítékairól, megismerheti cselekedeteinek motivációját. Reagálhat a terhelt érzelmi indítékaira, sőt haragját is kifejezheti vele szemben. Segítséget kap ahhoz, hogy megértse, vajon miért éppen ő vált a támadás célpontjává.

B) A neki okozott kárt és sérelmet konkrétan kinyilváníthatja, sőt ő dönt a számára kielégítő elégtételről, amit sikeres mediáció esetén meg is kell kapnia.

C) Az anyagi mellett erkölcsi elégtétellel is szolgálnak számára: a terhelt megbánja tettét, és bocsánatot kér tőle.

D) A jövőre nézve is vannak előnyei ezen eljárási formának. A sértett ugyanis megszabadul(hat) a bűncselekménnyel és az elkövetővel kapcsolatos félelmétől, szorongásától; védettebb lesz a jövőben esetleg bekövetkező támadással szemben.

2. Előnyei a terhelt szempontjából

A bűncselekmény elkövetője szembesül tettével, megértheti cselekményeinek következményeit. Felismeri (kénytelen felismerni), hogy rosszat tett, kárt okozott valakinek, és ezért elégtétellel tartozik.

117 Rękas, Agnieszka: *Mediacja w Polskim Prawie Karnym*, Oficyna Wydawnicza MS 2004. www.ms.gov.pl/przewodnik/przew11.pdf

Ugyanakkor lehetőséget kap arra, hogy rövidebb eljárásban vagy enyhébb büntetést kapjon, vagy vele szemben az eljárást megszüntessék feltéve, hogy a kárt megtéríti, vagy más módon elégtételt nyújt.¹¹⁸

Franciaországban például, az elkövetők általában nem azért járulnak hozzá a mediációhoz, mert jóvá akarják tenni a sértett ellen elkövetett bűncselekményt, hanem a tapasztalat azt mutatja, hogy sokkal inkább azért, mert ezzel elkerülhetik a szabadságvesztést. Sokszor nem tudják, hogy az enyhébb bűncselekményeknél a szabadságvesztéssel fenyegetés, bár a törvényben benne van, csak egyik lehetőség a bíró kezében; a per végén általában nem fog szabadságvesztést kiszabni.¹¹⁹

Előnye a terhelt szempontjából, hogy ennek az eljárásnak a terhelttel szemben nincs stigmatizációs hatása, adatai nem kerülnek be a nyilvántartásba, ezért a terhelt lehetőséget kap arra, hogy nagyobb eséllyel lépjen vissza a normális életbe.

A közvetítés egyik célja, hogy az elkövető vállalja a felelősséget a jogellenes magatartásáért. A mediáció folyamán kialakulhat a bűnhődés érzete; ez segíti abban, hogy helyrehozza a kárt.

3. Előnyei az igazságszolgáltatás szempontjából

A mediáció alkalmazása a büntetőeljárásban – nagyobb távlatból szemlélve – komoly előnyökkel járhat. Ez főleg gyakorlati szempontokat jelent a kisebb súlyú bűncselekmények elterelése esetén. Ez az eljárási forma ugyanis tehermentesíti a hatóságokat és a bíróságokat.¹²⁰

118 Uo.

119 B., Rémi: A büntetőjogi mediáció (nyersfordítás; fordította: Törzs Edit) kézirat-ként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala

120 Rekas (2004): i. m.

A büntetőbírók mai ügyforgalma nem teszi lehetővé az egyes eljárások gyors befejezését. Ezért olyan alternatívát keresnek, amely hatékony a bűnügyek befejezésében, de nem jár többletköltségekkel. E szempontoknak megfelel a mediáció.¹²¹

A pert kikerülő eljárások következményeként a jogalkalmazók a súlyosabb bűncselekményekre koncentrálhatnak. A hivatalos eljárás pedig ennek megfelelően, nagyobb jelentőséget kap.

A mediáció előnyei a polgári eljárásban is megmutatkoznak azáltal, hogy a kártérítési perek száma csökken.¹²²

Ugyanakkor az igazságszolgáltatás tekintélye nem csorbul, mert az ügyész „kiadta a kezéből” az ügyet, és a bíróság nem tartott tárgyalást. Bár a bűnügy ténylegesen nem járt bíróságot, a mediáció során kötött egyezséget mégis az igazságszolgáltatás szervei szentesítik.¹²³

Mindent összevetve, az elterelt eljárás következményeként egyrészt csökkennek az igazságszolgáltatás terhei, a rendszer fenntartásának költségei, másrészt az eredményes mediáció erősíti a társadalom igazságszolgáltatásba vetett hitét, harmadrészt pedig kimutatható, hogy a közvetítői eljárás bűnmegelőzési szempontból is kedvező hatással bír. Vagyis enyhíti az igazságszolgáltatás krízisének mélységét.¹²⁴

121 Berg: i. m.

122 Rekas (2004): i. m.

123 Berg: i. m.

124 Rekas: i. m.

4. Előnyei a társadalom szempontjából

Mivel a közvetítői eljárásban a konfliktus feloldását nem hatósági eszközökkel végzik, hanem többféle szempontot vesznek figyelembe, és több megoldási módot alkalmaznak, ezért ez a forma közelebb áll a mindennapok valóságához. A szakemberek arra jöttek rá, hogy az emberek igazságérzetét használva, könnyebben feloldhatók a konfliktusok. Így az sem mellékes szempont, hogy a megbillent társadalmi béke közös helyreállításának lehetőségét is megteremtik. Ezáltal lehetővé válik a társadalom „méregtelenítése”, hiszen a felek közötti konfliktus feloldása könnyebbé válhat.¹²⁵

Az sem utolsó szempont, hogy azokban az országokban, ahol főszbályként az opportunitás elve érvényesül, a bagatell bűncselekmények esetében feltételezhető, hogy az ügyész nem is emelne vádat. A mediációt pedig, főleg e bűncselekményekre találták ki. Franciaországban például, a legtöbb esetben, a városi szomszédsági vitákból eredő konfliktusoknál használják, a békéltetés elérése céljából. Itt a represszív eszközök nem jó megoldások. Amennyiben viszont az ügyész diszkrécionális hatalmánál fogva eltekintene a vádemeléstől, akkor a meglévő konfliktus csak tovább mélyülne.¹²⁶

A kisebb viták üldözésének feladására további ellenérv, hogy egyrészt a sértett kártérítés nélkül marad, másrészt a terheltben a következmények nélkül maradás negatív folyamatokat indít.¹²⁷ (*Rekas* talán itt arra gondol, hogy így elmarad a bűn és bűnhődés katartikus érzése.)

125 Uo.

126 Berg: i. m.

127 Uo.

Szociológiai felmérések kimutatták: ha az egyének közötti viták stagnálnak vagy növekednek, akkor a társadalmi szolidaritás gyengül. A mediáció viszont lehetővé teszi a társadalmi kommunikáció javítását, és az egyének egymással szembeni toleranciáját is növeli. Fejleszti továbbá a társadalom jogi nevelését. Lehetővé teszi a korábbi elvek megváltoztatását; a védekező-büntető politika helyett a megelőző-helyreállító szemlélet kerül előtérbe. Az elkövető valódi társadalmi reintegrációjára helyezi a hangsúlyt, s így csökkenti/heti a perifériára szorultak számát.¹²⁸ A közvetítői eljárásra utalás lehetősége ösztönzi az elkövetőt a tett beismerésére.

Összegzés a harmadik fejezethez

Ez a fejezet arra keresi a választ, vajon milyen esélyei vannak a resztoratív igazságszolgáltatásnak a hagyományossal szemben. A helyreállító eljárási formák valóban jobban figyelembe veszik-e a sértett (és a terhelt) érdekeit, tényleg kedvezőbb feltételeket teremtenek-e számukra?

Manapság számos jel arra utal, hogy a meglévő formák jövője kétséges, ha nem engedik be az újításokat. A hagyományos igazságszolgáltatás ugyanis nem (mindenben) felel meg a huszonegyedik század elvárásainak. Vajon teljesen át kell-e adnia helyét a resztoratív törekvéseknek, vagy reformokkal megmenthető a klasszikus igazságszolgáltatás „élete”.

További kérdés, hogy fel kell-e, fel lehet-e áldozni az elterelt formák kedvéért azokat az eljárási garanciákat, amelyeket a történelem ne-

128 Rekas: i. m.

héz vajúadásában szült, és amelyek évek óta a büntetőeljárásnak nevezett dráma színpadának építőkövei?

Ha számúzzük a szívünkhöz nőtt eszméket, és lemondunk a hatalomgyakorlás meglévó formáiról, vajon mit kapunk cserébe: mint ahogy a neve is ígéri, helyreállító igazságszolgáltatást?

Csökkennek-e – ennek segítségével – a bíróságok terhei, és a bünözés alacsonyabb lesz-e? Megtérül-e a sértett kára, és helyreáll-e a meg-bomlott rend?

Olyan kérdések ezek, amelyekre válaszolni nehéz. A könyv harmadik fejezete mégis kísérletet tesz erre úgy, hogy először is megpróbálja pontosítani azokat a fogalmakat, amelyekkel a resztoratív igazságszolgáltatás dolgozik; ezt megelőzően viszont, meghatározott szempontok alapján, a két rendszer összehasonlítása, majd érvek-ellenérvek keresztüzében gyenge pontjainak megvilágítása következik.

A mediáció híveinek meggyőződése, hogy a jogintézményre már csak azért is feltétlenül szükség van, mert ez akadályozhatja meg az igazságszolgáltatás válságát. A büntető útról ily módon letért eljárás talán csökkenti a bíróság terheit, de olyan alapelvi kérdéseket is felvet, amelyeknek végiggondolásával legfeljebb néhány álmodozó küszködik.

Negyedik fejezet

A sértett jogi helyzetének változása a hazai büntetőeljárársban

I. Bevezető megjegyzések a sértett jogi helyzetének tanulmányozásához

A huszadik század harmadik harmadában, valamint a huszonegyedik század hajnalán számtalan tanulmány született a sértett szerepéről, hosszabb elemzés és monográfia azonban Balogh Jenő óta nem került a könyvtárak, a kutatóintézetek, az egyetemi tanszékek és a könyvesboltok polcaira. Talán egy kivétel akad: *Kratochwill Ferenc* volt az egyetlen, aki hosszan és alaposan tanulmányozta ezt a témát.¹²⁹ Ő vitte be a hazai modern jogi irodalomba a sértettel kapcsolatos kérdések átfogó elemzését. Amikor hozzányúlt a bűncselekmény áldozata komplikált és differenciált szabályozásának kérdéséhez, egyben a problémák mélyére is nézett. A törvény száraz és rideg sorai mögött meglátta a sérelmet szenvedett személy örök emberi vonásait. De meglátta a jogszabály apró hibáit is. A sértettéről írt jegyzetében nemcsak széleskörűen elemzi kutatásának tárgyát, hanem értékeli is egyben. Majdnem minden benne van, ami a sértett szerepével kapcsolatos. Vannak benne meghökkentő erejű megfigyelések és kritikai észrevételek. *Kratochwill* úgy látja a sértettet, mint a vízcseppet, amikor azt valaki mikroszkópon át szemléli. Az egyszerű felszín mögött a büntető eljárás ezerarcú szereplőjeként jeleníti meg.

129 *Kratochwill F.: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárás jogban*, ELTE, Budapest, 1990.

A nyolcvanas évek végén írta *Kratochwill* a tanulmányát, amikor még nem volt divat ezzel a témával foglalkozni. A „fair” eljárás elvét tűzte zászlajára akkor mindenki, s ennek megfelelően főleg a terhelti jogokért emeltek szót. A viktimológiai kutatások is elsősorban az áldozattá válás folyamatát és a sértetti közrehatást vizsgálták. Kriminológiai kutatások tömege tudósított arról, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás mind a terhelt, mind a sértett kedvére való, a bűncselekményt elszenvedett egyén eljárási aktív legitimációjával kapcsolatban viszont alig születtek dolgozatok.

Kratochwill Ferenc mellett *Bárd Károly* is felismerte a sértett szerepének jelentőségét, s egy kanadai tanulmányút végén a viktimológiai kutatások új szeletével, eljárásjogi kérdések elemzésével ismertette meg az olvasót.¹³⁰

Bárd és *Kratochwill* felismerték, hogy a büntetőeljárás fejlődése folyamán, az ügyészi vádmonopólium erősödése következtében a sértett jogai csökkentek, és a bűncselekmény áldozata fokozatosan a büntetőeljárás másodlagos szereplője lett, kiszorult az igazságszolgáltatás perifériájára.¹³¹

Az említett szerzők által elkezdett útra térve, ebben a fejezetben részletesen elemzem a sértett eljárásjogi helyzetét úgy, hogy összehasonlítom azt a korábbi jogszabályok és a hatályos Be. által biztosított rendelkezésekkel. Mindenekelőtt a sértett fogalmának meghatározása következik, elhatárolva azt az áldozat definíciójától.

130 Lásd! *Bárd* (1984): i. m.

131 *Kratochwill* (1990): i. m. 32. o.

II. A sértett fogalma

1. A „sértett”-i név

Finkey Ferenc szerint a „sértett fogalma és köre a legnehezebben elhatárolható kérdések egyike”.¹³² Sok bizonytalanságot tartalmaz ugyanis az a meghatározás, miszerint sértett az, „kinek jogai ellen a bűncselekmény elkövetve, illetőleg megkísérelve volt, kinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény”.¹³³

Balogh Jenő szerint „első tekintetre igen könnyen megoldhatónak látszik, amennyiben törvényünk 113. §-a a sértett félt, illetőleg, ha az életkorának 16-ik évét még be nem töltötte, annak törvényes képviselőjét jelöli meg az indítványozásra jogosított gyanánt. Csakhogy ez a megjelölés tulajdonképp csak a kérdésnek a megkerülése, de nem megoldása, mert ezzel kapcsolatban felmerül azon újabb kérdés, hogy az egyes büntetendő cselekményeknél ki tekintendő a 'sértett fél' elnevezés alatt. A törvény erre általában nem ad feleletet.”¹³⁴

A törvény azóta sem ad erre konkrét feleletet. Hadd idézzem újra *Balogh Jenőt*, hiszen ő írja, „már itt ki kell jelentenünk, hogy nem helyeselhetjük az újabb törvényeknek azon eljárását, hogy a sértett fél fogalmának meghatározását tökéletesen elmulasztják”.¹³⁵

A napjainkban hatályos, illetve az azt megelőző törvény, ha nem is tökéletesen mulasztja el, hiszen igyekszik meghatározni a sértett fo-

132 Finkey F.: A magyar büntető eljárás tankönyve. Budapest, 1908, 181. o.

133 Bp. Indokolás, i. m. 173-174. o.

134 Balogh J.: A sértett fél jogköre a büntetőjogban. Budapest, 1887, 216-217. o.

135 Uo. 217-218. o.

galmát, mégis számos megoldatlan helyzet elé állítja a jogalkalmazót. „Az esetek hasonlíthatatlanul jelentékenyebb számában nagyon kérdéses, hogy e fogalom kire (...) is alkalmazható (...).”¹³⁶

Vajon, ki is a sértett?

A „sértett”-i név sajátos büntetőeljárési fogalom. A viktimológia az áldozat kifejezést alkalmazza, a büntetőjog pedig az e körhöz tartozó személyek valódi elnevezését kerülve a „valaki” és a „más” szavakat használja.

A fogalom törvényi szinten való megfogalmazása sokáig váratott magára. Bár a tudományos munkák igyekeztek körül határolni a sértett fogalmának tartalmi jegyeit, a jogszabályok 1973-ig mégis adósok maradtak a definiálással. *Király Tibor* még 1968-ban írta, hogy „sem a Btk., sem a Be. nem határozza meg, ki a sértett (...). Meg kell-e határozni törvényben ezt a fogalmat? Azt hiszem, ez hasznos, nem is a definiálás kedvéért, hanem inkább azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban, és ennek alapján kinek a fellépését fogadhatja el a jogalkalmazó (...). Ezen túlhat, van-e valakinek joga vádat emelni, a vádat képviselni stb., vagyis ezen túlhat az ún. aktív legitimáció. Ezért indokolt, hogy a törvény mondja meg, kik azok, akiknek joguk lesz sértettként fellépniük. Indokolt az is, hogy szükség esetén a hatóság határozatban döntsön arról, ki szerepelhet, vagy nem szerepelhet az ügyben sértettként.”¹³⁷

Az 1973. évi I. tv. eleget téve a jogelmélet követelésének, meghatározta a sértett fogalmát:

136 Uo. 218. o.

137 Király T.: A sértett a büntetőeljáráásban. Magyar Jog, 1968/2. sz., 81. o.

„Sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.”

Bár a törvény definiálta a sértett fogalmát, a gyakorlatban ennek ellenére számtalan kérdés merült és merül fel a sértett tényleges fellépésekor. Ezen a régi Be. sem segített, hiszen csak a szakasz száma változott, a meghatározás tartalma nem. A régi Be. módosítása¹³⁸ sem tért ki erre, így a Be. később sem tisztázta pontosan, hogy kinek a fellépését akarja a jogalkotó a büntetőeljáráásban sértettként elfogadni.

Tremmel Flórián már a '73. évi Be.-ben is kritizálta a törvény meghatározását, mert az nem volt összhangban az ártatlanság védelmével. Szerinte sokkal szerencsésebb lett volna már akkor az alábbi meghatározás:

„Sértett az, akiről alaposan feltehető, hogy jogát, vagy jogos érdekét az eljárás tárgyát képező cselekmény sértette, vagy veszélyeztette.”¹³⁹

Kemény Gábor szerint, ha a gyanú fogalmát kétféleképpen értelmezzük, akkor a tárgyi gyanú, vagyis a bűncselekmény megtörténteire irányuló egyszerű gyanú elegendő ahhoz, hogy a büntetőeljárás meginduljon. Az ártatlanság védelme ehhez a gyanúhoz még nem kötődik, hanem sokkal inkább csak a személyi gyanúhoz, vagyis ahhoz, amikor konkrét személy ellen olyan bizonyítékok merülnek fel, amelyek vele szemben megalapozzák a gyanút. A sértetti pozíció viszont már

138 2006. évi LI. tv.

139 Tremmel F.: Magyar büntetőeljárás, Dialog Campus Kiadó, Bp.-Pécs, 2001, 169. o.

a tárgyi gyanú megléte esetén megnyílik, nem sértve ezzel az ártatlanság vélelmét.¹⁴⁰

A sértetti érdekérvényesítés a jogalkalmazás folyamán nemcsak abból fakad, hogy a törvény nem tesz eleget a sértetti fogalom pontos meghatározásának, hanem az okok között szerepel az is, miszerint a bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett személy sértetti minőségét a büntetőeljárásban nem állapítják meg. Ez nagy hiányossága a korábbi, de a jelenlegi jogalkalmazásnak is.

További bonyodalmat okozott, hogy a sértett eljárásjogi fogalmát, a 90. BK-ra hivatkozva, a joggyakorlat szűken értelmezte: sértett alatt a passzív alanyt és azt a személyt értették, akivel kapcsolatban a tényállásban megfogalmazott eredmény megvalósult, pedig a passzív alany és a sértett nem azonos kategóriák, és léteznek olyan bűncselekmények, amelyeknek bár nincs passzív alanyuk, sértetteik ettől függetlenül mégis lehetnek.¹⁴¹ A passzív alany anyagi jogi fogalom. A passzív alany „a bűncselekmény megállapításával kapcsolatos egyfajta objektív körülmény, és elkülönül a passzív alany személyétől, személyes akaratától. Ezzel szemben a sértett eljárásjogi pozíciója a sértett jogérvényesítésével van összefüggésben, és nem függetleníthető a sértett személyétől, személyes akaratától.”¹⁴² A két fogalom együttes kezelése helytelen, a fenti érveken túlmenően azért is, mert

140 Kemény G.: Sértetti jogok, kötelezettségek az új büntető eljárásjogi törvény tükrében. In: Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára, PTE ÁJK, Pécs, 2003, 148. o.

141 Mészáros Á. (2015): Recenzió Ambrus István dolgozatáról. Ambrus István: Egység és halmazat – Régi dogmatikai kérdés új megközelítésben. Állam- és jogtudomány, 56. évf. 1. sz. 115. o.

http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/Allam-%20es%20Jogtudomany/2015_1/2015-1-beliv-Recenzio-3.pdf (letöltés dátuma: 2017. június 15.)

142 Az új. Be. norma szöveg tervezetének indokolása (2016. november 21-i állapot.)

a sértettekre vonatkozó EU irányelvnek¹⁴³ (a továbbiakban: EU irányelv) való megfeleltetés is ezt indokolja.

Békés Ádám szerint a bíróságok gyakran dogmatikai elemzéssel jutnak el ahhoz, hogy ki a sértett, és a védett jogi tárgyból vezetik le a sértett fogalmát.¹⁴⁴ Amennyiben ez absztrakt fogalom, akkor senkinek sem ismerik el sértettként az aktív legitimációs jogát. (Pl. a csődbűncselekmény esetén nem vesz részt sértett az eljárásban.)¹⁴⁵

2. Sértett vagy áldozat?

(Az EU irányelv szempontjai)

A hazai büntetőeljárás 1. pontban említett hiányosságai és a joggyakorlat szűk értelmezése azt eredményezik, hogy az EU irányelv – mely a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályokat állapítja meg – rendelkezéseinek nem mindenben felelnek meg a magyar jogszabályok. Ha a jogalkotó orvosolni akarja ezeket a problémákat, akkor nincs könnyű helyzetben, mivel az irányelvben megjelenő áldozat fogalma semmiképpen sem azonosítható a sértettel. A sértettnek és az áldozatnak megfelelő személyi kör csak részben azonos. Az előbbi egyrészről szűkebb abban

143 A 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=HU>

144 Békés Á. (2011): A sértett helyet követel magának. In: Gál István László (szerk.): Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécs, PTE ÁJK, Pécs 65-71. o.

145 Békés Á. (2013): A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények. In: Polt Péter (szerk.): Új Btk Kommentár: 8. kötet, Különös rész. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 95-109. o.

az értelemben, hogy nem öleli fel azokat az áldozatokat, akikre a bűncselekmény kihatással volt, másrésztől pedig tágabb, mert a magyar büntetőeljáráásban a hatályos szabályok értelmében sértettként nemcsak természetes személy, hanem jogi személy is felléphet.

Békés Ádám az irányelv átültetésével és gyakorlati alkalmazhatóságával kapcsolatban kiemelte az eljáró szervek megfelelő felkészültségének és az áldozatok speciális bánásmódjának fontosságát is.¹⁴⁶

Mit is vár el tőlünk az irányelv, és egyáltalán, mit ért áldozat alatt?

Az irányelv többletet jelent annak tekintetében, hogy új áldozati köröket jelöl meg a korábbihoz képest. A bevezető rendelkezések 19. pontja kimondja:

„Egy adott személyt áldozatnak kell tekinteni függetlenül attól, hogy az elkövetőt azonosították-e, elfogták-e, ellene vádat emeltek-e, illetve elítélték-e, továbbá tekintet nélkül az elkövető és az adott személy közötti családi kapcsolatra. Lehetséges, hogy az áldozatok családtagjai szintén sérülnek a bűncselekmény következtében. Különösen a közvetlenül bűncselekmény miatt elhunyt személy családtagjai szenvedhetnek sérelmet a bűncselekmény következtében. Ezért az ilyen családtagoknak, akik a bűncselekmény közvetett áldozatai, szintén védelemben kell részesülniük ezen irányelv alapján. A tagállamok számára ugyanakkor lehetővé kell tenni, hogy eljárásokat hozzanak létre abból a célból, hogy korlátozzák azoknak a családtagoknak a számát, akik részesülhetnek az ezen irányelvben meghatározott jogokban. Gyermekek esetében a gyermeknek vagy – kivéve, ha az nem szolgálja a gyermek mindenkifelett álló érdekét – a gyermek nevében a szülői felügyeleti

146 Békés Á. (2015): Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban. Budapest, HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft., 144-146. o.

jog gyakorlójának kell jogosultnak lennie az ezen irányelvben meghatározott jogok gyakorlására.”¹⁴⁷

Az áldozat fogalmát az irányelv 2-es cikke határozza meg:

„Az áldozat olyan természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett – ideértve a fizikai, szellemi vagy érzelmi sérülést, vagy gazdasági hátrányt”. Áldozat továbbá az is, aki a bűncselekmény következtében életét vesztett személy családtagjának tekinthető. A közvetett áldozatok azért tekinthetők áldozatoknak, és azért terjednek ki rájuk az irányelvben biztosított jogok, mert a közvetlen áldozat „elhalálozása folytán sérelmet” szenvedtek.¹⁴⁸

Az irányelv tehát ugyanúgy az áldozatról és nem a sértettről szól, mint elődje, a kerethatározat.

A sértett/áldozat kettősége abból is fakad, hogy az angol nyelv a „victim” szót használja, és ezt leginkább áldozatnak fordítják, de sértettet is értenek alatta, ami nem felel meg hazánkban a jelenleg hatályos állapotnak. Az irányelvben foglalt követelményektől eltérően az áldozatoknak csak egy része kap aktív legitimációt a magyar büntetőeljárásban. Ugyanakkor maga az irányelv is kimondja, hogy a közvetett áldozatok fellépési lehetőségét korlátozni kell, így az áldozatok egy része más tagállami büntetőeljárásban sem léphet fel sértettként, de az irányelv védelmi köre ettől függetlenül szélesebb áldozati körre terjed ki.

Mindez persze nem az irányelvvel jelent meg, hanem korábban is láttuk már, hogy a különböző nemzetközi egyezményekben szabá-

147 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=HU>

148 Uo.

lyozott áldozati fogalom nem felel meg a Be.-ben megjelenő sértetti fogalomnak.

Évekkel ezelőtt már *Görgényi Ilona* is felhívta a jogalkotó figyelmét arra, miszerint nem azonos a két kör. Egyrészt, „formai megközelítésben azért nem, mert az egyes országok büntetőeljárási joga szerinti sértettekkel való azonosság esetén nem lenne arra szükség, hogy a nemzetközi dokumentumokban és szakirodalomban külön definiálják az áldozat fogalmát”.¹⁴⁹ Másrészt azért sem, mert ha tartalmi megközelítésben nézzük, akkor pl. a hazai Be. is kiterjeszti a jogok gyakorlását a sértett halála esetén más személyekre is.

További bonyodalmakat okozhat, hogy az áldozat fogalma alatt sem mindig ugyanazt értik. A különböző egyezmények sokszor más személyi kört tartanak áldozatnak. A New Yorki Egyezmény például, ahogy erre *Görgényi* is utal, a prostituáltat tekinti áldozatnak, egy másik egyezmény pedig a betöréses lopás gyermekkorú áldozatairól beszél úgy, hogy a bűncselekmény ténylegesen nem nekik okozott kárt, csak a betörések szemtanúiként voltak jelen, és ez bennük félelmet keltett.

A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló, 1985. évi ENSZ Deklaráció szerint¹⁵⁰ az áldozat fogalma szélesebb, mint más dokumentumok esetében. Egyrészt nemcsak a bűncselekmény, hanem a hatalommal visszaélés áldozatairól is szól; másrészt kiterjeszti azt a közvetlen családtagokra, továbbá azokra is, akik segítették a sérel-

149 *Görgényi* (2004): i. m. 108. o.

150 Az Áldozatok Magna Kartája

met elszenvedettet, beavatkoztak az érdekében, s így maguk is áldozatokká váltak. (Deklaráció A/1-2. pontja).

Kérdés tehát, vajon melyik nemzetközi egyezmény szövegét fogadjuk el az áldozat fogalmát illetően?

Úgy tűnik, hogy az Európai Unió tagállamai az EU irányelvet veszik alapul, de ezzel a kiinduló kérdést nem válaszoltuk meg, hiszen – mint láttuk – az áldozat és a sértett fogalmai nem fedik egymást. A megoldást nálunk a jövőben mindenképpen az jelentené, ha a bűncselekmény áldozatai, a büntetőeljárás megindításakor határozatot kapnának sértettként történő fellépésükről. Nemcsak ez nem történt meg a legutóbbi büntetőeljárás reformnál, hanem az eredetileg tervezett sértetti fogalom kiterjesztése is csak részben sikerült.

3. A büntetőeljárás reform hatása a sértetti fogalomra

A büntetőeljárás törvény tervezete bővíteni akarta a sértetti kört. A régi szabályokhoz képest bővítette volna a sértetti kört, és a legitimációs joggal rendelkezők mellett beengedett volna a büntetőeljárásba egyéb áldozatokat is. Az áldozat/sértett kettőségét persze így sem tudta volna feloldani.

A jogszabály fogalmazói a reform korábbi szakaszában több verzióban gondolkodtak.

I verzió

Sértett az a természetes vagy jogi személy, illetve polgári jogi jogalanyisággal felruházott egyéb szervezet, akire, vagy amelyre a bűncselekmény behatást gyakorolt, vagy mint behatás irányult, valamint az, akinek, vagy amelynek a jogát (vagy jogos érdekét) a bűncselekmény (közvetlenül) sértette vagy veszélyeztette.

II. verzió

Sértett az a természetes vagy jogi személy, illetve polgári jogi jogalanyisággal felruházott egyéb szervezet, akinek, vagy amelynek a jogát (vagy jogos érdekét) a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette, ideértve azt is, aki a bűncselekmény közvetlen következtében testi, érzelmi sérelmet szenvedett, illetve akinek, vagy amelynek a bűncselekmény vagyoni hátrányt okozott.

III. verzió

A büntetőeljárásban sértettként részt vehet az a természetes vagy jogi személy, illetve polgári jogi jogalanyisággal felruházott egyéb szervezet, akinek, vagy amelynek jogát (vagy jogos érdekét) a büntetőeljárás tárgyát képező (esetleg büntetendő) cselekmény sértette vagy veszélyeztette, különösen, ha az számára közvetlen testi, érzelmi vagy vagyoni sérelmet okozott.

Az első egyeztetések után az alábbi sértetti kör került be a tervezetbe:

„A sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek, vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette, ideértve azt is, aki a bűncselekmény közvetlen következtében testi, lelki sérelmet szenvedett, illetve akinek, vagy amelynek a bűncselekmény közvetlen vagyoni hátrányt okozott.”

A reform későbbi szakaszában, az újabb egyeztetések során, több bírálót érte a fogalom-meghatározásnak azt a részét, mely lehetővé tette volna, hogy a lelki sérelmet szenvedett áldozatok is felléphessenek sértettként a büntetőeljáráásban, ezért a Parlament elé terjesztett javaslat lényegében visszalépést jelent a sértetti kör kialakítása szempontjából. A javaslat szerint ugyanis:

„Sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek, vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.”

A javaslatot a korábbi tervezetekkel összehasonlítva látható, hogy a sértett fogalmának meghatározása a javaslatban szűkült, bár a hatályos Be.-hez képest valamivel tágabb lett.

Korábban *Bócz Endre* is felhívta a jogalkotó figyelmét arra a problémára, miszerint joga vagy jogos érdeke jogi személynek is lehet, ezért az „aki” szó használata a jogszabályban nem megfelelő.¹⁵¹ Az új Be. orvosolja ezt a hibát. A javaslat indokolása szerint „a sértett fogalma a hatályos törvényi fogalomhoz¹⁵² képest annyiban változik, hogy a szöveg egyértelművé teszi, miszerint a sértett természetes és nem természetes személy egyaránt lehet. Ezt a régi Be. szövege kifejezetten nem jelenítette meg.

151 Bócz E.: A tanúvédelem egyes jogértelmezési és egyéb gyakorlati kérdései a magyar büntető igazságszolgáltatásban, in.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 120. o.

152 A sértett fogalma a jelenleg még hatályban lévő 1998. évi XIX. tv. értelmében: „Sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.”

Bérces Viktor szerint ez a Be. egyik legfontosabb újításaként értékelhető, hiszen a jelenlegi 1998. évi XIX. törvény szövegezése alapján mindez csak bírósági döntések nyomán vált egyértelművé a gyakorlatban.¹⁵³

A Be.-ben megjelenő új fogalomban továbbá egyértelmű utalás történik a sértett személyt ért közvetlen sérelemre: sértett az lehet, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény *közvetlenül* sértette vagy veszélyeztette.

A jogalkotó a 2018-ban hatályba lépett Be.-ben¹⁵⁴ a javaslat fogalmát úgy fogadta el, hogy csupán egy plusz névelőt iktatott be a törvény szövegébe.

A régi Be. szerint:

*„A sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek, vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.”*¹⁵⁵

Látható tehát, hogy a sértett fogalmát illetően olyan nagy változás nem történt: sem a javaslatban meghatározott sértetti fogalom, sem az ez alapján elfogadott törvény nem teszi egyértelművé a jogalkalmazó számára, pontosan kinek a fellépéséről van itt szó, ahogy a régi Be.-ben is láttuk.

153 Bérces V. (2017): A sértett perjogi pozíciójában beálló változások elemzése és kritikája az új büntetőeljárás törvény tükrében. Kúriai döntések, bírósági határozatok. 65. évf. 6. sz. 857. o.

154 2017. évi XC. tv. A büntetőeljárásról. Magyar Közlöny (2017), 99. sz.

155 Uo 50. §

Továbbra sincs a jogszabályban az, amit *Király Tibor* már 1968-ban is hiányolt, miszerint szükséges lenne, hogy egyrészt a jogszabály pontosan határozza meg, vajon kinek a fellépését akarja elfogadni sértetti pozícióban, másrészt pedig „a hatóság határozatban döntson arról, ki szerepelhet, vagy nem szerepelhet az ügyben sértettként.”¹⁵⁶

Korábban a Kúria (Legfelsőbb Bíróság), jogegységi határozataiban igyekezett a jogalkalmazó segítségére lenni. A 2/2005. számú Büntető jogegységi határozatában kimondta, hogy a jogosulatlan vadászattal elkövetett lopás és rongálás bűncselekményének sértettje – az adott vadászterületen – a vadászatra jogosult személy. Előfordult viszont, hogy más határozataival meg tovább növelte az egyébként is meglévő zavart.¹⁵⁷

A sértett/áldozat fogalmához tartozó kérdések után a következő részekben a sértett eljárási helyzetét erősítő jogosítványokat megszületésük szerinti sorrendben mutatom be.

III. A régi Be. által bevezetett, a sértett eljárási helyzetét erősítő jogosítványok

1. A pótmagánvád

A huszadik század végén lezajló büntetőeljárási reform néhány jogintézménye kifejezetten a sértett eljárásjogi helyzetét erősítette. Ilyennek tekinthető a pótmagánvád jogintézménye is.

156 Király (1968): i. m. 81. o.

157 Gondolok itt az állami szerv pótmagánvádlókénti fellépését lehetővé tevő jogegységi döntésére.

Ha az eredeti felfogásnak megfelelően értelmezett legalitást fogadjuk el, akkor az ezt fő elvként elfogadó korábbi hazai igazságszolgáltatási rendszerben a pótmagánvád bevezetése inkább csak gesztus volt a jogalkotó részéről. Az opportunitási szempontok térnyerése és a tárgyalás szerepének növelése esetén lett volna leginkább helye az új jogintézmény bevezetésének.

2. A mediáció (közvetítői eljárás)

A közvetítői eljárás – mint új jogintézmény – a 2006-os Be. módosításban jelent meg, és 2007-ben lépett hatályba. Ezt megelőzően, a régi Be. korábbi változatában, már rejtett mediálási szempontokra lelhetett a jogértő olvasó. A jogszabály ugyanis tágabb teret nyújtott nemcsak a jogalkalmazók, de a kiegyezést szorgalmazók számára is azzal, hogy több esetben preferálta a kártérítés elrendelését, illetve a jóvátételt a sértettnek. Erre a vádemelés elhalasztásának keretén belül került sor, méghozzá a magatartási szabályok megállapítása során. A törvény akkori szövege értelmében:

„Az ügyész a gyanúsított részére kötelességként írhatja elő, hogy a.) részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt, b.) más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről (...).” Emellett a törvényhozó lehetővé tette a köz javára történő jóvátételt is ugyanezen szakasz c.) pontja szerint.

Hogy ez valóban illeszkedett a kiegyezési koncepcióba, azt erősítette a „Meghallgatás a vádemelés elhalasztása előtt” szabályozása, mert a fent idézett a.) és b.) pont ügyészi elrendelését a terhelt és a sértett hozzájárulásától tette függővé. Ezek a szabályok a tettes-áldozat-egyezség hívei szerint éppen a mediáció feltételei voltak, nem szólva arról, hogy a javaslattételi lehetőség a külföldi megoldásokhoz

hasonlóan az ügyészt illette meg.¹⁵⁸ Az akkor törvény 222. §-a szerint „Az ügyész a vádemelés helyett háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb¹⁵⁹ büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt – a bűncselekmény súlyára, és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel – a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre határozattal elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutatkozó kedvező hatása feltételezhető.”

Mindez több szempontból is kedvező volt a kiegyezést szorgalmazók számára. Egyrészt azért, mert a mediációnak az a része, hogy képes-e a „magyar bűnelkövető” kártérítés vagy egyéb jóvátétel nyújtására, kipróbálhatóvá vált a gyakorlatban, másrészt reményt keltett számukra, hogy később a tényleges közvetítői eljárásra is sor kerülhet majd a kisebb súlyú bűncselekmények esetében. Reményük nem is volt alaptalan, hiszen akkor már régóta dolgoztak az IM-ben a mediáció megengedhetőségén és részletes szabályain. A 2006. évi LI. törvény bevezette a közvetítői eljárást, de az új jogintézmény részletes szabályait már az új Parlamentnek¹⁶⁰ kellett akkoriban tárgyalnia.

A 2006-ban hatályos Be. még nem tette lehetővé a felek közötti közvetítést. Az akkor hatályos jóvátétellel kapcsolatos megoldás nem igényelte a terhelt és a sértett (a tettes és az áldozat) találkozását. Ez látszólag megkönnyítette az ügy kezelését az igazságszolgáltatás

158 Lásd részletesebben Barabás A. T. – Kiss A.: A sértett megváltozott szerepe, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk F.) OKRI, Bp., 1999, 172. o.

159 Fiatalkorúaknál 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmények esetében van helye. (Be. 459. § (1) bek.)

160 A 2006-ban megválasztott Parlamentnek

számára, ugyanakkor a mediáció hívei szerint¹⁶¹ nem segítette elő a pszichés problémák meg(fel)oldását. Érveik között szerepelt, hogy a találkozás, bár rendszerint nehezen jön létre, de ha megvalósul, nagyon komoly segítséget jelenthet mind az áldozat, mind pedig a tettes részére. Az áldozat/sértett a beszélgetést – mediálást követően egészen másképpen látja ugyanis a szerepét a bűncselekményben. Nem érez többé önvádat, szorongást, mert számára is materializálódik a tettes a maga problémáival, indítékaival. Az elkövetőre szintén jó hatást gyakorolhat a találkozás, mivel elősegíti, hogy a sértettel találkozáva átérezze a tett súlyát, a fájdalmat, amit okozott, és ezzel segítse a későbbi bűnismétléstől való tartózkodást.

A Be. törvény mindenestre már 2003-tól olyan lehetőséget kínál, amely mindenképpen újszerű a hazai jogalkalmazásban.

3. A távoltartás mint új kényszerintézkedés

Az új kényszerintézkedés szabályozásának előzménye a 45/2003. (IV. 16.) OGY határozat volt. Ezt követte a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére vonatkozó nemzeti stratégia kidolgozása, melynek egyik eredménye a távoltartás bevezetése lett.¹⁶² A családon belüli erőszak ellen fellépő érdekvédelmi csoportok¹⁶³ akkor csalódottak voltak, hiszen sokkal többet reméltek: sem új büntető törvényi tényállás nem született, sem a rendőri azonnali beavatkozást nem tették lehetővé. A jogalkotó akkor úgy gondolta, hogy a meglévő

161 A mediáció híveinek érvelését és szakirodalmi háttérét lásd részletesen a III. fejezetben!

162 Gilányi E.: A távoltartás mint új kényszerintézkedés (Beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2006. március 23-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről) *Ügyészek Lapja*, 2006/2. sz. 31-35. o.

163 Például a Habeas Corpus Munkacsoport, NANE, stb.

huszonhat tényállás elegendő a családon belül elkövetett bűncselekmények kezelésére. Bár külön tényállás nem született, ugyanakkor a sértettek hatékony védelmének érdekében korlátozó rendelkezést vezettek be azzal a céllal, hogy ne a bántalmazott családtagnak kelljen elhagynia a közös otthont, hanem az elkövetőnek. Ennek elrendelését pedig, a terhelti jogokra is tekintettel, bírói hatáskörbe utalták.

A távoltartás megvalósításánál a törvény indokolása szerint az oszt-rák formából indultak ki, ez utóbbi pedig az amerikai Duluth-modellt vette alapul.

Lehet, hogy a kezdeti terveknél ezek a minták szerepeltek, az elfogadott jogszabály viszont egyáltalán nem emlékeztetett az eredeti megoldásokra. Ausztriában és az USA-ban ugyanis először a rendőrség (nyomozóhatóság) feladata, hogy az elkövetőt kitiltsa a sértett közvetlen környezetéből. Az Egyesült Államokbeli Duluth városában is a rendőrség segítségével a DAIP (Domestic Abuse Intervention Projekt)¹⁶⁴ valósítja meg a családon belüli erőszak áldozatainak védelmét. A nyomozóhatóság, amennyiben az abúzus magatartás sérüléssel jár, az előzetes letartóztatás feltételeinek megvalósulása nélkül is őrizetbe veheti az elkövetőt. Ezt követően, a sértett bírósághoz fordulhat, és kérheti, hogy tiltsák el a terheltet a zaklatástól. A bíróság határozatával megtilthatja az elkövetőnek, hogy a sértettel közvetve vagy közvetlenül érintkezzen: sem telefonon, sem személyesen nem zavarhatja őt. Itt is ugyanúgy, mint Ausztriában, a bántalmazót nem hagyják magára, hanem terápiás programok segítségével igyekeznek feloldani a családi konfliktust.

164 A családon belüli erőszak kezelésére hivatott civil szerv

Ausztriában még 1997-ben külön törvényt fogadtak el: „*A nők védelméről a családon belüli erőszakkal szemben*”.¹⁶⁵ Négy pillére – rendőrség, családjogi bíróság, civilszervezetek, igazságszolgáltatás – épülő védelmi rendszert alakítottak ki, ahol a távoltartás megvalósítása két lépcsőben történik: a büntetőeljárás elején a rendőrségnek itt is sokkal nagyobb szerep jut, mint nálunk. (Korábban Magyarországon is ezt tervezték.) Bejelentés esetén a helyszínre érkező rendőr azonnali intézkedésként, erőszakot is alkalmazva, 10 napra kitilthatja a bántalmazót a közös otthonból, és elveheti lakáskulcsát is. Erre a közigazgatási intézkedésre hivatalból kerül(het) sor, nincs szükség a sértett indítványára. Az elkövető jogorvoslattal fordulhat a közigazgatás szervezetrendszerén belül működő független tanácshoz. A panasznak nincs halasztó hatálya, de 48 órán belül megvizsgálják az intézkedés szükségességét és törvényességét. A 10 nap elteltével a sértettől függ, hogy kéri-e a bíróságtól a távoltartás meghosszabbítását. Az indítvány elfogadása esetén a bíróság ideiglenes határozatában 10 nappal meghosszabbíthatja a közös lakásba való visszatérést. Ezzel párhuzamosan a sértett védelmét is el lehet rendelni. Ebben az esetben a rendőrség és a civil szervezetek¹⁶⁶ három hónapig biztosítják a sértett védelmét.¹⁶⁷

A magyar szabályozás kezdettől bírói hatáskört ír elő, és garanciális okok miatt nem ad nagy szerepet a nyomozóhatóságnak. A hazai

165 BGBI No. 759/1996.

166 A rendőrség értesíti az intervenció központot. Az itt dolgozó munkatársak közül egy szakember 24 órán belül felkeresi mind a sértettet, mind a terheltet, és megbeszéli velük a terápiás lehetőségeket.

167 A nemzetközi kitekintésre Lásd! Gilányi: A nők elleni erőszak és magyar büntetőjogi szabályozása a nemzetközi elvárások tükrében, PhD értekezés, Miskolc, 2017, 10-96. o.

http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_25640_section_22872.pdf

jogalkotó a távoltartás kezdeti szabályozásakor a lakhelyelhagyási tilalom szabályait vette alapul. Szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény megalapozott gyanúja esetén engedte meg alkalmazását. Az eredeti szabályok alapján időtartama tíztől harminc napig terjedhetett, később ezt módosították. A 2009. évi LXXII. törvény a maximális időtartamot hatvan napra emelte.¹⁶⁸

4. A tanú védelme

A sértett legtöbbször tanúként vesz részt az eljárásban. A szervezett bűnözés megjelenésével Magyarországon is szükségessé vált a tanú jogi védelmének igénye. Ezért az 1998-ban elfogadott – eredeti – Be.-ben a tanú védelmével kapcsolatos intézkedések önálló cím alatt szerepeltek. A jogszabály hatályba lépése előtt az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket törvénymódosítással beemelték az 1973. évi I. törvénybe.

A módosítás a tanú különösen védetté nyilvánítását az ügy körülményeitől függően tette lehetővé. E jogszabály szerint abban az esetben lehet a tanút különösen védetté nyilvánítani, ha vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik, a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható, személyét és tartózkodási helyét a terhelt nem ismeri, és személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve. Különösen indokolt esetben személyes védelméről is gondoskodnia kell a hatóságoknak.¹⁶⁹

168 A távoltartás részletes elemzésére lásd! Gilányi (2017): i. m. 167. o.

169 A tanú védelmével kapcsolatos kérdésekre a részletes választ lásd később, a különleges bánásmódhoz tartozó szabályok elemzésénél!

IV. A (hatályos) Be. által bevezetett, a sértett eljárási helyzetét erősítő jogositványok

1. A sértettre vonatkozó szabályozási elvek a büntetőeljárás reformjánál

A legutóbbi büntetőeljárási reformnál a jogalkotó fokozottabban figyelembe vette a sértett érdekeit, így a korábban kivívott jogok mellett igyekezett egyéb olyan feltételeket is megteremteni, amelyek lehetővé teszik, hogy a sértettek a büntetőeljárásban az egyéni jellemzőiken alapuló megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek.

A sértett jogainak folyamatos bővítése nem véletlen. Maga a jogalkotó is felismerte, hogy a büntető igazságszolgáltatás nem korlátozódhat a terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapítására, hanem szükségképpen reflektálnia kell egyéb szempontokra is, mint például a sértettnek okozott kár valamilyen formában történő jóvátételére, továbbá a sértett eljáráson belüli akarati autonómiájának erősítésére,¹⁷⁰ de nagyon fontos figyelembe venni azt is, hogy a sértetti jogok bővítése nem történhet a terhelti jogok hátrányára.

2. Nyilatkozati jog

A sértetti jogok szempontjából új rendelkezése lett a 2018-ban hatályba lépő büntetőeljárási kódexnek, miszerint az eddigiektől eltérően lehetősége lesz a sértettnek arra, hogy egyrészt nyilatkozzon arról, kívánja-e a terhelt bűnösségének megállapítását, kéri-e a terhelt megbüntetését, másrészt pedig a jogalkotó lehetővé teszi a számára azt is, hogy az őt ért sérelmeket előadhassa. Utóbbihoz tartozik, hogy

170 Bérces V. (2017): A sértett magatartásának büntetőjogi relevanciájáról: beleegyezés, közrehatás, utólagos hozzájárulás. Büntetőjogi Szemle, 6. évf. 2. sz. 53. o.

joga van nyilatkozni arról, vajon a bűncselekmény következtében milyen testi, lelki sérelmet szenvedett, milyen vagyoni hátrány érte. Ez utóbbi lehetőségnek a gyökere abból a felismerésből fakad, miszerint azzal, hogy meghallgatják a bűncselekmény áldozatát, jobban fogja tudni dolgozni a történeteket.

Úgy tűnik viszont, hogy ez az új jogosítvány csupán gesztus a jogalkotó részéről, ugyanis pontosan nem tisztázta, milyen helyet szán e sajátos nyilatkozattételnek a bizonyítási eljárás folyamatában.

3. Jóvátétel

További pozitív változtatás, hogy a sértett jóvátételi igénye is nagyobb szerepet kap az eljárásban, és jogának érvényesítése is könnyebb lesz a jövőben. Például emellett szól az a szabály is, miszerint a legtöbb feltételes ügyési felfüggesztés esetén a terhelt számára magatartási szabályként elő kell írni vagy a kár megtérítését, vagy az eredeti állapot helyreállítását.

4. Lemondási jog

Mivel a sértett ezentúl több jogot kap a büntetőeljárásban, egyúttal azt is lehetővé kell a számára tenni, hogy e jogok érvényesítése, a számára nyitva álló lehetőségek igénybevétele nem kötelezettsége, csupán joga, amivel élhet. Dönthet úgy is, hogy lemond ezekről. Így a kierőszakolt jogérvényesítés helyett a (hatályos) Be. a kímélet szempontjait figyelembe véve, a sértett belátására bízva, milyen jogokkal él majd, és az eljárás folyamán bármikor lemondhat ezek gyakorlásáról. Ha lemond, akkor ettől kezdve nem sértettként, többnyire „csak” tanúként vesz részt a büntetőeljárásban, így bár sértetti jogokkal már

nem rendelkezik, de a bizonyítási eljárásban részt kell vennie, ugyan-
is tanúként ekkor is kihallgatható.

A tanúzási kötelezettségei tehát megmaradnak. Ez azt is jelenti, hogy
az eljárási cselekményeken részt kell vennie, kivéve, ha ezt a törvény
nem engedi meg, továbbá, a szakértői vizsgálatok esetében a tūrés
kötelezettsége megmarad.

Ha a sértett lemond a jogairól, akkor polgári jogi igényt sem terjeszt-
het elő, kivéve, ha korábban, mielőtt lemondott volna a jogairól, sér-
tettként ezt már megtette. A sértetti jogokról történő lemondás esetén
a polgári jogi igényről való későbbi rendelkezési jogát elveszíti.

A sértett a lemondási nyilatkozatát viszont bármikor visszavonhatja,
de az „elmulasztott jogai”-val utóbb már nem élhet. Jogai így csak a
lemondás visszavonásának időpontjától kezdve „élednek fel”. (ex nunc
hatály)

5. Egyéniesítés, különleges bánásmód, sérülékeny csoportok

Az új Be.-ben a jogalkotó megteremtette a különleges bánásmódot
igénylő személyek csoportját, és ennek létrehozásával együtt plusz
garanciákat is adott (nem csak) a sértetteknek.

Egyfajta sérülékeny csoportokról van itt szó, de ez a név nem jelenik
meg a törvényben, hanem a jogalkotó úgy szabályozza az erre a kör-
re vonatkozó normákat, hogy a különleges bánásmód biztosításának
külön fejezetet szentel. Így az egyéniesítés tényleges érvényesülése
biztosítottá válik, legalábbis ezt ígéri a jogalkotó.

A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok a régi Be.-ben is helyet kaptak, mivel az EU irányelvben kitűzött határidő lejárt addigra, amikorra elkészült az új Be. Így a jogalkotó 2015-ben kénytelen volt a régi Be.-be beépíteni azokat a szabályokat, amelyeket az EU irányelv elvárt a tagállamoktól. Az új (hatályos) Be.-ben pedig az eddigi szét-szórt elhelyezéssel szemben, önálló fejezetet kapnak ezek a normák.

A kódex XIV. fejezetének alapja, hogy az egyéniesítés szempontjai nagyobb hangsúlyt kapjanak, és a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi igényei jobban érvényesüljenek.

A fejezetben elhelyezett szabályok egyrésztől meghatározzák, hogy kik azok, akik különleges bánásmódban részesülhetnek, másrészt megjelenítik azokat a plusz rendelkezéseket, amelyeket az eljáró jogalkalmazóknak a büntetőeljárás folyamán, az általános garanciákon túl biztosítaniuk kell, harmadrészt pedig kitér a fejezet arra is, hogyan és milyen módon kerülhet be valaki ebbe az ún. sérülékeny csoportba. Itt kell megjegyezni, hogy a különleges bánásmódot igénylő személyek, pusztán attól, hogy bekerülnek a sérülékeny csoportba, nem feltétlenül ugyanazokkal a plusz jogokkal rendelkeznek. (A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok leginkább a sértetteket és a tanúkat illetik meg, persze csak abban az esetben, ha rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyek alapján az új Be. XIV. fejezete rájuk vonatkozik. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabályát kell alkalmaznia a nyomozó hatóságnak, az ügyészségnek vagy a bíróságnak.)

A különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a plusz garanciákról, kivéve azokat, amelyeket a törvény értelmében kötelezően kell alkalmazni.

Fontos rendelkezése a Be.-nek, miszerint a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljáráásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

A) A különleges bánásmódot igénylő személyek köre

Fő szabály szerint – a törvényben meghatározott esetekben – különleges bánásmódot igénylő személy lehet: a sértett és a tanú.

A sértett csak akkor lehet ennek a különleges sérülékeny csoportnak a tagja, ha természetes személy.

A sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljáráásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, a kötelezettségeit pedig teljesíteni.

A személyes jellemzőihez tartozó körülmények lehetnek: az életkor, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapot, valamint a büntetőeljáráásban részt vevő más személyhez fűződő viszony.

Az eljárás tárgyát képező bűncselekményhez tartozó körülmény pedig a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellege.

A sértetten és a tanún kívül más személyek is különleges bánásmódban (leginkább személyes védelemben) részesülhetnek. A törvények megfelelően ebbe a csoportba tartozhat: a sértett és a tanú segítője, a terhelt, a terhelt segítője, a védő és a segítője, a szakértő, a szakértő segítője, a szaktanácsadó és a segítője, a vagyoni érdekelt, illetve az ő

segítője is, továbbá a sérülékeny csoportba tartozó bármely személyre tekintettel más személy.

B) Döntés a sérülékeny csoportba sorolásról

A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság hivatalból, vagy az érintett indítványára dönthet arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódot igényel-e. Döntésének alapja az egyéni értékelés. Külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősül: a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, a fogyatékos személy, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

C) A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a jogok gyakorlásának elősegítése, a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és az érintett személy védelme.

Az érintett személy kíméletéhez tartozik pl., hogy fokozott körültekintéssel kell eljárni vele kapcsolatban a magánéletét tekintve, és a kapcsolattartás során is.

Az érintett személy védelméhez tartozhat pl. az olyan intézkedés, miszerint az eljáró jogalkalmazó biztosítja, hogy az érintett személy az eljárási cselekmény során, valamint az eljárási cselekmény helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Ide tartozhat továbbá, hogy az eljárási cselekményt a hatóság speciális, erre a célra fenntartott helyiségben végzi, vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétet. A bíróság

a tárgyalásról vagy annak meghatározott részéről a nyilvánosságot kizárhatja.

A tanúvédelemre vonatkozó szabályokat is a XIV. fejezet rendelkezései között találjuk.

D) A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a terhelt vonatkozásában

A tizennyolcadik életévét be nem töltött, vagy külön jogszabályban fogyatékos személynek minősülő terhelttel szemben indított bűnügyben az eljárási cselekményén lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni. Elrendelhető továbbá, hogy ezen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen. Az ilyen eljárásokban biztosítani kell, hogy az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett gyermek jogairól szóló egyezményben, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló, illetve más törvényekben megfogalmazott, gyermeket megillető jogok hatékonyan érvényesüljenek.

A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Amennyiben pedig a terhelt nem töltötte be a tizennegyedik életévét, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

E) A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések az egyéb személyek - segítőik, védők, szakértők stb. - vonatkozásában

Ezek a személyek az új Be. XIV. fejezete alapján, meghatározott személyi védelemben részesülhetnek.

6. Jogutódlás

Érdekes kérdést vett fel a sértett jogutódlása. A sértett halála esetén helyébe egy hónapon belül hozzátartozója, törvényes képviselője vagy eltartottja léphet. Nem természetes sértett esetén a jogutódlás úgy történik, hogy a megszűnt jogi személy sértett helyébe egy hónapon belül a jogutódja léphet.

A jogutódlás több fellépésre jogosult esetén úgy történik, hogy az érintettek megegyezhetnek, és kijelölhetik maguk közül a sértettet megillető jogokat. Megegyezés hiányában a sértett jogait az gyakorolja, aki elsőként fellépett.

A jogutód gyakorolhatja a sértettet megillető jogokat, vagyis az eljárási cselekményeken részt vehet (jelenléti jog), különböző eljárási cselekményekre tehet indítványokat, észrevételeket, kérdezési stb. jog illeti.

A jogutód is lehet magánvádoló és pótmagánvádoló, de kérdés, hogy vajon magánfél lehet-e. Utóbbi eldöntése nem annyira egyszerű, hiszen a Be. erre a kérdésre nem ad egyértelmű választ.

A jogutódot kötelezettségek is terhelik, mint pl. lakcím (tartózkodási hely) bejelentési kötelezettség, továbbá ezek megváltozása esetén az új elérhetőségét közölnie kell.

V. A sértett pozíciói

A sértett az igazságszolgáltatás folyamatában különféle pozíciókat tölthet be. Jogi helyzetének megfelelően lehet sértett, feljelentő, magánindítványt előterjesztő, polgári jogi igényt érvényesítő (magánfél), to-

vábbá tanú. A nem közvádra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett mint magánvádló lép fel. Ügyészi tétlenség esetén pedig pótmagánvádlóként érvényesítheti igényét. Mindezekon felül, a bizonyítási eljárásban a szakértői vizsgálat alanya is lehet. Szerepet kap a közvetítői eljárás folyamatában is természetesen, neve ekkor sértett marad. Tagja lehet a különleges bánásmódot igénylő csoportnak is, amennyiben az erre vonatkozó fejezetben lévő normák előírásainak megfelel.

A büntetőeljárások többsége a sértett feljelentése alapján indul; ezt bármelyik hatóságnál, akár írásban, akár szóban előterjesztheti. Bár a bűncselekményeket bárki feljelentheti, a magánindítványra üldözendő cselekmények esetében a sértett, illetve más jogosult magánindítványát be kell szerezni.

Amennyiben az eljárás megindulását követően derül ki, hogy a cselekmény csak magánindítványra büntethető, a magánindítvány előterjesztésére jogosult nyilatkozatát utóbb a hatóságnak be kell szereznie.

A magánféli és a magánvádlói pozíció meghatározását a törvény a sértett fogalmára alapozza. Eszerint magánfél az a sértett - halála esetén örököse -, aki a büntetőeljárásban a terhelttel szemben a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényét érvényesíti. A magánvádas eljárásban pedig a vádat mint magánvádló a sértett, illetve halála esetén annak hozzátartozója képviseli. A magánvádlót, a sértetti jogokon túl, a vád képviseléből fakadó egyéb jogosítványok is megilletik.

Már a régi Be. bővítette a sértett meglévő jogosítványait, és lehetőséget adott neki arra, hogy bizonyos esetekben ő alakíthassa az eljárás menetét. Ügyészi tétlenség, illetve „tárgyszerűtlen” eljárás esetén

lehetővé teszi a Be., hogy a sértett pótmagánvádlóként felléphessen. E jog érvényesítését viszont szigorú korlátok közé szorítja.

A sértett vallomása a bizonyítékok egyik forrása. Mivel a magyar eljárásjogi törvény a bizonyítási eszközök között külön sértetti vallomásról nem szól, ezért azt a tanúvallomásokhoz kell sorolnunk. Legtöbbször ugyanis a sértett tanú is, és eljárásjogi helyzetét leginkább ez a pozíció határozza meg, ugyanis gyakran elsüllyed ebben a szerepében „Talán az ügyész, a bíróság sem vár tőlük többet.”¹⁷¹

1. A sértett mint feljelentő és mint magánindítványt előterjesztő

A) A sértett mint feljelentő

A büntetőeljárások többsége a sértett feljelentése alapján indul; ezt bármelyik hatóságnál, akár írásban, akár szóban előterjesztheti. Bár a bűncselekményeket bárki feljelentheti, a magánindítványra üldözendő cselekmények esetében nem ez a helyzet. Amennyiben az eljárás megindulását követően derül ki, hogy a cselekmény csak magánindítványra büntethető, a magánindítvány előterjesztésére jogosult nyilatkozatát a hatóságnak mindenképpen be kell szereznie.

B) A sértett mint magánindítványt előterjesztő

A magánindítvány jogi természete

Korábban a Btk. (1961. évi V. tv. és az 1978. évi IV. tv.) a büntethetőséget kizáró okok közé sorolta a magánindítvány hiányát. A büntetőjogászok viszont akkoriban is azt vallották, hogy a magánindítvány

171 Lásd részletesebben Király (1968): i. m.

hiánya nem a büntethetőséget kizáró elsődleges okok közé tartozik, hanem a büntethetőséget kizáró másodlagos akadályok között helyezték el ezt a jogintézményt.

Békés Imre szerint a magánindítvány hiánya (a kívánat és a feljelentés hiányával együtt) mint akadály azért másodlagos, „mert a törvényi tényállás kimerítésének a pillanatában, illetőleg azt követően hosszabb-rövidebb ideig nem is dönthető el: az elkövető büntethetősége kizárt-e vagy sem. Másrészt a magánindítvány, a kívánat vagy a feljelentés előterjesztése nem is kizárólag anyagi jogi feltételei a felelőségre vonásnak, hanem egyszersmind magának a büntetőeljárásnak is előfeltételei.”¹⁷²

Balogh Ágnes is úgy gondolta, hogy a magánindítvány hiánya nem büntethetőséget kizáró, hanem sokkal inkább a büntető eljárás lefolytatását akadályozó ok. „A magánindítványra üldözendő bűncselekmények esetében is fennforog ugyanis az elkövetés pillanatában a bűncselekményi értékelés minden feltétele: a cselekmény veszélyes a társadalomra, tényállásszerű, elkövetője pedig bűnös. Az elkövető megbüntetésének a lehetősége tehát fennáll. Ezen a tényen semmit sem változtat a magánindítvány előterjesztésére jogosított személy késlekedése vagy az indítványtól való tartózkodása. Ez csupán akadályozza a büntetőjogi felelősségre vonást.”¹⁷³

172 Békés I.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In.: Magyar büntetőjog. Általános Rész. (szerk.: Békés I.-Földvári J. – Gáspár Gy. – Tokai G.) BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, 208. o.

173 Balogh Á.: A magánindítvány jogi természete. A magánindítványra büntethető bűncselekmények a Btk.-ban. In.: Balogh Á.-Kóhalmi L.: Büntetőjog I. Jogi szakvizsga segédkönyvek, Dialóg Campus, Bp.-Pécs, 2003, 141. o.

A hatályos Btk. (2012. évi C. tv.) megváltoztatta a magánindítvány hiánya nevű intézmény dogmatikai helyét, és a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai közé tette. Ahogy az Indokolás is kimondja, „az elkövetéskor a bűncselekmény valamennyi törvényi ismérve megvalósul, de hiányzik az elkövető felelősségre vonását eredményező eljárás megindításához és lefolytatásához a törvény által megkövetelt további feltétel, vagyis a meghatározott személy akaratnyilatkozata”.

Vajon mire utal a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai kitételben az egyéb szó?

Eljárásjogi akadályt ért itt a jogalkotó, ugyanis a magánindítvány hiánya *Belovics Ervin* szerint „dogmatikailag olyan eljárásjogi akadály, amely a sértett akaratától teszi függővé a büntetőeljárás megindíthatóságát.”¹⁷⁴ Ez pedig az officialitás alapelvén üt rést. A hivatalból való eljárás elve ugyanis azt jelenti, hogy a nyomozó hatóság a sértett akaratától függetlenül is megindíthatja a büntetőeljárást, mivel a büntetthez a társadalmi sérelem eszméje kapcsolódik és nem a magán-sérelem.¹⁷⁵ Ezért az *ex officio* „felhatalmazza az államnak erre a célra létrehozott szerveit arra, hogy a büntetőigényt mások beleegyezésétől függetlenül akár azoknak akarata ellenére is érvényesíthesse.”¹⁷⁶ Kivételes esetben, bizonyos bűncselekményeknél viszont a jogalkotó a sértett érdekeire akar figyelemmel lenni, és a sérelmet szenvedett egyén belátására bízta a büntetőeljárás megindítását. Ennek hátterében *Vaskuti András* szerint leginkább az áll, hogy az állam védi a sér-

174 *Belovics E.*: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In.: Büntetőjog I. (szerk.: *Belovics E. – Gellér B. – Nagy F.-Tóth M.*) HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2012, 283. o.

175 Az 1892-97. évi Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának Indokolása, Budapest, 1895, 148. o.

176 *Bárd* (1987): i. m. 66. o.

tett személyiségi vagy ahhoz kapcsolódó más jogát, tiszteletben tartja a sértett és az elkövető közötti családi kapcsolatot, illetve „a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél a sértett kíméletéhez fontosabb érdek fűződik mint az állam büntetőhatalmi igényének érvényesítéséhez”.¹⁷⁷

Békés Imre szerint „a sértettnek fontosabb érdeke fűződik a sérelem eltitkolásához, mint a nyilvánosságra hozáshoz és az elkövető megbüntetéséhez.”¹⁷⁸ A sértett kíméletén túl a magánindítvány intézményének más jogpolitikai indokai is vannak, többek között pl. az, hogy „csak a sértett tudja eldönteni; sérelmére egyáltalán követek-e el bűncselekményt”.¹⁷⁹ És ez nem csak a bagatell bűncselekményeknél igaz. A súlyosabb büntettek esetében, mint pl. a nemi bűncselekmények, „csak a sértett tudja eldönteni, hogy a cselekményt egyáltalán erőszakos közöszülésnek lehet-e tekinteni”.¹⁸⁰ Továbbá a magánindítványra üldözendő, de magánvádas bűncselekményeknél a társadalomra veszélyesség foka alacsony,¹⁸¹ ezért nem célszerű az officialitásnak érvényesülnie.

177 Vaskuti A.: A büntetőjog Általános Részének vázlata, OITH Magyar Bíróképző Akadémia, 2011, 112. o.

178 Békés I.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In.: Magyar büntetőjog. Általános Rész. (szerk.: Békés I. – Földvári J. – Gáspár Gy. – Tokai G.) BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, 210. o.

179 Uo.

180 Uo.

181 Uo.

A sértett indítványa

A büntetőeljárásban a nyomozás alapja a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó információ. Ez lehet olyan adat, amit a nyomozóhatóság hivatali minőségében szerez meg, de lehet a feljelentésből és a magánindítványból származó információ is. (2003-ig a bejelentést is szabályozta a törvény.)

A bárki által megtehető feljelentéssel szemben a magánindítványt meghatározott bűncselekmények esetén csak az arra feljogosított személy terjesztheti elő. Ezek a bűncselekmények egyrészt a magánvádas, másrészt pedig bizonyos, törvény által megjelölt közvédas bűncselekmények. Minden magánvádas bűncselekmény egyben magánindítványra üldözendő, de nem minden magánindítványra induló büntetőeljárás lesz egyben magánvádas eljárás. Utóbbihoz tartozik a szexuális erőszak alapesetének első fordulatában szabályozott bűncselekmény (aki a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el), mely csak magánindítványra büntethető, kivéve, ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek (Btk. 207. §).¹⁸²

Szintén magánindítványra üldözendő a kapcsolati erőszak vétsége: „Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen

182 A hatályos Btk.-ban megszűnt a szexuális visszaélés (megrontás) kapcsán a magánindítványhoz kötöttség.

- a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít;
- b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek teszi ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” (Btk. 212/A. § /1/ bek.)

Az egészségügyi önrendelkezési jog megsértésének vétsége és büntetése is magánindítványra büntetendő, kivéve, ha azzal összefüggésben nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek. Ha valaki az egészségügyi önrendelkezési jog megsértésének büntetést úgy követi el, hogy tiltakozó nyilatkozat ellenére halottból szövet vagy szövetet távolít el, akkor ebben az esetben a magánindítványt értelemszerűen nem a sértett, hanem a hozzátartozója terjesztheti elő. A törvény a hozzátartozó mellett itt az örökösnek is jogot ad arra, hogy ezt megtegye, és mindezek mellett felhatalmazza az egészségügyről szóló törvényben meghatározott, nyilatkozatra jogosult személyt is.

A szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok, valamint az iparjogvédelmi jogok megsértése esetében is magánindítványra indul a büntetőeljárás, kivéve, ha azzal összefüggően nem magánindítványra büntetendő bűncselekményt is elkövetnek (Btk. 388/A. § és a 2013. június 12-i 608/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet).

Magánindítványra üldözendő nevesített bűncselekmények a fentiek mellett az alábbiak:

- könnyű testi sértés,
- magánlaksértés,
- zaklatás,
- magántitok megsértése,
- levéltitok megsértése,

- kiszolgáltatott személy megalázása,
- rágalmozás,
- becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése,
- becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala,
- becsületsértés,
- kegyeletsértés,
- további meghatározott bűncselekmények, ha a sértett az elkövető hozzátartozója (lopás, rongálás, sikkasztás, csalás, információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, hűtlen kezelés, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, illetve jármű önkényes elvétele).

Utóbbi esetében, ha az elkövető egyben a sértett gyámja vagy gondnoka, akkor a bűncselekmény nem magánindítványra üldözendő.

Amennyiben a becsületsértést rendvédelmi szerv tagjának sérelmére követik el, az nem minősül magánindítványra üldözendőnek.

Kegyeletsértés esetén a magánindítványt az elhalt hozzátartozója vagy örököse is előterjesztheti.

A magánindítvány célzott nyilatkozat, a büntető eljárás megindítását és az elkövető felelősségre vonását célozza. Kettős természete alapján anyagi és eljárásjogi intézmény is. Eljárásjogi abban az értelemben, hogy hiánya eljárási akadály. A magánindítványra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett, illetve a magánindítványt előterjesztő fellépésének hiánya, mint ahogy fentebb erről már szó volt, közvetlenül az officialitás alapelvein üt rést, és ezzel lehetetlenné teszi az eljárás megindítását.

A Btk. szerint a magánindítvány előterjesztésére (általában) a sértett jogosult. A magánindítványt a korlátozottan cselekvőképes kiskorú sértett önállóan is előterjesztheti, és erre törvényes képviselője is jogosult. Ha a sértett személyes ügyei vitelében vagy a bírósághoz, hatósághoz fordulás joga tekintetében cselekvőképességében részlegesen korlátozott nagykorú, a magánindítvány előterjesztéséhez a törvényes képviselő hozzájárulása szükséges. Ezekben az esetekben a magánindítvány előterjesztésére a gyámhatóság is jogosult.

Érdekellentét esetén a Polgári Törvénykönyv szabályai az irányadók. E tekintetben korábban, vagyis 2014 előtt másképpen fogalmazott a Btk.:

Ha a sértett korlátozottan cselekvőképes, akkor a törvényes képviselője is, ha pedig cselekvőképességgel nem rendelkezik, akkor csak a törvényes képviselője nyújthatta be a magánindítványt. A jogszabály ez utóbbi esetben a gyámhatóságot is felruházta a jogosultsággal. (A sértett önrendelkezési jogának sérelme miatt volt szükséges változtatni a törvény szövegén.)¹⁸³

A sértett halála esetén hozzátartozója terjesztheti elő a magánindítványt, kivéve a fent megnevezett azon eseteket, amikor az örökös és más, az egészségügy területén dolgozó is élhet ezzel.

A magánindítvány nem vonható vissza és oszthatatlan. Utóbbi azt jelenti, hogy bármelyik elkövetővel szemben előterjesztett magánindítvány valamennyi elkövetőre hatályos.

183 Lásd: 2013. évi CCLII. tv.-t!

A magánindítvány a mindennapok jogalkalmazásában

A 17/2012. számú büntető elvi határozat kimondja: a magánvádas eljárásban nem a magánindítvány, hanem a feljelentés a vád, amelynek tartalmaznia kell a magánindítványt. A vád ezzel felel meg a törvényes vád követelményeinek. Ha ismeretlen kilitű a feljelentett, fogalmilag nincs magánindítvány, következésképpen a magánvadás nem törvényes.

A BKv7. (BK 7.) szerint, ha a magánindítványra jogosult sértett helyett annak nagykorú hozzátartozója tesz magánindítványt, akkor őt a megfelelő határidő kitűzése mellett meghatalmazásának csatolására kell felhívni, de ez a határidő a magánindítványi határidő lejártát követő időre is átnyúlhat.

A BK 7. nem arról az esetről szól, amikor a hozzátartozó az elhalt sértett helyébe lép és a sértett jogán terjeszt elő magánindítványt, hanem arról, amikor a hozzátartozó a sértett képviselőjében jár el, ezért szükséges a meghatalmazás. A joghatályosság értelemszerű feltétele itt a képviselői jogosultságot igazoló meghatalmazás. A meghatalmazás utólagos csatolása visszamenő hatállyal igazolja a képviselői jogosultságot s teszi joghatályossá a magánindítványt. Ehhez képest, ha a magánindítványt kellő időben terjesztették elő, akkor igazából nem számít, hogy a meghatalmazást mikor terjesztik elő: akkor, amikor a magánindítvány előterjesztésére nyitva áll még az idő, vagy az már letelt.

A magánindítvány jogintézményének ellentmondásai

Alföldi Ágnes szerint a magánindítványhoz kötött bűncselekmények egy részénél – ahol a sértett és a családi viszonyok kíméletéhez gyak-

ran fontosabb érdek fűződik, mint hogy az elkövető ellen büntető-eljárás induljon –, „a sértetti diszkréció pozitív is lehet, ha

- az erőszak egyedi volt, és a családtagok meg tudják oldani a problémát,
- ha a család szakértő segítséget kap a probléma megoldásához,
- így a – sokszor gyerekkorú – sértett adott esetben elkerülheti a másodlagos viktimizációt.”¹⁸⁴

Sok esetben viszont *Alföldi* szerint „negatív szerepet tölt be a büntető-eljárás megindítása lehetőségének sértetti kézbe adása, mivel hozzájárul a cselekmény, illetve az elkövető rejtve maradásához azokban az esetekben, amikor a megfélemlített áldozat szégyelli magát, nem mer segítséget kérni sem a hatóságtól, sem szakemberektől.”¹⁸⁵

A magánindítvánnyal kapcsolatos változások a legújabb Be. reform után

A Be. Indokolása a magánindítvánnyal kapcsolatban kiemeli, hogy azt az arra jogosult a bűncselekményről és nem az elkövetőről történt tudomásszerzéstől számított egy hónapon belül terjesztheti elő.

A magánindítványra büntetendő bűncselekményeknek továbbra is két formáját ismeri el a jogszabály. „Egyik esetben a bűncselekmény jellege határozza meg a magánindítvány előterjesztése iránti igényt. Az ilyen bűncselekmények esetén a magánindítvány az elkövető személyétől függetlenül szükséges az eljárás megindításához. A Btk. 31. § (6) bekezdése alapján a magánindítvány nem vonható vissza, ezért amennyiben az ilyen bűncselekmények esetén a nyomozás megindul

184 Alföldi Á.: Van megoldás? A család védelmét szolgáló magyar büntetőjogi eszközökről. Belügyi Szemle, 2012. 2. sz. 73. o.

185 Uo. 74. o.

- azaz a magánindítvány rendelkezésre álló - úgy az eljárást folytatni kell abban az esetben is, ha az elkövető azonosítását követően a jogosult magánindítványát egyébként már nem kívánná visszavonni. A magánindítványra büntetendő bűncselekmények másik esetében a magánindítvány oka a sértett és az elkövető közötti kapcsolat. E cselekmények esetében ugyanakkor az eljárás megindításának csupán akkor feltétele a magánindítvány előterjesztése, ha a sértett eleve tudomással bír arról, hogy a bűncselekményt hozzátartozója követte el, amelyre a (3) bekezdés rendelkezései alkalmazandók. eltérő esetben a büntetőeljárás a feljelentés alapján magánindítvány hiányában is megindul, és a magánindítványra jogosult nyilatkozatának beszerzésének szükségessége csak azt követően válik ismertté, hogy az elkövető, és az elkövetőnek a sértetthez fűződő nyilatkozata megállapítható, amelyet a (4) bekezdés rendez.”

A régi szabályozáshoz képest újdonság, hogy az ügyészség a sértett mellett minden olyan személyt értesít a vádemelésről, akinek ehhez nyomós érdeke fűződik, így az eljárást megszüntető határozat közléséhez hasonlóan a vádemelésről értesíteni kell a terheltet, a védőt, a feljelentőt és a magánindítvány előterjesztőjét is.

*A magánindítvány szerepe az EU tagállamaiban*¹⁸⁶

Az ír és az angol-walesi jogrendszerben nem szerepel a magánindítvány. Bár a cseh és a szlovák igazságszolgáltatás sem ismeri ezt a jogintézményt, mégis bizonyos bűncselekmények esetén szükséges a sértett beleegyezése a büntetőeljárás megindításához. Ezekben az esetekben a cseh és a szlovák sértett számára 30 nap áll rendelkezésre. Ennyi időn belül kell nyilatkozniuk, hogy kívánják-e a büntetőeljárás lefolytatását. Ez alól is kivétel, vagyis nem szükséges a sértett beleegyezése, ha a sértett 15 évesnél fiatalabb, vagy korlátozottan cselekvőképes.

Érdekes az a megoldás is, miszerint ha az ügy összes körülménye arra enged következtetni, hogy a sértett azért nem adja a beleegyezését, mert erre kényszerítették, avagy alávetett helyzete miatt nem merte a büntetőeljárás megindításához szükséges beleegyezését adni, akkor a hatóság eltekinthet a sértett beleegyezésétől, és enélkül is megindíthatja az eljárást. Amennyiben a bűncselekmény halált okozott, a hatóság önállóan indítja meg az eljárást. A szlovák büntetőeljárásban továbbá nincs szükség a sértett beleegyezésére, ha a sértett állami szerv vagy közpénzből működő egyéb szervezet.

186 A nemzetközi kitekintésnél Kovács Tamás - (volt) legfőbb ügyész, szakmai főtanácsadó -, OKRI közreműködésével egyrészt az IM segítségével kiküldött kérdőívek és az azokra beérkezett válaszok alapján, másrészt pedig a magyar eurojusti képviselő által küldött nemzetközi anyagok segítségével tudunk betekinteni az egyes tagállamok büntetőjogi, illetve büntetőeljárás jogi rendszerébe. Három fő kérdésre kerestünk választ: a magánindítvány létjogosultságára, a magánindítvány visszavonhatóságára és a magánindítvány oszthatatlanságára. A beérkező válaszok alapján foglaltam össze ezt a részt.

Azok a tagállamok, akik ismerik a magánindítvány jogintézményét (*Ausztria, Lettország, Litvánia, Málta, Németország, Portugália, Finnország, Franciaország, Horvátország, Lengyelország, Spanyolország, Szlovénia és Svédország*), általában vagy a csekély jelentőségű bűncselekmények esetén alkalmazzák, vagy bizonyos nemi bűncselekményeknél.

A hozzátartozó sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények elleni fellépés a legtöbb tagállamban a sértett nyilatkozatától függ.

A *lettek* bár ismerik a magánindítvány intézményét, ugyanakkor ennek hiányában is lefolytatható a büntetőeljárás, amennyiben a sértett fizikai vagy mentális állapota miatt nem képes a jogait gyakorolni.

A *németeknél* és a *finneknél*, amennyiben a közérdek miatt fontos az eljárás lefolytatása, a magánindítványtól függetlenül az officialitás elve érvényesül, vagyis hivatalból is meg lehet indítani a Be.-t.

Spanyolországban, két esetben szükséges a magánindítvány: rágalmazásnál és becsületsértésnél.

Érdekes megoldást követ a *francia jog*: meghatározott adó- és katonai bűncselekmények esetében a magánindítványtól függ az eljárás megindítása, bár a magánindítvány előterjesztésére az adóhatóság vagy a hatáskörrel rendelkező más hatóság jogosult. További érdekessége a franciáknak, hogy bizonyos sajtóvétségek esetében nemcsak a sértett jogosult a magánindítvány előterjesztésére, hanem akár harmadik személyek is kezdeményezhetik az eljárást.

A *portugál* büntetőeljárásban, ha a sértett 16 éven aluli, helyette meghatározott bűncselekmények esetén a hozzátartozó nyújthat be magánindítványt. Ha a rendelkezésre álló idő alatt nem terjeszti elő a

magánindítványt, akkor – abban az esetben, ha éppen a hozzátartozó az elkövető – az ügyész a bűncselekmény elkövetéséről való tudomásszerzést követő hat hónapon belül megindíthatja az eljárást. Ha az ügyész sem indít eljárást, a sértett a 16. életévének betöltése után benyújthatja a magánindítványt.

Ellentétben a magyar szabályozással, a legtöbb tagállamban a magánindítvány visszavonható. *Ausztriában* pl. a bizonyítási eljárás végéig, *Litvániában* a perbeszéddekig, de *Szlovéniában* „csak” a felek meghallgatásáig. Portugália esetében, bár visszavonható a magánindítvány, kivételt képez ez alól, ha a terhelt ezt nem akarja. Finnországban is visszavonható a magánindítvány, de ez nem akadályozza annak, hogy az ügyész mégis folytassa az eljárást, kivéve, ha a visszavonás valamilyeni elkövetőre vonatkozott.

Míg a magyar magánindítvány oszthatatlan, vannak olyan tagállamok, ahol csak a magánindítványban megjelölt személyekkel szemben folytatható le az eljárás (pl. *Ausztria*, *Svédország*).

2. A sértett mint magánvádló

A) Fogalmi elhatárolások

A sértett általi vádképviseltek összefoglaló neve a magánvád.¹⁸⁷ Az a büntetőeljárás jogintézmény, ahol „a magánérdek megsértését a sértett irányításával történő orvoslása követi egy jogilag szabályozott rendben. A magánvád tehát külső, érdektelen szervezet közbejötté nélküli vádképvisel. Az eljárás során csak az adott bűncselekmény

187 A jogintézmény alapos elemzésére lásd: Tremmel F.: A magánvád, KJK, Bp., 1985.

folytán érintett személyeknek vagy ezek megbízásából másoknak és a pártatlan bíróságnak van szerepe.”¹⁸⁸

A magánvád két nagy fajtája létezik, úgymint az önálló és a járulékos magánvád. Az első csoportba a principiális, vagyis a főmagánvád tartozik, míg a másikba a pótmagánvád és a mellékmagánvád. A főmagánvád olyan eljárási jogintézmény, amely lehetővé teszi, hogy meghatározott bűncselekmények esetén a sértett mint magánvádló önállóan vádat emeljen, és képviselje azt a bíróság előtt.

A történelem folyamán kezdetben a bűncselekményeket magánvádra üldözték. A középkorig a sértetti vádképviselőt primátusa érvényesítette, s ezt váltotta fel a közvád intézményében megnyilvánuló állami büntetőjogi igény.

A pótmagánvád közvadra üldözendő bűncselekmények esetében az ügyészi tétlenség ellenszere abból a célból, hogy a magánszemély érvényesíthesse a bírói úthoz való jogát.

A mellékmagánvád az ügyésszel együtt végzett sértetti vádképviselő. Két fajtája létezik: az együttes és a kiegészítő magánvád. Az előbb említett típus a főmagánváddal kapcsolódik. Azt az esetet szabályozza, amikor a magánvádas eljárásban a közvádló „belép” az eljárásba, de ez a sértett vádlói pozícióját nem érinti, mivel továbbra is megilletik őt az ügyféli jogok; az ügyész mellett gyakorolja a vádló jogait. A kiegészítő magánvád esetében a közvadra üldözendő bűncselekményeknél, az ügyész mellett a sértett részt vehet a vád érvényesítésében.

188 Koczka: i. m. 33. o.

B) A magánvád jogpolitikai alapja

A legalitás és az officialitás elvéből következik, hogy a vád képviselete az ügyész kötelessége, illetve – az említett elvek helyes értelmezésének megfelelően – joga is egyben, mert az „állam csak akkor kezeshetik bűnvádi feladatának teljesítéséért, ha a vádnak kizárólagos ura”¹⁸⁹ az állam nevében fellépő ügyész.

A Bp.-ben is említett szempontok az ügyészség vádmonopóliuma mellett szólnak. A közvádra üldözendő bűncselekmények esetében az állami igény érvényesítése, valamint „teljesen szakszerű és elfogulatlan képviselete csak így van biztosítva”.¹⁹⁰

A magánvádra üldözendő bűncselekmények a vádmonopólium alóli kivételek. „Az állam, bár minden bűncselekmény megtorlásánál van érdekelve, mégis nem szükséges bizonyítani, hogy ez az érdek nagyobb ott, a hol egyenesen az állam léte ellen irányuló bűncselekményekről, vagy a személy és a tulajdon súlyos sértéseiről van szó, mint ama delictumoknál, melyek az egyén legszemélyesebb javait érintik. Az utóbbiak első sorban a közvetlenül érintettet sújtják, közel járnak a magánjogi sérelem eseteihez, melyekre illik az ismeretes mondás: *vigilantibus jura*. Túlhajtás volna például minden esetben hivatalból üldözendő bűncselekménnyé tenni a becsületsértést. E sérelem megtorlandóságának leghivatottabb bírálója mindenestre maga a sértett, s ha ő azt fel nem veszi, vagy talán nem is érzi, úgy nincs képzhető gyakorlati tekintet, mely ajánlaná, hogy e bűncselekményt, mely a sértetten kívül tényleg senkit nem érint, a polgárok összességének ügyévé tenni. Hasonló természetű bűncselekmény még több is van,

189 Bp. Indokolás i. m. 162. o.

190 Uo. 162. o.

nevezetesen a magánvádra üldözendők között, melyeknek megállapításánál részben az imént érintett szempont az irányadó volt. Azonban az újabb kori doktrína és törvényhozás nem éri be a közvádlo monopóliumának e korlátozásával. Ama felfogás mellett, hogy egyes törvénysértésekre nézve fölösleges a közvád szabályát fentartani, mindinkább utat tör magának az a meggyőződés, hogy a közvád kizárólagossága ártalmas és correctivumot igényel.”¹⁹¹

Vajon miért gondolja a Bp., hogy a közvád teljes körű gyakorlása ártalmas? Milyen veszélyekkel járhat az ügyészség kizárólagos hatalma?

Az ügyészség szervezetenként alá-fölérendeltségben működik. „Az államügyész nem önálló tisztségviselő, a bíró függetlenségének és elmozdíthatatlanságának biztosítékai nélkül ügyködik. Korlátlan vádemelő és majdnem épp oly korlátlan vádelejtő joga arra vezethet, hogy tényleg nem a bíróság, hanem ő, az adminisztratív tisztségviselő és utasító joggal bíró főnökei döntenek a fölött, hogy mi büntetendő, mi nem; mert gyakorlatilag egyre megy, akár a bíró mond valakit ártatlannak, akár tényleg nem üldözik őt tovább. Így a közvádlónak és főnökeinek¹⁹² felfogása és törvénymagyarázata lesz gyakorlatilag irányadóvá, elvonhatják a bűncselekmények megítélését az illetékes hatóságtól és gyakorolhatják az elvileg egyedül a bírónak fenntartott jogokat. És ez még több aggodalomra ad alkalmat, mint az alaptalan üldözés, mely, ha súlyos sérelemmel is járhat, még sem zárja ki az orvoslást, mely, a bíró kezében marad. De a közvádló tudatos mulasztása és tudatos tétlensége miatt nem lehet igénybe venni a független, részrehajlótlan bíró közbelépését.”¹⁹³

191 Uo. 163. o.

192 Ne feledjük, hogy a XIX. század végén az ügyészség az igazságügyi miniszteren keresztül a kormány alá tartozott.

193 Bp. Indokolása, i. m. 163. o.

A „kié legyen a büntetőhatalom?” kérdése ma is időszerű. A válasz rá, hogy természetesen a bíróé, hiába egyértelmű, a vádhoz kötöttség elve az elméletben és a hatósági szelekció a gyakorlatban ténye ezt a kérdést – és a rajta való elmélkedést – mégis aktuálissá teszi.

A Bp. idején már többen felvetették, hogy a vádat képviselő szervezet független (értsd: a végrehajtó hatalomtól független) legyen, mert így az „ügyészség a vád képviselőjének jogát kizárólag jogi szempontok szerint”¹⁹⁴ gyakorol(hat)ná. Ezt a javaslatot akkor nem fogadták el, és megmaradt az ügyészség szervezeti hovatartozása olyannak, amilyenek kezdetben indult. Más korrekciós lehetőségen törték tehát elődeink a fejüket. Nem képezte vita tárgyát, hogy „egyes, érdekkörüknel fogva arra hivatva látszó magánügyeknek mint magánvádlóknak, a bünvádi eljárásban az államügyészség működését kiegészítő”¹⁹⁵ jogkört adjanak. A magánvádas ügyektől azt várták, hogy az ügyészség számos jelentéktelen ügytől, s benne a vádképviselő kötelességétől szabadul. „Kielégíteni kívánják a bűncselekménnyel sértettnek (...) igényét, hogy annál az eljárásnál, mely az ő jogainak megzavarásáért is elégtételt szerezni van hivatva, teljes semlegességre és tétlenségre kárhóztatva ne legyen.”¹⁹⁶ A magánvádas eljárás lehetővé tételével a bűncselekményt szenvedett egyén magánindítványával közvetlenül fordulhat a bírósághoz, és az „államügyészséget a vád képviselőjével nem tartozik megkínálni”.¹⁹⁷

Az 1951. évi III. törvényben a magánvádas bűncselekmények köre nem változott. Az 1962. évi 8. tvr. a személy elleni, ezen belül is főleg az emberi méltóságot sértő kisebb súlyú cselekmények esetében tar-

194 Uo. 163-164. o.

195 Uo. 164. o.

196 Uo. 164. o.

197 Uo. 165. o.

totta fenn a magánvádas eljárást; a vagyon elleni bűncselekmények körét kiemelte a korábbi magánvádra üldözendő cselekményekből. További újítása a jogszabálynak, hogy valamennyi magánvádas bűncselekmény esetén lehetővé tette az előzetes (személyes) meghallgatást; a kialakult bírói gyakorlatot, a sértett és a vádlott kibékítésére irányuló törekvést, pedig követelménnyé tette.¹⁹⁸

Az 1973. évi I. törvény újra bővítette a magánvádas eljárások körét. A Btk. és a Be. novelláinak megalkotása után ugyanakkor szűkült a magánindítványra üldözendő bűncselekmények köre azáltal, hogy a magánlaksértés és a becsületsértés enyhébb esetei szabálysértések lettek.¹⁹⁹

C) A magánvádló és a magánvádas eljárás a (hatályos) Be.-ben

A 2018. július 1-jén hatályba lépett új törvényben a magánvádas eljárás szabályai alapvetően nem változtak, csak néhány rendelkezést pontosított a jogalkotó. A Be. például pontosította a magánvádló fogalmát. Azzal a megfogalmazással, hogy „*a magánvádló az a sértett ...*”, egyértelműbb lett a jogalkotó szándéka, miszerint a magánvádló a sértett kategóriáján belül egy szűkebb kört jelent. Emellett a Be. különbséget tesz *természetes és nem természetes személy sértettek* között úgy, hogy külön utal rájuk az „*aki*”, illetve az „*ami*” szóval. A törvény szerint:

„A magánvádló az a sértett,

a) aki könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmozás, becsületsértés, kegyeletsértés vagy becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése, vagy

198 Tremmel (1985): 41-42. o.

199 Uo. 46. o.

b) amely magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés vagy becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése esetén a vádat képviseli.

Ezzel a törvény tisztázza, hogy a magánvádas bűncselekmények közül melyiket lehet természetes személy sértett és melyiket nem természetes személy sértett sérelmére elkövetni.

A Be. bővítette a magánvádas bűncselekmények körét. A korábbiakhoz képest ide tartozik a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése bűncselekmény is. Az Indokolás az alábbiakat mondja ezzel kapcsolatban:

„Tekintettel a bűncselekmény becsület csorbítására alkalmas természetére, e bűncselekmény kapcsán is elmondható, hogy a sérelem megtorlandóságának leghivatottabb bírálója maga a sértett, a sértetten kívül az adott cselekmény mást nem érint. Erre figyelemmel a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése illeszkedik a Be. magánvádas bűncselekményeinek sorába.”

A Be. a régi törvényt követően közvádas eljárás alá tartozónak tekinti azt a becsületsértést és rágalmazást, amit az igazságszolgáltatás során eljáró személyek, vagyis a bíró, az ügyész és a rendvédelmi szerv tagja sérelmére követnek el, de nem úgy fogalmaz a kódex, hogy általában a hivatalos személyek ellen elkövetett becsületsértés és rágalmazás legye közvádas bűncselekmény, mert nem minden hivatalos személy esetében indokolt ez.

A törvény indokolása arra is kitér, hogy „a jogalkalmazás során éppen az egyéb hivatalos személyekkel kapcsolatos ilyen jellegű bűncselekmények közvádas eljárásban való elintézése okoz bonyolult jogértel-

mezési helyzeteket, illetve okoz a jogalkalmazó szervek számára indokolatlan munkaterhet.”

A jogalkotó ezért úgy véli, hogy a szűkített szabályozással az eddigi nehézségeken úrrá lehet majd az eljáró jogalkalmazó.

Három esetben nem lehetséges magánvádas eljárást indítani: távollévő vádlott esetében, továbbá akkor sem, ha a terhelt fiatalkorú és katona.

A magánvádas eljárásban közvetítői eljárás nem lehetséges, és nem indítványozható büntetővégzés meghozatala, valamint bíróság elé állítás.

Elég bonyolult sikerült annak a kérdésnek az új kódexben történő megválaszolása, amikor a sértett ténylegesen magánvádra (pl. becsületsértés) üldözendő, vagy vitatott közvádra (testi sértés, mely lehet könnyű vagy súlyos stb.) üldözendő bűncselekmény miatt tesz feljelentést. Az első esetben a feljelentés áttétele, a másik esetben pedig a feljelentés elutasítása történik azzal, hogy felhívják a sértett mint feljelentő figyelmét a pótmagánvádlókénti fellépés lehetőségére. Az Indokolás az alábbiak szerint fogalmaz:

„Ha a feljelentést magánvádas bűncselekmény miatt tették, és az ügyészség a vád képviselőjét nem veszi át, a feljelentés elbírálására nem az ügyészség jogosult, így azt a bíróság részére kell továbbítani. Eltérő helyzet alakul ki, ha a feljelentő közvádra üldözendő bűncselekményt megjelölve tesz feljelentést, ugyanakkor annak tartalma alapján magánvádra üldözendő bűncselekmény elkövetése állapítható meg. Ebben az esetben az ügyészségnek a feljelentést érdemben kell elbírálnia, amelyet a törvény a feljelentés elutasítása körében rendez. Ha a feljelentő vitatja az ügyészség elutasításának okát, úgy végső soron pótmagánvádlóként léphet fel a közvádra üldözendő

bűncselekmény vonatkozásában. Amennyiben elfogadja az ügyészség azon álláspontját, hogy a feljelentésben foglaltak alapján magánvádra üldözendő bűncselekmény tárgyában kell állást foglalni, úgy magánvádlóként léphet fel. Ez utóbbi esetben az ügyészségnek a feljelentés elutasításával egyidejűleg arra is lehetősége van, hogy a magánvád képviselőjét átvegye.”

Amennyiben a feljelentés alapján megindult az eljárás, és a nyomozás során állapították meg, hogy a feljelentett cselekmény nem közbűnre üldözendő, ezért az eljárást megszüntették, akkor ebben az esetben a sértett eldöntheti, hogy magánvádas eljárásban lép fel, vagy pótmagánvádlóként jár el.

A magánvádas eljárás célja továbbra is a sértett és a terhelt kibékítése. Nemcsak a bíró, hanem a bírósági titkár is vezetheti a személyes meghallgatást. Amennyiben a kibékítés következtében a bíróság az eljárást megszünteti, emiatt az ügyészség fellebbezéssel nem élhet, vagyis ezt a jogát korlátozzák, és a büntetőeljárás itt véget ér. Az eredményes kibékítés mellett az alábbi esetekben is az eljárás megszüntetésére kerül sor:

- a sértett visszavonja a feljelentést,
- a sértett/magánvádló nem jelenik meg a személyes meghallgatáson,
- a sértett elérhetetlenné válik.

Előkészítő ülés a magánvádas eljárásban nincs, a személyes meghallgatás tölti be ezt a szerepet. Amennyiben nem kerül sor az eljárás megszüntetésére, akkor a tárgyalás menete már nem sokban különbözik az általános szabályoktól. A tárgyalás megnyitása után a tárgyalás megkezdése annyiban tér el az általánostól, hogy itt először a sértettet/magánvádlót mint tanút hallgatják ki/meg, feltéve, hogy a bizonyítási eljárásban erre egyáltalán szükség van. Ezt követően

kerül sor a vádlott kihallgatására, mely már nem tér el a megszokottaktól.

A bíró megszünteti az eljárást, ha a magánvádló ejti a vádat, nem jelenik meg, illetve elérhetetlen, vagy zavarja a tárgyalás rendjét. Utóbbi esetben a Be. az alábbiak szerint fogalmaz:

„Ha a magánvádló a rendezéssel nem hagy fel, és ezzel lehetetlenné teszi a tárgyalás jelenlétében való folytatását, úgy kell tekinteni, hogy a vádat ejtette.”

A magánvádló kizárólag a vádlott terhére fellebbezhet, és a fellebbezést írásban indokolni köteles. A fellebbezés illetéke, akárcsak a feljelentésé, tízezer Ft.

Ha a bíróság a vádlottat felmenti, vagy vele szemben az eljárást megszünteti, akkor a bünyügyi költséget a magánvádló viseli, melybe beletartozik a vádlott meghatalmazott védőjének a díja és a magánvádas eljárásban keletkezett költsége is. Ez a megtérítési kötelezettség abban az esetben nem áll fenn, ha az ügyészség a vád képviselőjét átvette. A vádlott költségeit viszont ebben az esetben az általános bünyügyi költség szabályai szerint viseli.

3. A sértett mint pótmagánvádló

A) A pótmagánvadás fogalma

A pótmagánvadás az ügyészi vádmonopólium korrekciója, a büntetőjogi igény pótlólagos érvényesítése. A közvadás helyett végzett sértetti vádképviselés azokban az esetekben, amikor az állam erre feljogosított szerve nem emelt vádat, vagy azt elejtette. A jogintézménnyel a törvényhozó a sértett igényérvényesítési jogát szélesíti úgy, hogy a sé-

relmére elkövetett közvádas bűncselekmény miatt az ügyészi döntés ellenére a bírósági eljárást igénybe vehesse.

Busch Béla, amikor a jogintézményt elemeire bontja, és külön-külön vizsgálja azokat, arra a következtetésre jut, miszerint a jogintézmény nevében azért szerepel a „pót” szó, mert az ügyész monopolhelyzetének orvoslására szolgál, és lehetőséget biztosít a sértettnek arra, hogy a bírósághoz forduljon, ha az ügyész azt nem teszi meg.²⁰⁰ „*Magán*”, mert nem a közvádló, hanem a sértett jár el. A jogintézmény „*vád*” tagja – *Busch Béla* értelmezése szerint – nem jelent semmilyen eltérést az általános szabályokhoz képest.²⁰¹

Amikor *Busch Béla* a jogintézmény „*magán*” elemében azt fedezi fel, hogy a vádat nem a „*köz*”-vádló, hanem a „*magán*”-vádló, vagyis a sértett látja el, akkor ezzel igazából nem határolja el a pótmagánvádlót a magánvádlótól. Bár a „*magán*” valóban azt jelenti, hogy nem az ügyész jár el, hanem a sértett, de semmiképpen sem jelenti a magánvádat, illetve a magánvádas eljárásra tartozó bűncselekményeket. A tilalmazott magatartás továbbra is közvádra üldözendő marad. Annyi történt csupán, hogy az ügyész vagy el-, illetve belefáradt a bűn üldözésébe, vagy arra a meggyőződésre jutott, miszerint az eljárást meg kell szüntetni, ezért átadja helyét a sértettnek, hogy a továbbiakban ő képviselje a közvádat. A „*magán*” szócska a „*civil*”-t helyettesíti ebben az értelemben. *Busch Béla* így a pótmagánvád jogintézményét a szubszidiárius vád szinonimájának érti, akárcsak a Bp. indokolása annak idején, vagy *Tremmel Flórián*, aki szintén erre jut a magánvádról szóló könyvében.²⁰²

200 Busch B.: Pótmagánvád intézménye, in: Györgyi Kálmán ünnepi (...) i. m. 127. o.

201 Uo. 126. o.

202 Tremmel (1985): i. m.

Kratochwill értelmezése, miszerint a szubszidiárius vád – mint kiegészítő vád – a közvádló mellett fellépő sértetti vádképviselőt jelenti. A kiegészítő vádat a szakirodalomban egyébként mellék-magánvádnak is szokás nevezni. Ugyanez a kettősség a német nyelvben is megtalálható: Nebenklage, Privatbeteiligung.

A fogalmi zavar elkerülése érdekében a Bp. által bevezetett fogalmakat vagy meg kell tartanunk, vagy meg kell indokolnunk, hogy miért vetjük el. Erre azért van szükség, hogy a témával kapcsolatos egyértelmű kommunikációt segítsük. Amennyiben a Bp. által bevezetett fogalmakat megtartjuk, akkor azt is meg kell vizsgálnunk, vajon érvényesek-e még a korábban használt fogalmaink, és alkalmasak-e arra, hogy segítségükkel érveljünk, kérdéseinkre választ kapjunk. Sok esetben azt kell látnunk, hogy a régi meghatározások nem mindig teszik lehetővé, hogy azokat a jelenben is használjuk. Ennek oka *Bárd* szerint:

Ha feltételezzük, hogy egy adott fogalom tartalma általánosan ismert, akkor hajlunk arra, hogy újabb és újabb helyzeteket is ez alá vonjunk. Ily módon a fogalom tartalma bővül, ám eljuthatunk egy pontig, amikor annak jelentése oly mértékben kitágul, hogy funkcióját már nem képes teljesíteni, és elveszíti a kommunikáció gyorsítására való alkalmasságát, pedig a fogalmaknak éppen az a funkciója, hogy a kommunikációt lehetővé tegyék és lerövidítsék. Ezt akkor teljesítik, ha mindenki ugyanazt érti az adott fogalmon, ha konszenzus van annak tartalmát illetően, nem kell tehát minden alkalommal a kommunikáció kezdetén arról vitatkozni, hogy mit is értünk az adott fogalom alatt.²⁰³

203 Bárd: Oponensi vélemény Kiss Anna PhD értekezéséhez. Miskolc, 2006.

A pótmagánvád esetén több ízben változott a jogintézmény szabályozása, ezért megállapodás kérdése, hogy melyik fogalmat fogadjuk el, illetve használjuk. Ha eldöntöttük, hogy a különböző elnevezések alatt mit értünk, akkor ezt követően ki kell tartanunk az elfogadott definíciók mellett. Mert – mint ahogy a Bp. Indokolása²⁰⁴ is mondja –, „ezek a fogalommeghatározások és műszavak a törvényhozás eredményeinek vázlásánál és a későbbi fejtegetéseknél lényeges hasznokat biztosítanak”.

A pótmagánvád esetében legjobb lenne, ha a hatályos jogszabály meghatározását fogadnánk el, feltéve, hogy a Be. használható definíciót nyújt ezzel kapcsolatban. A Be. konkrétan nem határozza meg a pótmagánvád fogalmát, a pótmagánvádlóról is csak annyit mond, miszerint *„a pótmagánvádló az a sértett, aki, vagy amely az e törvényben meghatározott esetekben közvádra üldözendő bűncselekmény miatt a vádat képviseli”*. Így a definíciót az elméletnek kell megadnia, melynek értelmében a pótmagánvád az ügyészi vádmonopólium korrekciója, a büntetőjogi igény pótlólagos érvényesítése, a közvádló helyett végzett sértetti vádképviselés. A jogalkotó tehát a közvádra üldözendő bűncselekményeknél ügyészi tétlenség esetén felhatalmazza a sértettet, hogy a vádat – mint pótmagánvádló – a bíróság előtt képviselje.

204 Bp. Indokolás i. m. 165. o.

B) A jogintézmény gyökerei

A pótmagánvád jogintézményének gyökerei a skót és az azt recipiáló osztrák jogi szabályozásra nyúlnak vissza. Skóciában a vád képviselője csakúgy, mint Európa legtöbb jogrendszerében, az ügyészség feladata volt. A vádmonopólium korrekciójaként viszont megengedték, hogy a sértett a vád képviselőjét átvegye. Lényegében ezt a megoldást²⁰⁵ követi az 1896. évi Bp. (továbbiakban: Bp.), amikor lehetőséget ad a sértettnek, hogy közvádloói tétlenség esetén a vádat tovább vigye, és pótmagánvádloói minőségben eljárjon a büntetőperben. Erre a jogintézményre itt is az ügyészi vádmonopólium korrekciója miatt volt szükség. Akkor, amikor az ügyész, bár „a bűnperre törvényes ok van, nem emel vádat, vagy az emelt vádat parancsoló ok nélkül elejti, akkor mulasztása, illetőleg a helytelen vádelejtés teljesen útját fogja vágni a büntető igazságszolgáltatás menetének.”²⁰⁶

Az 1930. évi XXXIV. tc., a sértetti vádképviseléssel kapcsolatban új szabályokat vezetett be. Egyrészt magánvád esetén kötelező ügyvédi képviselőt írt elő, másrészt vádmellőzés esetén kizárta a pótmagánvád lehetőségét. Ez utóbbi esetben viszont a sértett a sérelmes határozat ellen jogorvoslással élhetett.

205 Balogh J. – Edvi Illés K. – Vargha F.: A bűnvádi perrendtartás magyarázata, 1897. 179. o. A pótmagánvád szinonimájaként a subsidiárius szót használja, csakúgy mint a Bp. Indokolása. Mások (pl. Kratochwill Ferenc, Bócz Endre) szerint a szubszidiárius vád nem a pótmagánvádat, hanem a kiegészítő vádat, vagyis azt az esetet jelenti, amikor az ügyész mellett a sértett is felléphet. Könyvemben általában a Kratochwill-féle elképzelésekből, fogalmakból indulok ki, kivéve a szubszidiárius vád esetét. Ennél a Bp.-t fogadom el, vagyis a szubszidiárius vádat a pótmagánvád szinonimájának értem.

206 Balogh – Edvi Illés – Vargha (1897): i. m. 124. o.

A pótmagánvád jogintézménye az ötvenes években szűnt meg. Az 1951. évi III. tv. még ismerte a sértett fellépésének e formáját, az 1954. évi V. tv. rendelkezéseiből viszont már kimaradt.

A pótmagánvád jellemzése a Bp. alapján

A Bp. feljogosította a sértettet, hogy meghatározott esetekben – mint pótmagánvádló – a vád képviselését átvegye. Tette ezt azért, hogy „a kir. ügyészség tagjainak tévedése, hanyagsága vagy kötelességszegése egyes esetekben meg ne kösse a bíróság kezét (...)”²⁰⁷

Akkor engedte meg a Bp. a pótmagánvádat, amikor a kir. ügyész a vád képviselését megtagadta, vagy a vádat elejtette. Ennek megfelelően a sértett közvádas ügyekben is – mint pótmagánvádló – képviselhetette a vádat. Pótmagánvádlóként tehát két esetben léphetett fel a sértett: akkor, ha az ügyész megtagadta a feljelentést, illetve a vádindítványt elutasította, vagy abban az esetben is, ha a folyamatban lévő per közben elejtette a vádat.

A Bp. főszabályként kimondta, hogy pótmagánvád emelésére általában minden sértett jogosult. „Sértett” alatt a „magánindítványra jogosult”-at is értette, feltéve, ha a magánindítványra jogosult főmagánvádra is jogosult volt. Ez utóbbi esetben ugyanis a magánindítványt tévő egyenértékű a magánvádlóval a Bp. szerint. Más esetben a magánindítvány, habár az eljárás alapjául szolgált, éppen nem volt egyenértékű a magánvádra jelentkezéssel. Amennyiben a bűncselekmény több személy jogait sértette vagy veszélyeztette, ezek mindegyike önállóan jogosult volt ugyan a pótmagánvád emelésére, de tekintettel „az eljárás oeconomicájára”, a törvény kimondta, hogy „mihelyt

207 Bp. Indokolás, i. m. 44. o.

egy sértett átvette a magánvádat, az eljárás azonnal továbbfolytatható”, s a többi sértettet „csak” a csatlakozás joga illette meg.

A *Bp.* szerint a pótmagánvádló perbeli jogállása csaknem azonos volt a főmagánvádlóéval. Mindössze két különbség figyelhető meg. A főmagánvádló egyben magánindítványra is jogosult volt, a másik különbség pedig, hogy míg a főmagánvádló a kir. ügyészhez hasonlóan ugyanolyan feltételek mellett kérhetett perújítást, addig a pótmagánvádló nem.

Amikor a *Bp.* szerint a kir. ügyész nem emelt vádat, akkor a sértettet „kettős” jogorvoslat illette. A törvény felhatalmazta a sértettet, hogy amennyiben nem történik vádemelés, akkor eldönthesse, hogy az elutasító határozat ellen jogorvoslatot jelent-e be a felettes ügyészhez, vagy pedig pótmagánvádlóként tovább viszi az ügyet. A *Bp.* szerint az egyik joggal való élés nem zárta ki a másikat. Az alternatív választás joga csak abban az esetben illette meg a sértettet, ha az ügyész nem emelt vádat. Amennyiben a kir. ügyészség a per alatt elejtette a vádat, a törvény nem ruházta fel a sértettet a közvádló felettes hatóságához való folyamodás jogával. Amennyiben a sértett a főügyészhez folyamodott, az elutasító határozat kézbesítésétől új határidő nyílt a sértett számára a pótmagánvád előterjesztése érdekében. Ebben az esetben a sértett másik alternatívával is élhetett: a főügyész határozata ellen kérvényt adhatott be az igazságügyi miniszterhez, aki a szervezet alá-fölérendeltsége következtében utasíthatta az ügyészt a vádemelésre.

Mínt hogy azonban a pótmagánvádnak a főügyészi elutasító határozat után való emelését a törvény határidőhöz kötötte, a sértett a miniszter rendelkezésének megtételéig elveszíthette a jogát a pótmagánvád emelésére, mert lejárt a nyitva álló határidő.

A felhatalmazás vagy kívánat alapján üldözhető bűncselekmények esetén a kir. ügyészség vádmonopóliumának kizárólagossága érvényesült. Amennyiben a sértett feljelentését elutasították, pótmagánvádnak nem volt helye.

A pótmagánvád a régi Be.-ben (1998. évi XIX. tv.)

A régi Be. alapján a sértett pótmagánvádlóként történő fellépésének esetei az alábbiak:

- ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a feljelentést elutasította,
- ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozást megszüntette,²⁰⁸
- ha az ügyész a vádemelést részben mellőzte, illetve,
- ha a vádat elejtette. (rég. Be. 53. §)

A régi Be. 2006. évi módosítása²⁰⁹ a fenti eseteken annyit változtatott, hogy új lehetőségekkel bővítette ezt a kört. A sértett pótmagánvádlóként léphetett fel abban az esetben is, ha az ügyész azért nem emelt vádat, mert a nyomozás eredményeként közvadra üldözendő bűncselekményt nem állapított meg, illetve a magánvádas eljárásban elrendelt nyomozás eredményeként a vád képviselőt nem vette át; valamint a vádat azért ejtette el, mert megítélése szerint a cselekmény nem közvadra üldözendő, feltéve, hogy a bíróság a vádhatóságtól eltérő állásponton volt a bűncselekmény minősítését illetően.

Az eredeti régi Be.-hez, a 2003-ban hatályba lépett törvényhez képest tehát a többször módosított jogszabály szélesítette a sértett pótmagán-

208 A hatóság tétlensége esetén (feljelentés elutasítása, nyomozás megszüntetése) a sértett számára először a panaszjog nyílt meg. Ez a törvény szövegéből nem derült ki, a régi Be. későbbi szakaszai viszont ezt egyértelműen kimondták.

209 2006. évi. LI. tv. 23. §

vádlókénti fellépésének körét. Ez a változtatás részben azzal függött össze, hogy 1998-ban, a kódex parlamenti vitájánál a bűncselekmény elenyésző súlya miatti, az ügyész számára biztosított vádemelés mellőzését elvetették, és helyette megtartották az ügyészi megrovást. Mivel ebben az esetben a nyomozást megszüntették, a sértettet megillető panaszjog érvényesítése után a pótmagánvád mint korrekció még rendelkezésre állt. További két lehetőséget pedig a 2006. évi módosítás iktatott be. Az eredeti elképzelésekhez képest így több esetben léphetett fel a sértett pótmagánvádlóként a legújabb büntetőeljárás reform előtt.

A Bp.-beli és az ismét bevezetett pótmagánvád összehasonlítása

A régi Be., amikor újra bevezette a Bp.-ben korábban már meglévő jogintézményt, bizonyos szabályokat másként alkalmazott, vagyis nem mindenben tért vissza az eredeti pótmagánvádhoz. Az ismételt szabályozás szerint a sértett nem léphet fel pótmagánvádlóként, ha a bíróság a vádlottat felmentette, vagy az eljárást megszüntette, de az ügyész nem fellebbezett. A Bp. ebben az esetben is lehetővé tette a pótmagánvádat. (Bp. 383. §) Ennek a huszadik századi indoka: ha már a bíróság dönthetett a vádról, a pótmagánvádló belépése felesleges.

A régi Be. 199. § (2) bek. értelmében a Bp. által megengedett ún. „ketős” jogorvoslat alternatív módon, azaz a sértett szabad választásából következően nem volt megengedett. Az 1998. évi törvény szerint ugyanis pótmagánvádló a sértettből akkor lehet, ha a feljelentés elutasítását, a nyomozás megszüntetését követően a sértett ez ellen panasszal élt, azt elutasították, és csak ezután emelhet vádat, illetve ha az ügyész a vádat elejtette, és a törvényes határidőn belül²¹⁰ a sértett

210 A régi Be. módosítása ezt 60 napra változtatta.

vádindítványt nyújtott be. (267. § (3) bek., 312.§) A Bp.-hez képest további különbség még, hogy a sértett az igazságügyi miniszterhez nem fordulhat a régi Be. alapján. Ennek indokai az ügyészség alkotmányjogi helyzetével kapcsolatosak, mivel az ügyészség nem a végrehajtó hatalomnak alárendelten működik.

C) A pótmagánvádról a (hatályos) Be. alapján

A *régi Be.* a pótmagánvádra vonatkozó rendelkezéseket a kódex különböző fejezeteiben szabályozta, a *hatályos Be.* ezzel szemben koncepcionális változtatást hajtott végre, és önálló fejezetet, valamint külön eljárást szentelt ennek a jogintézménynek. A sértett pótmagánvádlóként három esetben léphet fel: a feljelentés elutasítása, az eljárás megszüntetése és a vádelejtés esetén.

A *régi Be.* további két esetben is megengedte a sértettnek, hogy igénybe vegye a pótmagánvádat: a vádemelés részbeni mellőzésekor, továbbá akkor is, ha az ügyész a vádat azért ejtette, mert megítélése szerint a bűncselekmény nem közvádra volt üldözendő. Ezek a *hatályos Be.*-ben már nem szerepelnek. A vádemelés részbeni mellőzése a nyomozás részbeni mellőzésének megfelelő eljárás megszüntetési okként marad fenn, ha pedig közvádra üldözendő bűncselekmény nem állapítható meg, az egyrészt eljárás megszüntetési okként, másrészt a vádelejtés egyik okaként kerül szabályozásra.

A pótmagánvád tehát kizárólag közvádas ügyben megengedett. Az ügyészségnek a vádképviselőre vonatkozó negatív állásfoglalása teremti meg ennek a külön eljárásnak az alapját.

A *Be.* külön meghatározza, hogy a sértett pótmagánvádlóként milyen esetekben nem léphet fel:

- a közvetlen sérelem nem állapítható meg;
- az állam a sértett;
- a hatóságot támogató személy ellen irányulna.

Az első helyen említett közvetlen sérelem hiánya a sértetti fogalom meghatározására vezethető vissza, mivel a *Be.* úgy határozza ezt meg, hogy a bűncselekménynek a sértett jogát vagy jogos érdekét *közvetlenül* kell sértenie vagy veszélyeztetnie, és ezt a pótmagánvádló esetében is megköveteli. A közvetlenség hiánya így kizáró ok a büntető-eljárásban.

A közvetlenség akkor állapítható meg, ha a bekövetkezett sérelem okozati összefüggésben áll a bűncselekménnyel (kauzalitás).

Nincs helye pótmagánvádlókénti fellépésnek akkor sem, ha a sértett az állam, vagy közhatalmat gyakorló szerv. Ide tartozik az állami vállalat, az egyéb állami gazdálkodó szervezet, de a költségvetési szerv is. Ennek háttérében az a korábbi vita áll, melynek eredményeként jogegységi döntés és AB határozat is született.

A Legfelsőbb Bíróság (továbbiakban: Kúria) *3/2004. BJE határozata*, amikor a sértett pótmagánvádlóként történő fellépésének kérdését rendezte, úgy vélte, hogy az állami szervek is indíthatnak pótmagánvádas eljárást. A jogegységi határozat egyrészt kimondta, hogy az állam vagyoni sérelmével járó bűncselekmények miatt indított büntetőeljáráásban az állam felléphet pótmagánvádlóként, feltéve, hogy a jogintézmény törvényben meghatározott feltételei egyébként fennállnak. Kimondta továbbá, hogy az államot – mint sértettet – pótmagánvádlóként az a szerve képviseli, amelynek érdekkörét a cse-

lekmény érintette. Ez lehet állami vállalat, egyéb állami gazdálkodó szerv vagy költségvetési szerv is. A pótmagánvádat az e szervek képviselőire jogosult személyek terjeszthetik elő. Megállapításait a Kúria azzal indokolta, hogy egyrészt több mint száz éves azonos szabályozás alapján mindaddig nem merült fel az értelmezés szükségessége abban a kérdésben, hogy a büntetőeljárásban ki lehet sértett. Másrészt a pótmagánvád visszaállítása a sértett fogalmának eddigi egyértelmű definióját megzavarta, ezért a korábitól eltérően kell azt értelmezni.

A jogegységi határozat egyértelműen kimondja, hogy az ügyészség, egyrészt helyzetéből adódóan, másrészt pedig a 3/2004. (II.17.) AB. számú határozatnak megfelelően, széleskörű függetlenséggel rendelkezik. Ezért szükséges, hogy az állami vagyon sérelmével járó bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásban is elismerjék a pótmagánvádlói jogosultságot. Az ügyészség tévedése vagy mulasztása e nélkül ugyanis nem orvosolható. A bírák véleménye szerint, a jogalkotó erre is gondolt, amikor visszaállította a pótmagánvádat, mert a jogállami követelményeknek megfelelően, szűkíteni akarta az ellenőrizhetetlen hatalom körét.

Az *AB határozat* tükrében a Kúria jogegységi tanácsa három kérdést illetően tévedett. Egyrészt tévedett abban, hogy a sértett fogalmának meghatározása addig egyértelmű volt a hazai büntetőeljárási jogszabályban. Mint korábban, a sértett fogalmánál láttuk, *Finkey Ferenc* és *Balogh Jenő* is kritikai megjegyzéseikkel illették a Bp. erre vonatkozó szövegét. Másrészt a jogalkotó nem azért vezette be a pótmagánvád intézményét, mert szűkíteni akarta az ügyészség túlzott hatalmát. Bár korrekciós eszköznek szánta, de nem az ügyészség hatalma ellen, hanem sokkal inkább a magánszemély sértett jogainak erősítése érdekében, mintegy gesztusként. Harmadrészt pedig állami szerv nem léphet fel pótmagánvádlóként. Ennek oka egyszerű: azokban az ese-

tekben, amikor a bűncselekmény az állam jogát vagy jogos érdekét sérti, illetve veszélyezteti, processzuális értelemben vett sértett híján a büntetőeljárásban az ügyész veszi át a sértett szerepét.²¹¹

A jogegységi döntésre adott választ 2004-ben az *Alkotmánybíróság* a 42/2005. (XI.14.) *AB határozatával*, mellyel egyben meg is semmisítette a Kúria 3/2004. *BJE határozatát*. A megsemmisítés okaként a határozat alkotmányellenessége szerepelt. A döntés értelmében az állami szerv pótmagánvádlóként nem léphet fel a büntetőeljárásokban. A határozat indokolásából megtudjuk, hogy az ügyészség mellett más állami szerv azért nem képviselheti a büntetőeljárásban a vádat, mert ez a vádlói közhatalom megkettőződéséhez vezetne, és sértené az ügyészségnek az Alkotmányban kijelölt helyét, valamint a hatalommegosztás elvét.

Az akkor hatályos Alkotmányból eredő követelmény, hogy az ügyészségen kívül más közhatalmat gyakorló állami szervezet vádlói pozícióba ne kerülhessen. Amennyiben ilyen szervet pótmagánvádlóként beengednénk az eljárásba, akkor ezzel azt érnénk el, - hangsúlyozza a határozat, hogy az államhatalom akkor is felléphetne, ha az Alkotmányban erre feljogosított ügyészség azt indokolatlannak és alaptalannak tartja. Ez pedig jogállamban nem megengedhető, mert az államhatalom túlsúlyához vezet. Természetesen nincs annak akadálya, - jegyezte meg zárójelben az Alkotmánybíróság, hogy közhatalommal rendelkező állami szervezet sértett magánfélként fellépjen, és polgári jogi igényt terjesszen elő.

Az Alkotmánybíróság érvei között szerepelt továbbá, hogy a pótmagánvád az ügyészi korrekció azon eszköze csupán, amely tipikusan a sértett eljárási helyzetének erősítése céljából szerepel a Be.-ben.

211 Király T.: Büntetőeljárás jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 176. o.

A Kúria döntése azért is alkotmányellenes, mert túllépte a jogértelmezés kereteit, és tartalmilag új normát alkotott.

Elgondolkodtató viszont az alkotmánybírósági határozathoz kapcsolt két különvélemény. Ezek formai szempontból vitatják, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisítheti-e a jogegységi határozatot. *Harmathy Attila* szerint ugyanis az Alkotmánybíróság hatásköre erre nem terjed ki.²¹² *Tersztyánszkyne Vasadi Éva* pedig azt írja, hogy az Alkotmánybíróság eljárásának nem lehet tárgya önmagában a jogegységi határozat.²¹³

Visszatérve ahhoz a kérdéshez, miszerint milyen esetekben nem léphet fel a sértett pótmagánvádlóként, a harmadik helyen szereplő kizárási ok: ha a pótmagánvádas eljárás a hatóságot támogató személy ellen indulna. Ez azt jelenti, ha a sértett, ügyészi tétlenség esetén pótmagánvádlóként úgy vinné tovább az ügyet, hogy abban a terhelt a fedett nyomozó, a leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szerv tagja vagy ilyen szervvel titkosan együttműködő személy, továbbá az együttműködő gyanúsított lenne, akkor ebben az esetben nem indítható pótmagánvádas eljárás.

Nem kizárt viszont a pótmagánvádlókénti fellépés lehetősége, ha az ügyész megszünteti az olyan bűncselekmény miatt indított büntetőeljárást, amelynek az elkövetett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett az elkövető felelősségre vonása szempontjából nincs jelentősége. Ellenben, ha az ügyész a terhelttel egyezség keretében állapodik meg ugyanerről, a pótmagánvád kizárt.

212 Lásd a 42/2005. (XI.14) AB határozatot

213 Uo.

A *Be.* alapján továbbra is kötelező a pótmagánvádló jogi képviselote, mely a korábbi szabályozástól annyiban tér el, hogy abban az esetben is megköveteli ezt a kódex, ha a sértett jogi szakvizsgával rendelkezik. A pótmagánvádas eljárásban védő részvétele is kötelező, közvetítői eljárásnak pedig akkor van helye, ha az ügyész a vád képviselétét átvette. A magánvádas eljáráshoz hasonlóan, az ügyész a vád képviselétét a pótmagánvádlótól az eljárásban csak egy alkalommal veheti át. Ebben az esetben a pótmagánvádlót a továbbiakban a sértett jogai illetik meg, de a vádat bármikor ejtheti. Az ügyész a vádat a vádképviselét átvétele esetén sem ejtheti, de annak képviselététől elállhat. Ekkor a sértett ismételten pótmagánvádlóként léphet fel.

A *Be.* külön cím alatt szabályozza a pótmagánvádat a feljelentés elutasítása, valamint az eljárás megszüntetése és a vádejtés esetén. Utóbbi elkülönül az előbbi kettőtől. Ennek oka, hogy ha a feljelentett cselekményről kiderül, az nem közvádra üldözendő bűncselekmény, és a feljelentést ez okból elutasítják, vagy az eljárást megszüntetik, akkor a sértett választhat: vagy magánvádlóként, vagy pótmagánvádlóként léphet fel. (Ahogy erről már szó volt fentebb, a *C)* pontban.) Ez azt is jelenti, hogy az előbbi esetben az ügy a magánvádas eljárás szabályai szerint halad tovább, a második esetben pedig közvádas marad. A sértett pótmagánvádlói fellépésének további feltétele, hogy az ügyész a feljelentést elutasító vagy az eljárást megszüntető határozat ellen a sértett által bejelentett panaszt elutasítsa.

A pótmagánvádas eljárás a vádindítvány benyújtásával indul, melyet a panasz elutasításától számított két hónapon belül kell benyújtania a sértettnek a panaszt elutasító ügyészségnél. A vádindítványt a sértett jogi képviselőjének is alá kell írnia. Ha ez elmarad, és ezért utasítják el a vádindítványt, akkor ebben az esetben a sértett tizenöt napon belül ismételten benyújthatja azt. Ugyanez a szabály vonatkozik arra az

esetre is, ha a bíróság a vádindítvány hiányosságai miatt utasította el az indítványt. A hiányok pótlására tehát van lehetősége a sértettnek.

A vádindítvány kötelező tartalmi elemeit a *Be.* felsorolja. Ezek az alábbiak:

- a vádlott megnevezése;
- a cselekmény pontos leírása;
- a cselekmény Btk. szerinti minősítése;
- a bizonyítási eszközök megjelölése;
- a sértett polgári jogi igénye;
- a tárgyalásra idézendő személyek felsorolása;
- a felolvasandó tanúvallomások megjelölése.

A bíróság az alábbi esetekben utasítja el a vádindítványt:

- elkésett;
- a sértettnek nincs jogi képviselője;
- nincs helye pótmagánvádnak;
- a vádindítvány nem tartalmazza a kötelező elemeket;
- nem írta alá a sértett, valamint a jogi képviselje;
- mentességet élvező személy esetén a mentesség felfüggesztését elutasították.

A bíróság, ha elfogadja a sértett vádindítványát, akkor erről nem hoz külön határozatot, de tájékoztatja őt, hogy pótmagánvádlóként fel léphet.

Ha az ügyész ejti a vádat, akkor ebben az esetben nem kell a pótmagánvádlónak újabb vádindítványt benyújtania, elegendő, ha az ügyész erre vonatkozó nyilatkozatának a kézhezvételétől számított tizenöt napon belül a sértett a bíróságnál bejelenti a vád további képviselőtére vonatkozó szándékát, és a bíróságnak a tárgyalást folytatnia kell,

feltéve, hogy a törvényben foglalt kizáró okok egyike sem áll fenn. A tárgyalás folytonosságára vonatkozó szabályok itt is érvényesülnek. Ha a büntetőeljárás több bűncselekmény miatt folyik, vagy ugyanazon bűncselekmény miatt több terhelt ellen folyik, és az ügyész a vádat csak valamelyik bűncselekmény, vagy valamelyik terhelt vonatkozásában ejti, pótmagánvádnak lehet helye, feltéve, hogy az ügy, amely miatt az ügyész a vádat ejtette, elkülöníthető.

A tárgyalás előkészítésekor az előkészítő ülésen a pótmagánvádló jogi képviselőjének, valamint a vádlottnak és a védőnek a jelenléte kötelező. A pótmagánvádló kötelező jelenlétéről nem szól a *Be.*, de ha az előkészítő ülésről a jogi képviselőjével együtt maradnak távol, akkor ez hallgatólagos vádejtésnek minősül, feltéve, hogy nem mentik ki magukat. Ugyancsak a hallgatólagos vádejtésnek minősül, ha a pótmagánvádló laccíme megváltozik, és ezt nem jelentik be.

A tárgyaláson a pótmagánvádló jogi képviselőjének, valamint a védőnek a jelenléte kötelező. A bizonyítási teher az általános szabályok szerint alakul, vagyis a vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a pótmagánvádlót terheli. A bíróság pedig itt is, amikor a tényállást tisztázza, az ehhez szükséges bizonyítékokat indítvány alapján szerzi be. Indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles.

A sértett a tárgyaláson bármikor ejtheti a vádat, és ezt indokolnia sem kell. A hallgatólagos vádejtés szabályai itt is érvényesülnek, vagyis a pótmagánvádló és a jogi képviselő távolmaradása, valamint a pótmagánvádló laccímének változása esetén ennek be nem jelentése ugyanúgy vádejtésnek minősül, mint az előkészítő ülésnél. A tárgya-

láson további hallgatólagos vádejtésnek minősül, ha a pótmagánvádló rendezavaró magatartásával ellehetetleníti a tárgyalást.

A bűnügyi költség viselésével kapcsolatban az a szabály, hogy ez az ügyészi vádképviseletnek megfelelően történik. Vagyis felmentés és vádejtés esetén a pótmagánvádló köteles viselni a terhelt meghatalmazott védőjének díját és költségeit, kivéve, ha a felmentés oka a vádlott kóros elmeállapota. Ebben az esetben ugyanis a bűnügyi költséget az állam viseli.

Pótmagánvádas ügyben az ügyésznek az ügydöntő határozatot akkor kell kézbesíteni, ha a vád képviseltét átvette, a jogerős ügydöntő határozatot pedig az ügyben korábban eljáró ügyésznek is meg kell küldeni.

Új szabály, hogy az elsőfokú ügydöntő határozat ellen nemcsak a pótmagánvádló, hanem a pótmagánvádló hozzájárulásával a jogi képviselője önállóan is fellebbezhet, és mindkettő kizárólag csak a vádlott terhére.

Ha a pótmagánvádló az elsőfokú határozat ellen a vádlott terhére nem jelentett be fellebbezést, a másodfokú bíróság ügydöntő határozata ellen csak a terhelt felmentése vagy az eljárás megszüntetése érdekében fellebbezhet.

A pótmagánvádló a másodfokú és a harmadfokú bíróság hatályon kívül helyező végzése ellen is fellebbezhet, kivéve, ha az ítélet ellen a hatályon kívül helyezése és a bíróság új eljárásra utasítása érdekében jelentett be fellebbezést, és a hatályon kívül helyezésre ez okból került sor.

A pótmagánvádló nem nyújthat be felülvizsgálati indítványt, a vádlottat nem állíthatja bíróság elé, büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárás lefolytatását, a távollévő terhelttel szembeni, továbbá a külföldön tartózkodó terhelt távollétében történő bírósági eljárást, illetve a különleges eljárások lefolytatását sem indítványozhatja. Kizárt az egyszerűsített felülvizsgálati eljárás indítványozása is. Hivatalból, vagy ügyészi indítványra – ahol a törvény így rendelkezik – ezen eljárásoknak pótmagánvádas eljárással összefüggésben viszont helye lehet.

4. A sértett mint magánfél

A) A polgári jogi igény a büntetőeljárásban

A büntetőeljárás tárgya, mint tudjuk – a polgári eljárástól eltérően –, az állam büntető igényének érvényesítése. Feladata a múltban megtörtént bűncselekmény rekonstruálása, az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása és a megfelelő büntetés kiszabása. A büntetőeljárás tehát a büntetőjogi főkérdés eldöntésére hivatott. Néha azonban más jogterület is szerephez jut(hat) a büntetőeljárás keretein belül. Ez akkor fordul elő, amikor a bíróság a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről, a bűncselekménnyel összefüggő szabálysértésről vagy a szülői felügyeleti jog megszüntetéséről dönt. Ezek a kérdések ekkor sem önállóan alkotják a büntetőeljárás tárgyát, hanem a büntetőjogi igényhez csatlakozva, járulékos kérdésként jelennek meg.

A polgári jogi igény büntetőeljárásban történő elbírálásához több érdek is fűződik. A gyors reparáció és a perökönómiai szempontok mellett a két igény egy eljárásban történő elbírálása azért is fontos, mert a büntető ítéletben megállapított bűnösség lényegében a kereseti

kérelem alapja. Tehát a polgári ítélet szempontjából a büntető határozat praejudiciális: a büntető bíróság döntése tartalmazza azokat a tényeket, amelyekből a felperes a követelését származtatja. Ha mégis külön eljárásban bírálják el a büntető és a polgári jogi igényt, akkor a büntető ítélet a res iudicata oltalmát élvezi. A két jogvita egyesítése mellett szól továbbá az is, hogy ugyanazon cselekménnyel kapcsolatban ellentétes határozatok is születhetnek, s ez pedig a radbruchi értelemben vett jogbiztonságot sodorja veszélybe.

B) A polgári jogi igény gyökerei

A fenti szempontok mellett az 1896. évi Bp. még egy további szempontot is figyelembe vesz akkor, amikor az adhéziós eljárás megteremtésén fáradozik:

Ehhez járul „(...) az a körülmény is, hogy oly esetekben, midőn a magánjogi sérelem mennyiségének megállapítása a büntető törvény alkalmazása céljából szükséges, a büntető bírónak multhatatlanul kell adni ily 'polgári' hatáskört (...) Kétségtelen, hogy az esetek túlnyomó többsége olyan, hogy e mennyiségi megállapításra a büntető ítélet szempontjából is szükség van, csak a már elvégzett bírói munka megisméltése volna tehát és egyértelmű volna a pereknek fölösleges szaporításával, ha például a kár nagysága vagy a tulajdonjog kérdése polgári úton újból nyomozás tárgyává volna téve.”²¹⁴

A sértett büntetőeljáráson belül érvényesíthető kárigényét Európában csak a tizenkilencedik században ismerték el, de akkor sem mindennütt. Az 1848. évi bajor, illetve az 1857. évi oldenburgi törvény például a magánjogi kérdés elintézését nem engedte meg a büntető perben.

214 Bp. Indokolás, i. m. 95. o.

A francia, a belga, a genfi és a magyar jogszabály viszont a célszerűségnek engedve elismerte az adhéziós eljárást.

C) Az adhéziós eljárás alanyai: a magánfél és a terhelt

A polgári jogi igényt érvényesítő eljárásban a magánfél személyével kapcsolatban is érvényesek a sértett fogalmánál írt általános megállapítások. A törvény is úgy kezdi, hogy „magánfél az a sértett, aki (...)”. Az ott leírtakat azzal egészíteném ki, hogy mivel a magánfélnek nem lehet eltérő helyzete mint a polgári eljárásban a felperesnek, ezért a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes sértett is lehet magánfél. Azzal a megjegyzéssel azonban, hogy a cselekvőképtelen nevében mindenkor a törvényes képviselő jár el, korlátozottan cselekvőképes magánfél esetén pedig csak akkor, ha a polgári jog szabályai szerint az igény tárgyáról érvényesen nem rendelkezhet.

Magánügy és közügy

Az angolszász és a kontinentális jogrendszer közötti különbség a polgári jogi igény tekintetében is megmutatkozik. Az előbbi külön tartja a két jogvitát a „fair” eljárás elvére hivatkozva. „A magánügy ugyanis megzavarja közügyet” – vallják. A kontinentális jogrendszer büntetőeljárása viszont befogadja a polgári jogvitát, és a kár megtérítésének gyorsítása érdekében lehetőséget nyújt az adhézióra.

D) A polgári jogi igény szabályozása a (hatályos) Be.-ben

A hazai szabályozás alapján a polgári jogi igény a sértett kártérítési és egyéb igénye a büntetőeljárásban, amely a vád tárgyává tett cselekmény következtében keletkezett, és a terhelttel szemben áll fenn.

A kártérítés mellett az alábbi igények követelése tartozik ide:

- jogalap nélküli gazdagodás visszatérítése;
- jogsértés abbahagyása;
- sérelmes helyzet megszüntetése;
- sérelmes helyzetet megelőző, az eredeti állapot helyreállítása; illetve
- az előzőek hatálya alá nem tartozó, dolog kiadása; vagy
- pénz fizetése.

Ha a zsarolás, a csalás, illetve az uzsora-bűncselekmény elkövetési tárgya a terhelt által lakott vagy a hozzájárulásával más személy által ingyenesen használt ingatlan, amelyben a bűncselekmény elkövetését megelőzően a sértett lakott, és a polgári jogi igény az ingatlannal kapcsolatos rendelkezési jogot vagy az ingatlan birtoklásának jogát is érinti, a magánfél indítványában ideiglenes intézkedésként kérheti az ingatlan kiürítését és annak a magánfél birtokába bocsátását.

A Be. az új Pp.-re²¹⁵ figyelemmel, külön fejezetben (LXXIX.) jeleníti meg a polgári jogi igényvel kapcsolatos normákat, ahol is részletesen szabályozza az igény elbírálását.²¹⁶

Az ügyész szerepe a polgári jogi igény érvényesítésében

Az ügyész általános polgári jogi igény érvényesítő tevékenysége továbbra is a Pp.-hez kötött. Az ügyész polgári perben történő fellépési

215 A polgári jogi igényre vonatkozó szabályozás, az új Pp. miatt nehezebb helyzetbe hozza az ún. „büntetős” jogalkalmazókat, hiszen az új Pp. ismerete nélkül a sértett polgári jogi igényéről nem lehet dönten.

216 Az új Be. erre vonatkozó szabályozása előbb lépett hatályba, már 2018. január 1-jén, fél évvel azelőtt, hogy a kódex egységesen hatályos lett volna.

jogára vonatkozó rendelkezések – az új Pp. alapján (59. §) – a korábbiakhoz képest nem változtak.

Új szabályozás a polgári jogi igénnyel kapcsolatban

Az új rendelkezések célja, hogy a büntetőeljárás és a polgári peres eljárás összhangját megteremtsek, és a két eljárás közötti átmenetet egyszerűsítsék. A jogalkotó további szempontja volt a sértett igényérvényesítésének hatékonyabb biztosítása.

A Be. pontosan megmondja, hogy a Pp. mely szabályait, és hogyan kell a büntetőeljárásban a polgári jogi igény elbírálása során alkalmazni. A Pp. alapelvei is érvényesek úgy, hogy a vallomástétel tilalmára és a vallomástétel megtagadására vonatkozó rendelkezéseket a magánfélre és a terheltre a polgári jogi igény érvényesítésével és elintézésével összefüggésben is alkalmazni kell. Továbbá az igazmondási kötelezettség megsértése és a jóhiszeműség követelményével ellentétes magatartás tanúsítása esetén rendbírság kiszabásának a magánfél esetében sincs helye.

A Pp. konkrét rendelkezései közül az alábbiak érvényesek a büntetőeljárásban, ha a sértett magánfélként lép fel:

- értelmező rendelkezések,
- a pertárgy értékére vonatkozó rendelkezések,
- a felek személyében történő változásra vonatkozó rendelkezések a magánfélre vonatkozóan, ha a sértett jogutódja a büntetőeljárásban magánfélként lép fel,
- a perbeli jogutódlásra vonatkozó rendelkezések a terheltre vonatkozóan, ha a polgári jogi igény újonnan megjelölt kötelezettje is a büntetőeljárás terheltje,

- a költségekre vonatkozó rendelkezések a polgári jogi igény érvényesítésével okozati összefüggésben felmerült azon költségre, amely e törvény alapján nem bűnügyi költség.

A Be. kitér az eljáró bíróval vagy bírósággal szemben a polgári perrendtartásról szóló törvény alapján bejelentett, ám a büntetőeljárásról szóló törvényben nem nevesített, kizárási ok elintézésére is.

A polgári jogi igény előterjesztésével és visszavonásával kapcsolatban a Be. kimondja, hogy a sértett a polgári jogi igényt az elsőfokú bíróságnál legkésőbb azon az eljárási cselekményen terjesztheti elő, amelyen e törvény rendelkezései szerint először jelen lehetett. A határidő elmulasztása esetén igazolásnak nincs helye.

A polgári jogi igény tartalmi elemei

A polgári jogi igénynek az alábbiakat kell tartalmaznia:

- a terhelt megjelölését, akivel szemben a sértett polgári jogi igényt érvényesít,
- a bíróság döntésére irányuló kérelmet,
- a követelés összegét vagy mennyiségét,
- a polgári jogi igénnyel érvényesíteni kívánt jogot,
- az ezt megalapozó tényeket és
- a teljesítés módját, valamint a helyét.

Látható tehát, hogy a korábbi joggyakorlathoz képest részletesebben írja elő a Be. a polgári jogi igény érvényesítésének tartalmát. (A Pp.-hez képest azért egyszerűbben.)

A polgári jogi igény visszavonása lényegében megfelel a keresettől elállásnak. Ha azonban a magánfél az igényét egyéb törvényes úton

kívánja érvényesíteni, és ezt határidőben megteszi, továbbá igazolja, akkor a keresetlevél benyújtásához fűződő joghatások fenntarthatók. Ebben az esetben a büntetőeljárásról szóló törvény alapján a bíróságnak megküldött polgári jogi igényt keresetlevélként kell elbírálni, és úgy kell tekinteni, mintha azt már eredetileg is annál a bíróságnál terjesztették volna elő, amelyhez megküldték.²¹⁷

A polgári jogi igény közlése

A polgári jogi igény közlése is a Pp.-nek megfelelően történik: ha az előterjesztett polgári jogi igény alkalmas az elintézésre, azt a terhelttel - mint érintettel - közölni kell.

A keresetlevél előterjesztéséhez és a perindításhoz fűződő joghatások beállításával kapcsolatban is a Pp. szabályait kell alkalmazni, kivéve, ha egyéb útra utasítja a bíróság, vagy visszavonja a magánfél.

Fennmaradnak a joghatások, ha egy hónapon belül egyéb úton érvényesíti az igényét.

A polgári jogi igény megváltoztatása

A polgári jogi igény megváltoztatása is a Pp. szerint lehetséges. A vád módosítása esetén is ez a szabály. Az előterjesztett polgári jogi igény megváltoztatásának az elsőfokú ügydöntő határozat meghozataláig az alábbi esetekben van helye:

- tényállítás megváltoztatása esetén a magánfél a korábbihoz képest olyan eltérő vagy további tényre hivatkozik, amely önhibáján kívüli okból az előkészítő ülést követően jutott tudomására, illetve következett be, vagy a tényre történő hivatkozás

217 Pp. 169. § (2) bekezdés

indokoltsága önhibáján kívüli okból utóbb vált számára felismerhetővé,

- az érvényesíteni kívánt jog, illetve az ítéleti rendelkezésre irányuló kérelem megváltoztatása esetén azt a fenti szerint megváltoztatott és az érvényesíteni kívánt joggal, illetve kérelemmel közvetlen okozati összefüggésben álló tény indokolja, vagy
- a polgári jogi igény megváltoztatását a vád módosítása vagy a vádtól eltérő minősítés lehetőségének megállapítása indokolja és azzal okozati összefüggésben áll, és a megváltoztatott polgári jogi igény ugyanabból a jogviszonyból ered.

A polgári jogi igény érdemi elbírálása

A büntetőbírósnak a polgári jogi igényről érdemben kell döntenie, ha az ehhez szükséges tények és körülmények a büntetőper adatai alapján egyértelműen megállapíthatók.

A polgári jogi igény érdemi elbírálása ítélettel történik, a Pp. szabályainak megfelelően, két lépésben. Az első lépés a jogalap eldöntése, feltéve, hogy a tények rendelkezésre állnak. A második lépés az összecszerűség elbírálása az előterjesztett polgári jogi igény keretein belül.

A polgári jogi igény érdemi elutasítása

A polgári jogi igény érdemi elutasításáról a Be. nem szól, a kódexben ennek nincs meg a törvényes lehetősége. Tekintettel arra, hogy a felmentés, illetve a megszüntetés esetén, továbbá azokban az esetekben is, amikor a Pp. szerint egyértelműen el kell utasítani a keresetet, a büntetőeljárásban előterjesztett polgári jogi igényt egyéb törvényes

útra kell utasítani. A Be. részletesen felsorolja, hogy a bíróság milyen esetekben utasítja egyéb törvényes útra a sértett polgári jogi igényét:

- ha az eljárást megszünteti,
- ha a vádlottat felmenti és szabálysértési felelősségét sem állapítja meg,
- ha a polgári jogi igény érvényesítését a Be. kizárja,
- ha a magánfél a polgári jogi igényt elkésetten terjesztette elő,
- ha a polgári jogi igényt az ideiglenes intézkedés iránti kérelemmel együtt terjesztették elő,
- ha a magánfél az eljáró bíróval vagy bírósággal szemben a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott és a Be.-ben nem nevesített kizárási okot jelentett be, illetve a más által bejelentett kizárási ok alapján a bíróság a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott és a Be.-ben nem nevesített kizárási ok fennállását megállapította,
- ha a magánfél és a terhelt között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránt indított más perben a perindítás joghatása már beállt vagy annak tárgyát már jogerősen elbírálták,
- ha a magánfélnek vagy a terheltnek nincs polgári perbeli jogképessége,
- ha az igény, a polgári jog szerinti elévülés esetét kivéve, bírósági úton nem érvényesíthető,
- ha a polgári jogi igényt nem a sértett terjesztette elő,
- ha a magánfél és a terhelt a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott egyezség jóváhagyását kéri,
- ha a polgári jogi igény érdemi elbírálása jelentősen késleltetné az eljárás befejezését,
- ha a polgári jogi igénynek a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását más körülmény kizárja,

- ha a polgári jogi igény nem tartalmazza a Be.-ben kötelezően előírtakat,
- ha a polgári jogi igény érdeméről azért nem lehet határozni, mert a bíróság a magánfél személyes adatainak zárt kezelését rendelte el, és a polgári jogi igény nem tartalmazza az érdemi elbírálás esetére, a Be.-ben előírt teljesítési módot és helyet.

Fellebbezés

A polgári jogi igény elbírálásával kapcsolatos fellebbezés esetén az eredeti igény megváltoztatására csak a Pp. szabályai szerint van lehetőség.

A visszatérítés és a polgári jogi igény kapcsolata

Új rendelkezése a Be.-nek, miszerint a visszatérítés összegét vagy annak egy részét a törvényben meghatározott esetekben és feltételekkel a polgári jogi igény kielégítésére kell fordítani.

F) A sértett mint a közvetítői eljárás alánya

A közvetítői eljárás különös feltételei

Nem változnak a közvetítői eljárás tekintetében a különös feltételek:

- mind a sértett, mind a terhelt ezt akarja - indítványozzák, vagy ehhez hozzájárulnak (mindkét oldalon fennálló önkéntes alap);
- a terhelt a vádemelésig beismerő vallomást tesz;
- a jóvátételre valószínű, hogy sor kerül;
- a mediáció nyújtotta kedvezmény nem ellentétes a büntetés kiszabásának elveivel és az eljárás lefolytatásának mellőzésével;

- a megegyezés, a jóvátétel és a gyanúsított magatartásának kedvező változása az elterelés által is elérhető.

Közvetítői eljárás az ún. megállapodásos eljárás keretében

Változik ugyanakkor, hogy a közvetítői eljárásra nemcsak elterelés esetében van lehetőség, hanem elérhetővé válik az ún. megállapodásos eljárás keretében is. Ez pedig azt jelenti, ha a terhelt súlyosabb bűncselekményt követett el, akkor is gyakorolhat jóvátételt. Ennek „jutalma” pedig a megállapodásban foglalt és számára kedvezőbb büntetés.

Az ügyészség szerepe a közvetítői eljárás lefolytatásában

Amennyiben fennállnak a közvetítői eljárás általános és különös feltételei, akkor fő szabály szerint az ügyészség az eljárást egy alkalommal, hat hónapra felfüggeszti.

Ha a közvetítői eljárás keretében megállapodás születik, akkor ezt az ügyészség vagy elfogadja, vagy hatályon kívül helyezi. Akkor helyezi hatályon kívül, ha a megállapodás a közvetítői eljárásról szóló külön törvénybe ütközik. *(A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény - továbbiakban: Bktv)* Ennek értelmében, ha a megállapodásban foglalt kötelezettség jogszabálysértő, észszerűtlen vagy jó erkölcsbe ütköző, akkor hatályon kívül kell helyezni.

Ha az ügyészség a megállapodás érkezésétől számított öt munkanapon belül nem rendelkezik a hatályon kívül helyezésről, akkor ezt úgy kell tekinteni, hogy a megállapodást törvényességi szempontból nem kifogásolta.

Előfordulhat, hogy a megállapodásban foglalt kötelezettség az eljárás felfüggesztésének tartama alatt nem teljesíthető. Ebben az esetben az ügyészség a felfüggesztés tartamát legfeljebb tizennyolc hónappal meghosszabbíthatja.

Amennyiben az eltelt hat hónap után állapítja meg az ügyészség, hogy a kötelezettség nem teljesíthető, akkor az eljárást egy alkalommal, legfeljebb a felfüggesztés kezdő időpontjától számított két évig ismét felfüggesztheti.

Ha a felfüggesztés ideje véget ért (vagy már a tartama alatt is), az ügyészség megállapítja, hogy a közvetítői eljárás eredményes volt-e, vagy se, és a felfüggesztés elérte-e a célját, vagy se. A közvetítői eljárás befejeződésének eseteire az új Be. nem tér ki, azt továbbra is a Bktv.-ben találjuk.

Adminisztratív teher az ügyészség vállán, a közvetítői eljárás alkalmazása érdekében

Az új Be. célja, hogy az ügyészség éljen az elterelés intézményeivel, ezért a törvény úgy próbálja ösztönözni az ügyészséget, hogy egyfajta adminisztratív terhet telepít a közvetítői eljárást megtagadása esetére. Ha a gyanúsított vagy a sértett indítványozza a közvetítői eljárás lefolytatását, vagy előre nyilatkoznak hozzájárulásukról, akkor az ügyészségnek abban az esetben is határozatot kell hoznia, ha az elterelés egyéb feltételei nem állnak fenn.

Az Indokolás szerint, ha „a közvetítői eljárás feltételei azért nem állnak fenn, mert a nyilatkozó féllel szemben a másik fél még nem nyilatkozott, úgy az ügyészség nem tagadhatja meg a kért eljárást, hanem előbb be kell szerezni a hiányzó nyilatkozatot és csak ezután

határozhat a megtagadásról. Hasonló a helyzet abban az esetben is, ha gyanúsított az eljárásban még nem vesz részt, ezért őt nem lehet nyilatkoztatni, ilyenkor az ügyészség csak a gyanúsított belépését követően szerzi be a nyilatkozatát és a dönt a közvetítői eljárás kérdésében.”

Közvetítés a katonai eljárásban

A katonai szerv sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban mediáció nem alkalmazható, mivel a sajátos katonai életviszonyok miatt összeegyeztethetetlen az adott szerv és a vele szolgálati viszonyban lévő terheltek közötti jóvátételben való megállapodás.

Közvetítés a magánvádas eljárásban

A magánvádas eljárásban sincs helye mediáció alkalmazásnak. Ennek magyarázata a közvetítői eljárás céljai között kereshető. Nálunk ugyanis a mediáció célja, hogy a bíróságtól és az ügyészségtől független harmadik személy bevonásával jöjjön létre a sértett és a terhelt közötti békéltetés. Ez pedig azt is jelenti, hogy nemcsak a bíróság, hanem az ügyészség sem vesz részt a konfliktus rendezésében, hanem a közvetítői eljárás alanyai kizárólag a sértett, a terhelt és a közvetítő. Mivel a magánvádas eljárásban a sértett egyben vádló is, így nem lehet a közvetítői eljárás alanya. Ugyanakkor ne feledjük, hogy a magánvádas eljárás sajátosságai közé tartozik, hogy az eljárás része az ún. személyes meghallgatás, amely egyfajta kibékítést célzó eljárásnak is tekinthető.

Közvetítés a pótmagánvádas eljárásban

A pótmagánvádas eljárásban, hasonlóan a magánvádas eljáráshoz, közvetítői eljárásnak nincs helye. Kivéve akkor, ha a pótmagánvád-lótól az ügyész a vád képviselőjét átvette, ugyanis ekkor a pótmagán-vádló ismét az eredeti sértett pozícióba kerül.

A cselekvőképesség szerepe a közvetítői eljárásban

A közvetítői eljárásra is kihatással, bizonyos esetekben a sértett büntetőeljárás cselekvőképességgel rendelkezik akkor is, ha általános büntetőeljárás cselekvőképessége nincs. Pl. a jóvátételhez szükséges hozzájárulás kérdésében áll fenn ez a helyzet. A sértett ugyanis a jóvátételről a törvényes képviselője hozzájárulása nélkül is érvényesen nyilatkozhat akkor, ha egyébként a polgári jog szabályai szerint önállóan polgári pert is indíthatna. Ennek példája az a cselekvőképességében korlátozott kiskorú, aki a munkával szerzett jövedelmére elkövetett bűncselekmény miatt indult ügyben lesz sértett. A Ptk. szabályai értelmében ugyanis a törvényes képviselőjének közreműködése nélkül rendelkezhet erről a jövedelméről. És mivel polgári eljárást is kezdeményezhet, így annak sincs akadálya, hogy a közvetítői eljáráshoz önállóan is hozzájárulhasson.

A pártfogói vélemény szerepe a közvetítői eljárásban

A bíróság és az ügyészség közvetítői eljárásra utalás előtt pártfogó felügyelői véleményt beszerzését rendelheti el. A pártfogó felügyelői vélemény célja a terhelt személyének, életkörülményeinek, a bűncselekmény elkövetésében közreható személyi körülményeknek árnyaltabb, a büntetőeljárás során eljáró szervek lehetőségeinél alaposabb megismerést biztosító feltárása.

A közvetítő kizárását megtagadó határozat elleni panasz

A közvetítői eljárás során a közvetítő kizárását megtagadó határozat esetében panasznak van helye, bár a határozatot nem a nyomozó hatóság vagy az ügyészség hozta, de mivel ez a döntés a büntetőeljárás eredményes lefolytatása szempontjából is jelentőséggel bír, ezért az új Be. szerint ezt is a nyomozás során hozott határozat elleni panasz szabályai szerint kell elbírálni.

Közvetítői eljárás és feltételes ügyészi felfüggesztés

A közvetítői eljárás és a feltételes ügyészi felfüggesztés egymást követő alkalmazását nem engedi meg az új Be. Egyrészt itt két önálló elterelő intézményről van szó, és mindkettő a bűncselekmény jellegéhez és a terhelt személyéhez köthető. Vagy az egyiket, vagy a másikat alkalmazza az ügyészség. Másrészt pedig ellentétes lenne a két intézmény céljával, ha az egyik sikertelen alkalmazás esetén a terhelt újabb lehetőséget kapna az eljárás elterelésére.

5. A sértett mint a különleges bánásmódot igénylő személy

A) Szabályozása

A Be.-ben a jogalkotó igyekszik egy helyen (XIV. fejezet) szabályozni a különleges bánásmóddal kapcsolatos rendelkezéseket, melyek leginkább a sértettet és a tanút érintik, de ezen túlmenően más személyeket is. A külön részben történt elhelyezés alapja az egyéniesítés szempontjainak hangsúlyosabb érvényesítése és a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi igényeinek kiteljesedése. Ezek a szabályok egyrésztől meghatározzák, hogy kik azok, akik különleges bánásmódban részesülhetnek. Másrésztől megjelenítik azokat a ren-

delkezéseket, amelyeket az eljáró jogalkalmazóknak a büntetőeljárás folyamán, az általános garanciákon túl biztosítaniuk kell. Harmadrésről kitér a fejezet arra is, hogyan és milyen módon kerülhet be valaki ebbe a csoportba.

Fő szabály szerint az idetartozó normák, mint említettem, leginkább a sértetteket és a tanúkat illetik meg, persze csak abban az esetben, ha rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyek alapján a Be. XIV. fejezete rájuk vonatkozik. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabálya érvényesül csupán, hiszen a különleges bánásmódot igénylő személyeket, pusztán attól, hogy ebbe a csoportba tartoznak, nem feltétlenül ugyanazok a pluszjogok illetik meg.

A Be. fontos újítása, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a számára biztosított pluszgaranciákról, kivéve azokról, amelyekről a törvény nem engedi, mivel néhány esetben a Be. kötelezővé teszi e jogok érvényesülését. Ez azt jelenti, hogy bizonyos intézkedéseket a jogalkalmazónak kötelezően el kell végeznie.

A Be. azt is kimondja, hogy a csoportban lévők számára megadott jogok is csak addig terjednek, ahol más (például a terhelt) jogai kezdődnek. Utóbbi megállapítás azt jelenti, hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

A sértett, egyéb feltételek megléte esetén is csak akkor tartozhat a különleges bánásmódot igénylők csoportjába, ha természetes személyről van szó. Jogi személy esetében kizárt a pluszgaranciák szavatolása.

A törvény értelmében a sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljárásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, illetve a kötelezettségeit teljesíteni. A különleges bánásmódot igénylő személyes jellemzőihez tartozó körülmények között említhetjük az életkorát, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapotát, valamint a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyát.

Az eljárás tárgyát képező cselekménynél a jogalkotó a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellegét említi, e tényállások esetében a sértett különleges bánásmódot igénylő személynek minősül. Idetartoznak például a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, amelyek esetében a sértettek külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személyeknek minősülnek.²¹⁸

218 A fő szabály mellett a sértetten és a tanún kívül más személyek is ebben a bánásmódban részesülhetnek. A törvénynek megfelelően ebbe a csoportba tartozhat a védő, a szakértő, a szaktanácsadó, a vagyoni érdekelt, valamint mindezek, továbbá a sértett és a tanú segítői. Idesoroljuk azokat is, akik a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozó bármely személyre tekintettel számíthatnak különleges bánásmódra. A felsoroltak leginkább csak személyes védelemben részesülhetnek.

B) A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába sorolás megállapítása

Egyrésztől a törvény erejénél fogva – jogalkalmazói döntés nélkül – különleges bánásmódot igénylő személynek minősül:

- a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy;
- a fogyatékos személy;
- a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

Másrésztől a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság vagy hivatalból, vagy az érintett indítványára dönthet arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódot igényel-e. Döntésének alapja mindig az egyéni értékelés.

C) A különleges bánásmóddhoz tartozó intézkedések²¹⁹

A különleges bánásmóddhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és védelme érdekében történnek. A kímélethez tartozik például a törvény következő rendelkezése: fokozott körültekintéssel kell eljárni a csoportba sorolható személlyel kapcsolatban a magánéletét tekintve, és a kapcsolattartás során is. A védelemhez tartozhat például az olyan intézkedés, amikor az eljáró jogalkalma-

²¹⁹ A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai, annak ellenére, hogy az új Be. igyekszik az idevonatkozó rendelkezéseket egy helyen szabályozni, nem mindig követhetők. Ennek oka, hogy a törvény új fejezetében vannak olyan jogok, amelyek a csoportba tartozókra általánosan érvényesek, és vannak olyanok, amelyek csak a tizennyolcadik, illetve a tizennegyedik életévét be nem töltőkre, továbbá vagy csak a sértettekre és/vagy a tanúkra, de előfordul az is, hogy a tanúk csoportján belül csak a tizennegyedik életévüket be nem töltött személyekre.

zó gondoskodik róla, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy az eljárási cselekmény folyamán, valamint helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Védelmi intézmény továbbá az is, amikor az eljárási cselekményt a hatóság különleges, erre a célra fenntartott helyiségben végzi, vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétet. A bíróság a tárgyalásról, vagy annak meghatározott részéről kizárhatja a nyilvánosságot.

A bűncselekmény jellegére tekintettel is különleges bánásmódban részesülhet a sértett, továbbá a tanú, amikor a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény valósult meg. Ebben az esetben a sértettek – az előbbieken túlmenően – különleges bánásmódban részesülnek. Az idesorolható többletintézkedések között szerepel, hogy a nyomozás során a sértettet csak a vele azonos nemű személy hallgathatja ki. A sértett jelenlétében zajló más eljárási cselekményen az eljáró nyomozó hatóság részéről a sértettel azonos nemű személynek is jelen kell lennie. Mindezekon túlmenően a nyomozó hatóságnak biztosítania kell, hogy a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt minden alkalommal ugyanaz a személy végezze. A Be. ugyanakkor azt is kimondja, hogy ezektől az intézkedésektől három esetben lehet eltérni: ha a sértett ezt kifejezetten kéri (sértetti indítványra), vagy amikor ehhez hozzájárul. Az eltérés harmadik esete, ha az eljárás eredményességének biztosítása elkerülhetetlenné teszi a rendelkezésektől eltérést.

A különleges bánásmódot igénylő sértett esetében a Be. további rendelkezése, hogy a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

Amikor a sértett nem töltötte be a tizennyolcadik életévét, a törvény értelmében az eljárási cselekményt az erre szolgáló vagy arra alkal-

masszá tett helyiségben kell elvégezni, kivéve, ha az eljárási cselekmény ott nem hajtható végre, vagy a sértett jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése és kímélete, illetve védelme más módon is biztosítható. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt készít, amikor a sértett kiskorú. Az olyan helyszínen pedig, ahol a kiskorú sértett részvételét igénylő eljárási cselekmény folyik, a terhelt és a védő személyesen nem lehet jelen. A kiskorú érdekében és védelmében telekommunikációs eszköz alkalmazásával gondoskodnak arról, hogy az eljárási cselekményén kizárólag az eljáró bírót, ügyészt vagy nyomozó hatóság tagját lássa. A vádemelés után lehetőség van arra is, hogy a bíróság a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezze el. Azoknak a személyeknek, akik az eljárási cselekményen a kiskorú sértettel együtt részt vesznek, a kérdésfeltevési joguk annyiban korlátozott, hogy közvetlen kérdést nem tehetnek fel a sértettnek, csak erre vonatkozó indítvánnyal élhetnek. Abban az esetben pedig, amikor a kiskorú sértett részvétele a tárgyaláson kötelező, a bíróságnak a nyilvánosságot ki kell zárnia a tárgyalás e részéről. Nem zárt tárgyalásról van ekkor szó, mert nem a tárgyalás egészéről zárják ki a nyilvánosságot, hanem csak arról a részéről, ahol a kiskorúnak jelen kell lennie.

Az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét még nem töltötte be, a fentiekben túlmenően pluszjogokat kap a törvénytől. Ebben az esetben a bíróság a sértett védelme érdekében hivatalból vagy indítványra mellőzheti a sértett tanúként történő kihallgatását, de csak akkor, ha a kihallgatás a nyomozás folyamán már megtörtént, továbbá, ha arról kép- és hangfelvétel is készült. A sértett nyomozás során tett tanúvallomása bizonyítási eszközként viszont felhasználható.

A Be. értelmében a 18 éven aluli tanú vallomása műszeres vallomás-ellenőrzéssel nem vizsgálható. Ha a kiskorú sértettet tanúként is kihallgatják, akkor ez a szabály a sértettre is vonatkozik, amennyiben nem töltötte be a tizennyolcadik életévét. A későbbiek folyamán látni fogjuk, hogy a fiatakorú terhelt esetében is érvényes ez a szabály.

Az eddigiek alapján látjuk tehát, hogy kiskorú sértett esetén a különleges bánásmód az életkori sajátosságok alapján²²⁰ illeti meg a sértettet, nem a bűncselekmény jellege miatt, mivel utóbbihoz az említett nemi bűncselekmények tartoznak, függetlenül attól, hogy a sértett kiskorú-e, vagy sem.²²¹ A nemi bűncselekmények felnőtt sértettjeit is megilletik azok a jogok, amelyek a különleges bánásmódhoz tartozó személyek esetében járnak. Természetesen, ha a sértett ezeknél a bűncselekményeknél kiskorú, akkor az életkori sajátosságainak megfelelően, pluszgaranciákat is kap, amelyek egy része a jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik, de egy részüket az új Be. a kötelező intézkedések között említi. Ezek a jogok nemcsak az új Be.-ből erednek, hanem már a hatályos eljárási törvényben is szerepelnek.

220 Ezt juttatja kifejezésre az a több évvel ezelőtt elkezdődött projekt, amely a gyermekbarát igazságszolgáltatás név alatt „híresült” el. Számatalan tanulmány született ezzel kapcsolatban, például Gyurkó Sz.: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. In: Virág Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 49. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012, 107-117. o.; Balázs R. - Gyurkó Sz. - Németh B.: Büntetőeljárás alá vont fiatakorúak eljárási jogainak érvényesülése az Európai Unióban. *Ügyészek Lapja*, 2017/3-4., 87-141. o.

221 A kiskorú veszélyeztetése bűncselekmények kapcsán folytatott kutatások között Solt Ágnes tanulmányát kell megemlítenünk. A szerző a kutatásakor száz aktát elemzett ebben a témában, és átnézte a legfrissebb ajánlásokat is. Lásd Solt Á.: A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről, *Kriminológiai Tanulmányok* 55. sz. (szerk.: Vóko Gy.) OKRI, Budapest, 2018., 47-62. o.

D) A kiskorú sértettre vonatkozó régi szabályozás

A régi Be.-ben az alábbiak vonatkoztak a kiskorú sértettekre:

- képviseletét a törvényes képviselője látja el;
- sérelmére elkövetett meghatározott bűncselekmények²²² esetén a büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni;
- idézésében, illetve értesítésében egyidejűleg a kiskorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon tájékoztatást kell adni az idézés, illetve értesítés tartalmáról;
- idézéséről gondozóját azzal a felhívással kell értesíteni, hogy a megjelenéséről gondoskodik (ha a kiskorú a tizennegyedik életévét nem töltötte be, a gondozója útján kell idézni, illetve értesíteni); ha kiskorú nem jelenik meg, és gondozója nem igazolja, hogy a kiskorú meg nem jelenésében vétlen, a gondozó rendbírósággal sújtható, és a meg nem jelenéssel okozott költség megtérítésére határozattal kötelezhető;
- idézését és értesítését a törvényes képviselőjével is közölni kell;
- a nyomozási bíró előtti eljárásban az ügyész, a gyanúsított, a védő, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, valamint a kiskorú tanú gondozója és törvényes képviselője a tanúnak vagy kivételes esetben a gyanúsítottnak a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását is indítványozhatja;
- a bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalás-

222 Élet, testi épség, egészség, nemi élet szabadsága, nemi erkölcs, a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmény miatt, vagy más, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, ha a kiskorú sértett érdeke – így különösen akkor, ha a sértett testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését a bűncselekmény jelentősen veszélyeztette –, illetve ha a terhelt az eljárás lefolytatásakor is ellátja a sértett nevelését, felügyeletét vagy gondozását, vagy egyébként is a sértett környezetében él.

ról vagy annak egy részéről indokolt határozattal az eljárásban részt vevő kiskorú védelme érdekében kizárhatja;

- a tanács elnöke az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője indítványára, valamint hivatalból a tanúnak, vagy kivételes esetben a vádlottnak zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását rendelheti el;
- a zártcélú távközlő hálózat útján kihallgatandó tanút a bíróságon elkülönített helyiségben kell elhelyezni. (Az elkülönített helyiségben kizárólag a tanú érdekében eljáró ügyvéd, kiskorú tanú esetében a törvényes képviselője vagy gondozója, illetve szükség esetén a szakértő, a tolmács és a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzet lehet jelen.)

Összehasonlítva a régi²²³ és a hatályos Be. szabályozását látható, hogy az alábbi pontokban tért el a jogalkotó a régi törvény rendelkezéseitől:

- ha a csoporthoz tartozó tanú kihallgatása telekommunikációs eszköz segítségével történik, az új Be. alapján az eljáró jogal-

223 A régi magyar szabályozás részletes bemutatására lásd Vaskuti A.: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2016. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32555/Disszertacio_VaskutiAndras_EDIT.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2018. január 15.); Ódor É.: A gyermekkorú tanú kihallgatásának különös szabályai a polgári perekben és a büntetőeljárás során. Jogiforum.hu, 2016. július 14. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/789> (Letöltés ideje: 2018. január 22.); Répássy A.: Gyermek tanúk a büntetőeljárásban - kihallgatás a régi és az új büntetőeljárás törvény szerint. Arsoni.hu, 2017. november 14. <http://arsoni.hu/gyermek-tanuk-buntetoeljarasban-kihallgatas-regi-es-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-szerint/> (letöltés ideje: 2018. január 24.).

- kalmazó elrendelheti, hogy a tanú az eltérő helyen jelen lévő terheltet ne láthassa, illetve hallhassa;
- a jogalkalmazó elrendelheti továbbá, hogy a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságait technikai eszközökkel eltorzítsák.

E) A tanú védelme

A szervezett bűnözés megjelenésével szükségessé vált Magyarországon a tanú jogi védelme. Mivel a tanú olyan személy, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, ezért vallomása értékes bizonyítási eszköz az eljárásban. Így a jogalkotónak és a jogalkalmazónak olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a tanú a vallomását ne csak megtegye, hanem meg is tudja tenni, és ennek ne legyenek rá nézve súlyos következményei.

A tanú védelme mindig és mindenhol az állam feladata és kötelessége. Mivel a büntető igazságszolgáltatásnak szüksége van a tanúk és más személyek közreműködésére, kötelezettséget kell vállalnia, hogy a büntetőeljárásban fellépőket emiatt hátrány nem éri. A tanúk védelmét ennek megfelelően az új büntetőeljárási törvény szabályai között önálló részben találjuk, de ezen túlmenően az ilyen eseteket külön törvény is szabályozza.

A tanúvédelem módszerei

A cél a tanút fenyegető veszély legalacsonyabb szintre szorítása. A védelem lehet fizikai, illetve a tanúk egyes, különösen sebezhető csoportjait illetően pszichikai.

A tanú védelmét szolgáló állami eszközök kínálata igen széles. Egyebek között ide tartozhatnak:

- az anyagi jogi eszközök;
- a fizikai vagy személyes védelem;
- az anonimitás;
- a különösen védetté nyilvánítás;
- a védelmi programba való felvétel: új személyazonosság biztosítása (elköltöztetés, megváltozott személyi adatok, a külső megváltoztatása).

A tanúvédelem terén megvalósuló számos pozitív változás mellett az eljárás szervezésével kapcsolatos egyes feladatokra – egyebek között a bírósági épületek célszerű kialakítása – a mai napig nem került sor, pedig erre már vannak átvehető nyugat-európai példák. Így aztán a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók általában továbbra is együtt várároznak a bírósági folyosón.

Az anyagi jogi eszközök

Az anyagi jogi eszközök közül a tanú befolyásolásának büntetőjogi tilalma említhető talán az első helyen. Ez a hazai jogszabályban a „hamis tanúzásra felhívás” büntetteként mintegy száz éve jelen van. A hatályos Btk. Különös Részében még két másik bűncselekmény is található, amelyek mind a tanúvédelem anyagi jogi eszközrendszerének tekinthetők (kényszerítés hatósági eljárásban, a tanú vesztegetéssel történő befolyásolása).

Fizikai védelem

A tanúk számára nyújtandó folyamatos fizikai védelemnek 1999-ig nem volt jogilag szabályozott rendszere. Ma már hatályban vannak

a tanú személyi adatainak bizalmas kezelésére vonatkozó rendszabályok. Ennek értelmében a tanúként fellépő veszélyeztetett személy címét, gépkocsijának rendszámát a hatóságoknak titkosan kell kezelniük. Ha szükséges, akkor a tanú új nevet, rendszámot kaphat, és a lakhely ideiglenes vagy végleges cseréjére is lehetőség van. Mindezeket az állam részéről nyújtandó anyagi támogatás is kísérheti.

A fizikai védelemhez tartozik a személyi védelem is, amelynek általános szabályai a kódex részei, de a részletes rendelkezéseket a Be.-n kívül, egy kormányrendeletben kell keresnünk.²²⁴

A személyi védelem a tanú folyamatos őrzését is jelenti, amely a személyes biztonságát szolgálja. A személyi védelemre vonatkozó adatokat az új Be. értelmében zártan kell kezelni.

Anonimitás

Az úgynevezett anonimitás – mint a tanúvédelem egyik lehetséges módszere – a régi és a hatályos Be.-nek is része.²²⁵ Először 1994-től volt lehetőség arra, hogy a tanú adatait zártan kezeljék.²²⁶ 1998-tól kivételesen indokolt esetben a tanú nevének zárt kezelését is kimondta a jogszabály.²²⁷ A régi Be. hatálybalépése esetén tehát hivatalból és kérelemre is lehetőség volt arra, hogy a tanú személyi adatait az iratok között elkülönítve, zártan kezeljék. (Ha a neve ismert maradt,

224 A büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) kormányrendelet.

225 Lásd az Európai Unió Tanácsának 1995. november 23. napján kelt állásfoglalását a szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tanúk védelméről, 95/C/327/04. sz.

226 1994. évi XCII. törvény

227 1998. LXXXVIII. törvény

akkor részleges anonimitásról, a tanú nevének zárt kezelése esetén pedig teljes anonimitásról beszélünk.) 2011-től megszüntették a személyi adatok zárt kezelése tekintetében az anonimitás két fajtáját.²²⁸ A régi Be. értelmében a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság hivatalból elrendelheti, kérelemre pedig elrendeli²²⁹, hogy a tanú személyi adatait az iratok között elkülönítve, zártan kezeljék.²³⁰ Az anonimitás szavatolása mellett a veszélyeztetett személyt különösen védett tanúvá is nyilváníthatják.

*Távmeghallgatás (zártcélú távközlő hálózat – telekommunikációs eszköz)*²³¹

A zártláncú televíziós berendezések, közismertebb hétköznapi nevén a videokonferencia, vagy szakmai körökben a távmeghallgatás – amikor például a tanú nem a tárgyalóteremben és nem a vádlott fizikai jelenlétében tesz vallomást – széles körű alkalmazása is kezd elterjedni Európában, és ezen belül hazánkban is.

Technikailag a telekommunikációs kapcsolattartás úgy képzelhető el, hogy a különböző helyiségek között hang-, vagy kép- és hangössze-köttetést teremtenek. Ez lehetővé teszi a történések kölcsönös és egyidejű figyelemmel kísérését. Nemcsak védelmi és kíméleti szempon-

228 2010. évi CLXI. törvény

229 Kérdés, hogy amikor az új Be. azt írja, hogy „elrendeli”, akkor ez valódi kötelezettséget jelent-e az eljáró jogalkalmazó számára.

230 Az anonimitás szabályozásának változásához lásd Szabó K.: Javaslatok az új büntetőeljárás törvény tanúvédelmi szabályaihoz. <http://ujbtk.hu/dr-szabo-krisztian-javaslatok-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-tanuveelmi-szabalyaihoz/>

231 A hatályos Be. a zártcélú távközlő hálózat elnevezést használja, míg az új Be. a telekommunikációs eszközt.

tok miatt alkalmazzák, hanem az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében is.

A hatályos Be. nagyobb teret enged annak, hogy az egyes eljárási cselekmények telekommunikációs eszközök használatával történjenek. Ez azt jelenti, hogy egyrészt az egyes kihallgatások és meghallgatások különböző helyszínek között mehetnek végbe, másrészt viszont ennél többet is jelent: az eljárásban a részt vevő személyek teljes körű jelenléte is biztosítható. A távmeghallgatás a tárgyaláson kívül a büntetőeljárás menete alatt bármikor, az eljárási cselekmények bármely formájában alkalmazhatóvá válik.

A régi Be. csupán néhány esetben engedte meg a telekommunikációs eszközök használatát, az hatályos Be. nem csupán szélesíti a lehetőségeket, hanem kimondja, hogy ez a technikai eszköz az eljárás bármely szakaszában, tehát nem csak a vádemelés után használható, és a büntetőeljárásban részt vevő bármely személy vonatkozásában, bármely eljárási cselekménynél, annak egész tartamára nézve alkalmazható.

A telekommunikációs eszköz használatát indítványra és hivatalból is elrendelhetik. Ez az eszköz lehetőséget teremt arra, hogy a tartós vagy intenzív gyógykezelés alatt álló, a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozók jelenléte megoldható legyen. Mivel az ilyen eljárás sértheti a közvetlenség elvét, ezért minden esetben az eljáró jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy a telekommunikációs eszköz használata megengedhető-e az adott eljárásban.²³²

232 Bár a törvény meghatározza azokat az eseteket, amikor fő szabály szerint a telekommunikációs eszközt igénybe kell venni, de minden ilyen esetben azt is megengedi, hogy e törvényi előírástól a jogalkalmazó eltérhessen, feltéve, hogy megfelelő indoka van erre, vagy az elérni kívánt cél más módon is biztosítható.

Mint említettem, indítványra is elrendelhető a távmeghallgatás. A sértett vagy a tanú akkor tehet erre indítványt, ha számára a megjelenés jelentős nehézséggel járna, de abban az esetben is, ha ez a fajta eljárás a jogérvényesítése, a kímélete vagy a védelme érdekében indokolt.

A valamennyi tanút érintő intézkedések köre

A valamennyi tanút érintő és a tanú helyzetét könnyítő intézkedések a hatályos Be.-ben is szétszórtnan szerepelnek. Ha áttekintjük az egész kódexet, és megpróbáljuk összeszedni a valamennyi tanúra vonatkozó intézkedések sorát, akkor olyan jogokat látunk, hogy például a tanú írásban tehet vallomást. Továbbra is lehetőséget ad az új törvény arra is, hogy a tanú személyes adatait zártan kezeljék, a tanú érdekében ügyvéd járhasson el, a felismerésre bemutatás esetén a felismerő észlelhetőségét ki lehet zárni, és a szembesítés is mellőzhető. Ezek legtöbbször lehetőségek, nem kötelező szabályok, és a jogalkalmazói mérlegelésen múlik, hogy a tanú ezekkel a jogokkal élhet-e.

A különleges bánásmódot igénylő tanút érintő intézkedések köre

A különleges bánásmódot igénylő csoportba sorolt tanú esetében az eljárás folyamán tett intézkedéseket a jogalkalmazóknak a tanúk kíméletével kell végezniük. További kötelező szabály, miszerint a tanú személyes adatait zártan kell kezelniük, személyes védelemben kell részesíteniük, meghatározott feltételek esetén pedig a tanút egyrészt különösen védetté kell nyilvánítaniuk, másrészt pedig fel kell venniük a külön törvény által szabályozott védelmi programba. A jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik a törvény azon rendelkezése, miszerint a tárgyalás nyilvánosságát korlátozzák-e, vagy sem, mivel

ez utóbbi esetben a hatályos Be. úgy fogalmaz, hogy a tárgyalás nyilvánossága korlátozható.

A tanúvédelem hiányosságai

A technikai jellegű lehetőségek még ma sem teljeseek. Más, főleg nyugat-európai országokban léteznek már személyi riasztó felszerelések, ezek segítségével a megfenyegetett polgár azonnal riaszthatja a rendőrséget.²³³

Az eljárás szervezésével kapcsolatos feladatok elvégzése, egyebek között a bírósági épületek célszerű kialakítása sem történt meg. Ez azért lenne fontos, hogy a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók külön várakozhassanak a bírósági folyosón. Angliában például új bírósági épületeket már csak úgy építenek – a régieket is úgy alakítják át –, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várakozhatnak, és külön útvonalakon közelíthetik meg őket.

Fontos kérdés, hogy a tanúk jogai nem érinthetik a terheltek és a védők jogait, a tanúvédelem pozitív intézkedései sohasem történhetnek a terhelt kárára. Ha megnéznénk az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntéseit, akkor azt látnánk, hogy számtalan esetben azért marasztaltak el országokat, mert a terhelt bűnösségét védett tanúk valloására alapították, s ezzel megsértették a tisztesség eljárás elvét.²³⁴

233 Például Svédországban ez hatékonyan működik.

234 Az EJEB-döntések elemzése önálló tanulmány témája lehet. Lásd erre: S. Gluščić – G. Klemencic – T. Ljubin – D. Novosel – D. Tripalo: Procedural Protective Measures for Witnesses: Training Manual for Law-enforcement Agencies and the Judiciary, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2006, pp. 47-48.; Szabó K.: i. m.

VI. A sértett általános jogi helyzete a büntetőeljárásban

1. A sértetti jogok csoportosítása

A sértett eljárási jogai és kötelességei a bűnüldözési funkcióhoz kapcsolódnak, így a bűnüldözés megvalósítását kell elősegíteniük. Ez a kapcsolat attól függ, hogy a sértett milyen eljárási pozícióban van. Ha a sértett feljelentőként passzív magatartást tanúsít, akkor a büntetőeljárás kezdeményezése elmarad. A magánindítványra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett – mint magánindítványt előterjesztő – fellépésének hiánya közvetlenül az officialitás alapelvein üti rést, és büntetőeljárási akadályként lehetetlenné teszi az eljárás megindítását. A sértett és a bűnüldözési funkció közötti kapcsolat a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében a legszorosabb, hiszen itt a vádfunkció a sértett/magánvádló fellépéséhez kötődik.

A sértettet az eljárás folyamán törvényben biztosított jogosultságok illetik, és meghatározott kötelezettségek terhelik.

A sértettet megillető jogokat különbözőképpen csoportosíthatjuk. Korábban, még az 1973. évi Be. idején, a ritkán idézett *Tóth Tihamér* a jogokat tartalmuk szerint csoportosította. Ennek megfelelően Tóth szerint kapcsolódhattak a büntetőeljárás alapelveihez, a büntetőeljárás sikeréhez és a sértett jogos érdekeinek érvényesítéséhez.

A) A büntetőeljárás alapelveivel összhangban lévő sértetti jogok

- a hatóságok felvilágosítják a sértettet eljárási jogairól és kötelezettségeikről;
- a sértett a törvényben meghatározott esetekben közreműködhet a bizonyításban;

- amennyiben a törvény kivételt nem tesz, jogorvoslattal élhet a hatóság határozatai és intézkedései ellen;
- szóban és írásban is egyaránt használhatja anyanyelvét; erkölcsi okból a nyilvánosság kizárását kérheti a bírósági tárgyalásról vagy annak egy részéről.

B) A büntetőeljárás sikeréhez, objektivitásához, teljességéhez fűződő jogok

- a sértettnek joga van, hogy elfogja a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt;
- feljelentést tehet a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt;
- magánindítványra üldözendő cselekmény esetén dönthet a büntetőjogi felelősségre vonás kérdésében;
- kizárási okot jelenthet be az eljáró hatóság tagjai vonatkozásában;
- igazolási kérelmet terjeszthet elő;
- a nyomozás befejezését követően megtekintheti az őt érintő iratokat;
- meghatározott esetekben jelen lehet;
- kérelmeket terjeszthet elő;
- indítványokat és észrevételeket tehet;
- a tárgyaláson felszólalhat;
- a sértettnek joga van arra is, hogy a verbálisan elkövethető bűncselekmény tényét hangszalagra rögzítse, bizonyítási eszközként felhasználja, és mindezekre a hatóságokat is felkérheti.

C) A sértett jogos érdekeinek érvényesítésével kapcsolatos jogai

- a sértett a bűnügyi költségek között felszámolhatja képviselőjének készkiadásait és díját;

- igényelheti a tanúkenti megjelenésével kapcsolatos költségeinek külön jogszabályban megállapított mértékű megtérítését;
- mint magánvádló, illetve mint magánfél kérheti az ügyben felmerült készkiadásai megfizetését;
- kártalanítást igényelhet a szakértői vizsgálattal vagy más eljárási cselekménnyel okozott károkért;
- mint magánfél polgári jogi igényt terjeszthet elő;
- kérheti a terhelt részére kiadandó dolog visszatartását a megítélt polgári jogi igény biztosítása érdekében;
- indítványozhatja - feltéve, hogy a polgári jogi igény kielégítését megghiúsítják - a terhelt egész vagyonára, illetve vagyonának meghatározott részére vagy hányadára a zár alá vétel elrendelését;
- a vádbeszéd után felszólalhat; a vádlott terhére fellebbezhet az első fokú bíróság ítéletének a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezése ellen;
- indítványozhatja a perújítási eljárásban a már elbírált polgári jogi igény újbóli elbírálását.²³⁵

A fenti csoportosítással szemben *Kratochwill Ferenc* pedig, aki szintén az 1973. évi Be. idején elemezte a sértetti szerepet, az alábbi bizonyítási, észrevételezési és jogorvoslati jogokat különböztette meg.

235 Tóth T.: A sértett jogállása a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 1974/1. sz. 14-17. o.

D) A sértett bizonyítási jogai

Az eljárási törvény a sértett (magánvádló, magánfél)²³⁶ számára biztosítja a bizonyítási indítványok megtételét. E jogot a sértett eljárási pozíciójától függően differenciáltan szabályozza a Be.

E) A sértett észrevételezési joga

A sértettet az eljárásban - jegyzőkönyvben is rögzítendő - általános észrevételezési jog illeti meg. A hatóságok tagjainak kizárására vonatkozó okot az ügyész, a terhelt és a védő mellett a sértett és képviselője is bejelentheti.

F) A sértett jogorvoslati joga

Kratochwill idejében a sértett jogorvoslati jogát az 1973. évi Be. az eljárási szakaszoktól függően eltérő módon szabályozza. A nyomozás folyamán a jogorvoslat formája a sértettet az eljárási pozíciójától függetlenül megillető panasz. Például a nyomozás felfüggesztése, illetve a nyomozás megszüntetése esetében biztosít a törvény számára jogorvoslati jogosultságot. A tárgyalási szakaszban a sértett jogorvoslati jogosultsága beszűkül, és eljárási helyzetének megfelelően differenciálódik. Az „egyszerű” sértettnek itt már nincs jogorvoslati joga. Legfeljebb „egyéb érdekelt”-ként élhet fellebbezéssel az első fokú bíróság ügydöntő határozatának reá vonatkozó rendelkezése ellen. (Például az ítélet eldobzást elrendelő része ellen, amennyiben a lefoglalt tárgy az ő tulajdona.) Ebben az esetben viszont a jogorvoslati jog nem a sértetti mivoltából ered, hiszen ez bárkit megillettehet. Fellebbezési

236 Kratochwill idejében még nem volt pótmagánvád, ezért hiányzott a sértett pótmagánvádlói pozíciója.

lehetősége így csak közvetett, és inkább elvi lehetőség. (A régi Be. is hasonlóan szabályozza ezt a kérdést.) A magánfél fellebbezési joga a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatos. A magánvádló fellebbezési jogáról a Be. nem tartalmaz külön rendelkezést. Dogmatikai módszer alkalmazásával a vádlói pozíció megillető jogorvoslat joga egyértelműen levezethető.²³⁷

A régi Be. a sértett jogai között az alábbiakat említi: jelenléti jog, iratmegtekintési jog, indítványozási és észrevételezési jog, kérdezési és felszólalási jog.

Az alábbiakban összehasonlítom a három Be. kódexet, az 1973. évit, a régit és a hatályost. (1973. évi I. tv., 1998. évi XIX. tv., 2017. évi XC. tv.)

2. A sértett jogai a Be. kódexekben

A) Jelenléti jog

Az 1973. évi Be. szerint a sértett a nyomozás során a törvényben meghatározott esetekben, a bírósági eljárásban pedig bármely eljárási cselekménynél jelen lehetett, kivéve, ha a törvény másként rendelkezett. (1973. évi Be. 53.§ /2/ bekezdés a. pont)

A régi Be. szerint a sértett jogosult arra, hogy az eljárási cselekményeknél jelen legyen, feltéve, hogy a törvény ne rendelkezzen másképp. (rég. Be. 51.§ /2/ bekezdés a. pont) Ez azt jelenti, hogy a nyomozás folyamán jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Mivel a szakértő

237 Kratochwill (1990): i. m. 41-45. o.

legtöbbször csak írásban nyújtja be a véleményét, ezért ezt legfeljebb megtekintheti. A bírósági tárgyaláson korlátozás nélkül lehetett jelen.

A *hatályos Be. szerint* a sértett jogosult arra, hogy a tárgyaláson és a törvényben meghatározott eljárási cselekményeknél jelen legyen. (Be. 51. § /1/ bekezdés c. pont)

B) Az irat megtekintésének joga

Az *1973. évi Be.* értelmében a sértett az őt érintő iratokat, a nyomozás befejezését követően megtekinthette. (rég. Be. 53. § /2/ bekezdés b. pont)

A *régi Be.* törvény szerint a sértett jogosult volt arra, hogy az eljárás őt érintő irataiba betekintszen. (rég. Be. 51.§ /2/ bekezdés a. pont)

A *hatályos Be.* értelmében a sértett az őt érintő bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett ügyiratokat (a törvényben meghatározott kivételekkel) megismerheti. (Be. 51. § /1/ bekezdés d. pont)

A jelenléti jogot és az irat megtekintését a Be. régen is, ma is egy szakaszban szabályozza. Fő szabályként mindhárom jogszabályban megengedi, hogy a sértett az eljárási cselekményeken jelen legyen, és az őt érintő iratokat megtekintse, viszont mindhárom Be. közbeiktatja a jogszabály szövegébe azt a fordulatot, miszerint a Be. ez alól kivételeket állapíthat meg.

C) Indítványozási és észrevételezési jog

Az 1973. évi Be. értelmében a sértett az eljárás minden szakaszában indítványokat és észrevételeket tehetett. (1973. évi Be. 53.§. /2/ bekezdés c./ pont)

A régi Be. szerint a sértett az eljárás bármely szakaszában szintén tehetett indítványokat és észrevételeket. (rég. Be. 51. § /2/ bekezdés b. pont) Ennél a résznél gyakorlatilag semmit nem változott a régi Be. az 1973. évi jogszabályhoz képest, leszámítva a „minden” szónak a „bármely”-re való kicserélését.

A hatályos Be. értelmében kiegészült a szabályozás a bizonyíték előterjesztésének a lehetőségére: a sértett jogosult arra, hogy bizonyítékot terjesszen elő, indítványt és észrevételt tegyen.

D) Kérdezési és felszólalási jog

A kérdezési jogával kapcsolatos 1973. évi szabályozás annyiban változott meg, hogy 2003-ig a tárgyaláson csak kérdéseknek a feltevését indítványozhatta (53.§. /2/ bekezdés d./ pont.), ezt követően viszont már közvetlenül kérdezhetett. Az alternatív megoldásként szereplő felek általi kikérdezésnél ugyanakkor szintén csak kérdéseknek a feltevését indítványozhatta.

A hatályos Be. értelmében a sértett a kódexben meghatározottak szerint kérdéseket tehet fel. (Be. 51. § /1/ bekezdés c. pont)

A régi Be. az 1973. évi Be.-hez képest nem változtatott azon, hogy a tanúk közül elsőnek lehetőleg a sértettet kell kihallgatni, és kihallgatása után már részt vehetett a tárgyaláson, vagyis benn maradhatott

a tárgyalóteremben, indítványokat és észrevételeket tehetett (rég. Be. 286. § /3/ bekezdés). A vádlott és a tanú kihallgatását, illetőleg a szakértő meghallgatását követően hozzájuk a bíróság tagjain kívül az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, a magánfél, valamint az őt érintő körben az egyéb érdekelt és a szakértő kérdést tehetett fel. (rég. Be. 286. § /4/ bekezdés)

A *hatályos Be.* sem tér el ettől a szabálytól, csak a szakasz száma változott meg. (Be. 526 /1/ bekezdés)

A vádbeszéd elhangzása után a sértett az *1973. évi* és a *rég. Be.* alapján is felszólalhatott.

A *hatályos Be.* értelmében a sértett a Be. 51. § (2) bekezdése alapján az eljárás folyamán bármikor jogosult nyilatkozni arról, hogy a bűncselekmény következtében milyen testi, lelki sérelmet szenvedett, milyen vagyoni hátrány érte, kívánja-e a terhelt bűnösségének megállapítását és megbüntetését. Ez az ún. nyilatkozati jog új jogintézmény a Be.-ben, bár a régi kódexben sem volt ismeretlen, hiszen a *rég. Be.* 316. §-a értelmében a bizonyítási eljárás befejezését követően a sértett nyilatkozhatott arról, hogy a vádlott bűnösségének megállapítását és megbüntetését kívánja-e. Az új törvény indokolása szerint a sértetti nyilatkozat törvény szerinti bevezetése annyiban új, hogy önálló jogintézményként szerepel.

E) Másolat készítésének joga

Az *1973. évi Be.* is lehetővé tette, hogy az eljárás résztvevői az eljárás folyamán keletkezett iratokról másolatot kapjanak.

A régi Be. értelmében pedig a sértett a nyomozás befejezéséig másolatot kaphatott a szakvéleményről, valamint az olyan nyomozási cse-

lekményről készült iratról, amelynél jelen lehetett, az egyéb iratokról pedig akkor, ha ez a nyomozás érdekeit nem sértette. A nyomozás során keletkezett más iratokról a tanúként kihallgatását követően kaphatott másolatot. (rég. Be. 70/B. § /2/ bekezdés)

A feljelentő, amennyiben nem ő volt a bűncselekmény sértettje, csak a szóban tett feljelentésről kaphatott másolatot. (rég. Be. 70/B. § /3/ bekezdés)

A másolatot mindig az a szerv adta ki, amelyik előtt az eljárás éppen folyamatban volt. A régi Be. időt is megállapított erre, amikor kimondta, hogy a másolatot legkésőbb a kérelem előterjesztésétől számított nyolc napon belül kell kiadni. (rég. Be. 70/B. § /1/ bekezdés)

A nyomozás befejezését követően a sértett minden olyan iratról másolatot kaphatott, amelynek a megismerésére a törvény felhatalmazása folytán jogosult volt. (rég. Be. 70/B. § /5/ bekezdés b. pont)

Amennyiben a sértett pótmagánvádlókénti fellépésének joga megnyílt, lehetőséget kellett neki adni, hogy az ellene elkövetett bűncselekményre vonatkozó iratokat az ügyészség hivatalos helyiségében megismerhesse. (rég. Be. 229. § /2/ bekezdés)

A régi Be. 2006. évi módosítása szerint a bírósági eljárásban a másolat kiadása csak a törvényben meghatározott esetekben volt korlátozható.²³⁸ Kimondta a módosító jogszabály azt is, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra.²³⁹

238 2006. évi LI. tv. 33. §

239 2006. évi LI. tv. 27. §

A *hatályos Be.* szakít a régi *Be.* azon felfogásával, mely korábban az ügyiratok megismerését alapvetően a másolat kiadásán alapuló módon rendezte. Az új törvény értelmében a másolat kiadása az ügyiratok megismerésének egyik módja és nem fogalmi eleme. Az ügyiratok megismerésére viszont továbbra is indítvány alapján kerülhet sor.

A *hatályos Be.* egyértelműen meghatározza a megismerhető ügyiratok körét azzal, hogy a megismerést a hétköznapi értelemben vett nyomozás iratain túl az egyéb bizonyítási eszközök vonatkozásában is kötelező módon biztosítja. Ezzel a jogszabály egyértelműen és egy ségesen rendezi a gyakorlatban esetenként mellékletként, esetenként bűnjelként, esetenként az ügyiratok részeként kezelt iratok, okiratok, egyéb bizonyítási eszközök megismerhetőségét.

A *Be.* továbbra sem teszi lehetővé a döntés-előkészítés, valamint az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolattartása körébe tartozó ügyiratok megismerését. A *Be.* meghatározza továbbá a megismerés módjait, külön nevesíti a tájékoztatás nyújtását és az érintett által készített saját másolat, illetve felvétel eseteit is. Mivel a másolat a megismerés legelterjedtebb módja, és ehhez az is szükséges, hogy az rendelkezésre álljon, ezért a *Be.* kimondja a másolathoz való jogot. Mindezen túl a törvény rendezi a zárt ügyiratkezelés és a személyes adatok zárt kezelésének kapcsolódási pontjait. Mindkét esetben biztosítja a törvény, hogy az ilyen módon kezelt adatokat, ügyiratokat illetéktelen személyek ne ismerhessék meg.

A *Be.* Indokolása szerint az ügyiratok megismerésének másik rendszerszintű változtatása, hogy a régi *Be.*-ben érvényesülő elvet, miszerint a megismerés korlátozott volt és csak eseti alapon engedték meg, az új *Be.*-ben ezt felváltotta a teljes megismerés azzal, hogy kivételesen, eseti alapon ez korlátozható. E rendelkezés összhangban van

a terhelti együttműködés intézményének bevezetésével, valamint a vizsgálat nyilvánosságának, kontradiktórius jellegének erősödésével. A megismerés korlátozására ennek megfelelően csak meghatározott ügyiratok tekintetében és az indítvány jogorvoslattal támadható elutasítása alapján van helye. Ezekhez az új elvekhez kapcsolódik a Be. nyomozást érintő azon rendelkezése is, amely az ügyiratok megismerését folyamatosan, azaz az eljárás előre haladásával párhuzamosan táguló körben biztosítja.

F) A költségek megtérítéséhez való joga

Az 1973. évi Be. értelmében a bűnügyi költség része volt a magánvádlónak az ügyben felmerült készkiadása (1973. évi Be. 120. § /1/ bekezdés b. pont), valamint a sértett képviselőjének készkiadása és díja (1973. évi Be. 120 § /1/ bekezdés c. pont). A sértett költségeit csak akkor térítették meg, ha őt tanúként is kihallgatták. A tanúnak ugyanis, feltéve, ha igénye volt rá, a külön jogszabályban meghatározott mértékben a megjelenésével felmerült költségeit megtérítették. Erre a tanút kihallgatásának befejezésekor figyelmeztetni kellett. (1973. évi Be. 62. § /2/ bekezdés)

A régi Be. tágabban értelmezte a bűnügyi költség fogalmát: a sértettnek, a magánfélnek, a magánvádlónak, a pótmagánvádlónak és a sértett törvényes képviselőjének az ügyben felmerült készkiadása 2003-tól a bűnügyi költség része volt, még akkor is, ha azt az állam nem előlegezte. (rég. Be. 74. § /1/ bekezdés b. pont)

Szintén a bűnügyi költség része volt a sértett, a magánfél és a pótmagánvádló képviselőjének a készkiadása és a díja. Erre is vonatkozott a költség előlegezésére vonatkozó fenti b. pont szerinti fordulat. (rég. Be. 74. § /1/ bekezdés c. pont)

Amennyiben a sértettet tanúként is kihallgatták, akkor kérelmére, a megjelenésével felmerült költségét megtérítették. Erre őt az idézésében és a kihallgatásának befejezésekor is figyelmeztetni kellett.

(régi Be. 79. § /3/ bekezdés)

A *hatályos Be.* értelmében a bűnügyi költség része a sértett költsége akkor is, ha azt az állam nem előlegezte, ugyanis fő szabály szerint a bűnügyi költség az a díj vagy költség, amelyet a büntetőeljárásban, illetve a büntetőeljárással összefüggésben az állam előlegezett. (Be. 145. § /1/ bekezdés a. és b. pont) A tanú indítványára a megjelenésével kapcsolatos költséget megtérítik. (Be. 168. § /3/ bekezdés)

G) *Költségkedvezmény*

A természetes személy sértett jogai érvényesítésének megkönnyítésére költségkedvezményben részesíthető a hatályos Be. alapján, ha jövedelmi és vagyoni viszonyai miatt a bűnügyi költséget vagy annak egy részét nem képes viselni. Különösen indokolt esetben a nem természetes személy sértett is költségkedvezményben részesíthető, ha - különösen társasági formájára, profitorientáltságára, tagjainak pénzügyi teljesítőképességére és annak a lehetőségére figyelemmel, hogy utóbbiak biztosítani tudják-e az ehhez szükséges összeget - vagyoni helyzete az e törvény szerinti jogainak gyakorlását kizárja. Jogszabály meghatározhat olyan ügyet, amelyben a költségkedvezmény a sértettet a jövedelmi és vagyoni helyzetétől függetlenül megilleti. A költségkedvezmény kiterjed a sértett pártfogó ügyvédjének díjára és költségeinek állam általi előlegezésére is. Kiterjed továbbá a magánvádló esetén a pártfogó ügyvéd díjának és költségeinek állam általi előlegezésére, a pótmagánvádló esetén pedig az ügyiratokról kért egyszeri másolat kiadására vonatkozó illetékfeljegyzésre, továbbá a pártfogó ügyvéd díjának és költségeinek állam általi előlegezésére.

A költségkedvezményt a jogi segítségnyújtó szolgálat engedélyezi. (Be. 75. § és 76. §)

H) A sértett jogai a szakértő eljárása folyamán

Az 1973. évi Be. értelmében sem volt köteles tűrni a sértett a műtétet és a műtétnek minősülő szakértői vizsgálatot. A szakértői vizsgálatokkal okozott kárért akkor kártalanítás járt. (1973. évi Be. 73. §)

Ezek a szabályok a *régi Be.*-ben is megmaradtak. A változások az egyént védő rendelkezésekben kereshetők. Amennyiben ugyanis, a szakértői vizsgálat a sértett testének sérthetetlenségét érintette, akkor a szakértő ezt csak a kirendelő külön rendelkezése alapján végezhette el. Ebben az esetben sem volt köteles tűrni a sértett a műtétet és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárást. (Be. 106. § (1) bekezdés) Amennyiben a szakértői vizsgálatokkal kárt okoztak a sértettnek, akkor ebben az esetben jogosult volt arra, hogy az okozott kárért kártalanítást kapjon. (rég. Be. 106. § /2/ bekezdés)

A *hatályos Be.* értelmében a kár okozásáért továbbra is kártalanítás jár (Be. 194 § /5/ bekezdés), de ahogy régen is, a hatályos törvény alapján is köteles a sértett a szakértői vizsgálatnak alávetni magát, kivéve a műtétet és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárást. (Be. 194. § /1/ és /2/ bekezdés)

I) Az anyanyelv használatához és a tolmácshoz való jog

Az 1973. évi Be. értelmében is joga volt a sértettnek arra, hogy az eljárás folyamán az anyanyelvét használja, és tolmácsot vehessen igénybe. A régi Be. ezt a kérdést sokkal részletesebben szabályozta. Ennek alapja az 1999. évi XL. törvény volt. Ezzel a jogszabállyal hirdették

ki Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját.²⁴⁰

Amennyiben a sértett, magánfél, magánvádló, pótmagánvádló nem ismeri a magyar nyelvet, emiatt hátrány nem érheti.
(rég. Be. 9. § /1/ bekezdés)

A *régi Be.* szerint is a sértett a büntetőeljárásban mind szóban, mind írásban használhatta az anyanyelvét, illetve meghatározott körben regionális vagy kisebbségi nyelvét. Ha a magyar nyelvet nem ismerte, az általa megjelölt más nyelvet is használhatta. (rég. Be. 9. § (2) bekezdés) A sértettnek kézbesítendő iratok lefordításáról a hatóság, illetve a bíróság gondoskodott (rég. Be. 9. § /3/ bekezdés), kivéve akkor, ha erről az érintett kifejezetten lemondott.²⁴¹ Amennyiben a sértett nem magyar anyanyelvű volt, és az eljárás során az anyanyelvét, illetve a regionális vagy kisebbségi nyelvét kívánta használni, akkor tolmács²⁴² igénybevétele a régi Be. alapján is kötelező volt.
(rég. Be. 114. § /1/ bekezdés)

Ha a sértett anyanyelvének használata aránytalan nehézséget okozott, akkor a sértettnek joga volt, hogy megjelöljön egy általa ismert más nyelvet, és a tolmácsot ennek a nyelvnek a használatára rendelték ki. (rég. Be. 114. § (1) bekezdés)

240 <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>

241 2006. évi LI. tv. 5. §

242 2006. évi LI. tv. 46. §-a szerint a Be. szakértőre vonatkozó rendelkezései a tolmácsra és a szakfordítóra is vonatkoznak. Tolmács (szakfordító) lehet: külön jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy; ha nincs ilyen, eseti tolmácsot is igénybe lehet venni feltéve, hogy kellő nyelvismerettel rendelkezik.

Ha a sértett süket vagy néma, akkor vagy tolmács igénybevételével, vagy írásban történt a kihallgatása. A régi Be. az előbbi részesítette előnyben. (rég. Be. 114. § /2/ bekezdés)

A *hatályos Be.* értelmében nem változtak ezek a szabályok. (Be. 8. § és 78. §) A tolmácsra vonatkozó szabályokat illetően a törvény a Be. rendelkezéseit csupán jogszabály-szerkesztési szempontból alakította át.

J) A jóvátételhez való hozzájárulás joga

A *rég. Be.* vezette be a jóvátételhez való hozzájárulást, és a hatályos törvény is megtartotta ezt a szabályt. Ha a bíróság vagy az ügyész úgy rendelkezett, akkor a pártfogó felügyelői véleményben ki kellett térni arra, hogy a sértett hozzájárul-e a részére adandó jóvátételhez. (rég. Be. 114/ A. § /4/ bekezdés és Be. 203. §)

A szakirodalomban egyébként a régi Be. hatálya alatt többen figyelemztettek arra, hogy a jóvátétel sem a sértettet, sem a terheltet nem terhelheti aránytalanul vagy túlzott mértékben.²⁴³ A sértett hozzájárulása a részére adandó jóvátételhez azért is szükséges, mert a bűncselekményt ért személynek joga van eldönteni, hogy megbocsát-e a tettesnek, vagy sem. A békéltetést erőltetni nem lehet. A pénzbeli jóvátétel egyébként kevesebb gondot okoz; a probléma főleg a sértett részére teljesíthető munkavégzés esetében áll fenn.

243 Lásd: Barabás (2004): i. m. 77-98. o.

K) A sértett joga a terhelt távollartásához

A régi Be. 2006. évi módosítása²⁴⁴ új kényszerintézkedéssel gazdagította az addigi jogintézmények sorát. A távollartás bevezetése a terhelti oldalon kényszerként, a sértetti oldalon viszont jogosultságként jelent meg. Meghatározott esetekben az előzetes letartóztatást helyettesítette; lehetővé tette a sértett számára, hogy a családon belüli erőszak esetén, nem a bántalmazottnak, hanem az elkövetőnek kelljen elhagynia a lakást, és oda a bíróság által meghatározott ideig ne is térhessen vissza. Ez az intézkedés egyfelől a sértett biztonságát, másfelől viszont a büntetőeljárás zavartalan lefolytatását szolgálja ma is azáltal, hogy a terhelt a sértett-tanút nem tudja befolyásolni, megfélemlíteni, vallomástételét megakadályozni. Bűnmegelőzési szempontok is vezették akkor a jogalkotót, amikor megteremtette a távollartást. A jogszabály előkészítője előtt az a cél is lebegett, hogy ennek segítségével a terhelt a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt ne, vagy nehezebben tudja véghezvinni, illetve a sértett sérelmére újabb bűncselekményt se tudjon elkövetni.

Bevezetésekor a távollartásnak szántak egyfajta tűzoltó szerepet, de ezt nem tudta betölteni, hiszen a helyszínre érkező nyomozó nem fogatosíthatta ezt a kényszerintézkedést, mivel a távollartást az előzetes letartóztatás alternatívájának szánták, így csak bíróság rendelkezte el.

A *hatályos Be.* értelmében a távollartás jogintézményének jellege érdeemben nem változott. Annyiban igen, hogy a távollartás már nem csupán a sértett vonatkozásában rendelhető el, hanem olyan személy vonatkozásában is, akitől történő távolmaradás alkalmas lehet

244 2006. évi LI. tv. 59-61. §

a kényszerintézkedéssel elérni kívánt cél biztosítására. A távoltartás elrendelése esetén a bíróság kötelező és fakultatív magatartási szabályokat állapít meg. A fakultatív szabályok meghatározásának célja, hogy a kötelező magatartási szabály érvényesülését elősegítse. (Be. 280. §)

L) A sértett-tanú jogai a szembesítés foganatosításakor

Az 1973. évi Be.-hez képest a régi Be. – a 2015-ös módosítása előtt is – több jogot biztosított a sértettnek azáltal, hogy amennyiben tanúként hallgatták ki, és a terhelttel vagy más tanúkkal történő szembesítését rendelték el, akkor joga lett arra, hogy megengedjék neki a szembesítéskor a kérdések feltevését. A sértett-tanúnak – ha ez a védelmét szükségessé tette – joga volt arra, hogy a szembesítését mellőzzék. A 14. életévét be nem töltött sértettnek joga volt arra, hogy amennyiben a szembesítés foganatosítása benne félelmet keltett, azt vele szemben mellőzzék. A tizennegyedik életévét be nem töltött személyt akkor lehetett szembesíteni, ha a szembesítés a kiskorúban nem keltett félelmet.

A régi Be. 2015-ös módosítására azért volt szükség, mert az új Be. még nem készült el, és az EU irányelv által megkövetelt különleges bánásmód biztosításának meg kellett felelnünk. Így, bár nem külön fejezetben, de a hatályos szabályok lényegében már megtalálhatóak voltak a korábbi jogszabályunkban is.

Ezek a védelmi szabályok a *hatályos Be.*-ben természetesen tovább élnek, így a jogok bővítése nem kifejezetten az új Be. érdeme.²⁴⁵

245 Lásd részletesen a különleges bánásmódnál írtakat!

A *hatályos Be.* tehát külön fejezetben szabályozza a különleges bánásmódot igénylő csoportba tartozók jogait, köztük a sértettekét, illetve a tanúkéét. A 18. életévét be nem töltött sértett esetében a *Be.* szerint a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el. Ebbe a csoportba tartozik természetesen az ilyen korú tanú is. A szembesítéshez történő hozzájárulás kérdésében a polgári jog szabályai szerint korlátozottan cselekvőképes kiskorú is személyesen jár el, e nyilatkozatának megtétele előtt biztosítani kell számára, hogy törvényes képviselőjével egyeztethessen. (*Be.* 69. § /4/ bekezdés)

A 14. életévét be nem töltött tanú szembesítése ugyanakkor a hozzájárulásával sem rendelhető el. (*Be.* 88. § /2/ bekezdés)

A különleges bánásmód körén belül – de nem a kiskorú tanú esetén – a védelmével kapcsolatos rendelkezésekből pedig az derül ki, hogy a tanú szembesítése mellőzhető. Ez lehetőség, nem kötelező szabály, és a jogalkalmazói mérlegelésen múlik, hogy a tanú ezzel a jogával élhet-e. A *hatályos Be.* ide vonatkozó szakasza értelmében: A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a különleges bánásmódot igénylő személy védelme érdekében mellőzheti a különleges bánásmódot igénylő tanú szembesítését. (*Be.* 86. § /2/ e. pont) Ugyanakkor a *Be.* későbbi szakaszai, a különleges bánásmódra vonatkozó fejezeten túl, a szembesítésnél azt mondják ki, hogy ha a tanú kímélete, vagy védelme ezt szükségessé teszi, a tanú szembesítését mellőzni kell. (211. § /2/ bekezdés) A „kell” itt kötelezettséget jelent, ami ellentétbe kerülhet a korábbi, a 86. §-ban leírt lehetőséggel, de csak látszatra tűnik ellentmondásnak, hiszen a „ha ... ezt a védelme szükségessé teszi” fordulat mégiscsak azt jelenti, hogy a hatóság belátásán múlik a szembesítés alkalmazása. Az officialitás és a legalitás keveredéséről van itt szó megint.

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje (Be. 82. § c. pont) esetében, korától függetlenül, a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el. (Be. 89. § /3/ bekezdés)

Ezeket, a szembesítéssel kapcsolatos, a sértettet védő szabályok alkalmazását a különleges bánásmódot igénylő csoporthoz való tartozás alapozza meg, melynek oka lehet a bűncselekmény jellege (a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény) és a sértett kora.

Összefoglalva tehát, a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény esetén, továbbá ezeken a bűncselekményi körökön kívül minden más bűncselekménynél, ha a sértett 18 éven aluli, de a 14. életévét már betöltötte, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el. A 14. életévüket be nem töltött sértettek szembesítése pedig egyáltalán nem rendelhető el. Egyéb esetekben, amennyiben a sértett/tanú védelemre szorul, akkor a szembesítése mellőzhető.

M) Lefoglalás

Az 1973. évi Be.-hez képest a régi Be. kódex részletesebben szabályozta a lefoglalást. Nem foglalható le a sértettől a levél és más írásbeli közlés, amennyiben a sértett tanúként is szerepelt, és a tanúvallomást a Be.-ben meghatározott okok miatt megtagadhatta, feltéve, hogy a lefoglalandó dolog nála volt. (rég. Be. 152. § /3/ bekezdés) Olyan iratot sem foglalhattak le a sértett-tanútól, amelynek tartalmára nézve a tanúvallomás megtagadható volt, feltéve, hogy az iratot a tanúvallomás megtagadására jogosult személy őrizte. A lefoglalás korlátozása meghatározott iratokra és dolgokra terjedt ki. Olyanokra, amelyeket olyan személy őrzött a hivatali helyiségében, akinek foglalkozásból és közmegebízásból eredő titoktartási kötele-

zetsége volt. (rég. Be. 152.§ /4/ bekezdés) Ezekon az eseteken kívül a sértettnek joga volt arra, hogy a nála lévő lefoglalandó dolgot önként átadhassa.

Figyelmeztetés nélkül a sértettet (tanút) megmotozni sem lehetett. (rég. Be. 152. § /1/ bekezdés) A motozás ellen egyébként a *rég. Be.* 2006. évi módosítása alapján panasznak volt helye.²⁴⁶

A sértett a tanúvallomás megtagadása esetén, bár nem volt köteles a dolgot átadni, de joga volt eldönteni, hogy ennek ellenére átadja-e. (rég. Be. 152. § /5/ bekezdés c. pont)

A sértett-tanúnak joga volt arra, hogy a tőle lefoglalt iratról számára hiteles másolatot készítsenek, és az irat tartalmát illetéktelen személy ne ismerje meg. (rég. Be. 153. § /1/ és /3/ bekezdés)

A *hatályos Be.* a lefoglalás szabályrendszerét úgy alakítja át, hogy az általános szabályokat követően, külön rendelkezik a lefoglalás speciális tárgyainak szabályairól, köztük az iratok és az elektronikus adatok lefoglalása esetén követendő eljárásról.

N) A lefoglalás megszüntetése

A sértettnek a *rég. Be.* alapján is a jogai közé tartozott, hogy a lefoglalást megszüntessék, ha arra az eljárás érdekében már nem volt szükség. A lefoglalást meg kellett szüntetni, ha a nyomozást megszüntették, vagy annak határideje, meghosszabbítás nélkül lejárt, feltéve, hogy a dolog birtoklása jogszabályba nem ütközött. (rég. Be. 155. § (1) bekezdés) A régi Be. 2006. évi módosítása részben változtatott ezen a

246 2006. évi LI. tv. 68. §

szabályon annyiban, hogy a lefoglalást akkor kellett megszüntetni, ha annak határideje lejárt.²⁴⁷

Ha nem a sértettől foglalták le a dolgot, a lefoglalás megszüntetése után a sértett kapta azt meg, ha a tulajdonosi jogát, illetve a kiadás iránt alaposnak látszó igényét kétséget kizáró módon igazolni tudta. (régi Be. 155. § /2/ bekezdés)

A sértettől lefoglalt dolog esetében pedig, ha nem ő volt a tulajdonos, a lefoglalás megszüntetésekor, akkor kaphatta vissza azt, ha nem volt olyan személy, aki a jogszabálynál fogva megelőzte őt.

A sértett az előzetes értékesítés esetén a dolog ellenértékét megkapta. Ez az érték csökkenthető volt a kezelésből, valamint a tárolásból eredő költségekkel, kivéve, ha a lefoglalás alaptalan volt. (régi Be. 155. § /7/ bekezdés)

A megtérítés időpontjáig eltelt időre törvényes kamatot is kapott a sértett. (régi Be. 155. § /7/ bekezdés)

A sértett a megítélt értéket meghaladó igényét a polgári jog szabályai szerint érvényesíthette. (régi Be. 155. § /7/ bekezdés)

A házkutatás, a motozás és a lefoglalás közös szabályainál a jogalkotó kimondta, hogy az intézkedést az érintett személy kíméletével, lehetőleg a napnak a hatodik és huszonnegyedik órája között kellett végezni. Biztosítani kellett továbbá, hogy az intézkedés folytán ne kerüljenek nyilvánosságra a magánéletnek a büntetőeljárással össze nem függő körülményei, és kerülni kellett a szükségtelen károkozást.

247 2006. évi LI. tv. 70. §

Sajnos ez a szabály a *lex imperfecta* esetei közé tartozott, vagyis megszegése esetén nem történt semmi, nem volt eljárási szankciója. Szépen hangzik a törvényben, de – mint más jogosultságok esetében – a jogalkalmazás folyamán igazából nem kötelezte az eljáró hatóságot semmire. Megszegése csak abban az esetben járt következményekkel, ha a jogalkalmazó e kötelezettségzegése hivatali vagy más bűncselekményt valósított meg. Ebben az esetben ugyanis az ebből származó tényt bizonyítékként a *régi Be.* idejében sem vehették figyelembe. (rég *Be.* 78.§ /4/ bekezdés)

A *hatályos Be.* értelmében a kényszerintézkedésekre vonatkozó általános rendelkezések alapján a lefoglalás csak a szükséges ideig tarthat, így meg kell szüntetni, ha arra az eljárás érdekében már nincs szükség, vagy ha a büntetőeljárást befejezték. (*Be.* 320. §)

Az új *Be.* átalakítja a lefoglalás megszüntetésekor a lefoglalt dolgok kiadásának eljárásrendjét. A törvény indokolása szerint a dolgot annak kell kiadni, aki a bűncselekmény elkövetésekor annak tulajdonosa volt és tulajdonjogával kapcsolatban észszerű kétség nem merül fel. A változtatás eredményeként – ha az egyben nem képezi a büntetőeljárás fő kérdéseinek körét – a lefoglalás megszüntetésekor nem szükséges a tulajdoni viszonyok kétséget kizáró tisztázása. Ezzel a tulajdonjog igazolása elsődlegesen az igénylő feladata. Ha olyan személy sincs, akinek az igényét kétségek nélkül el lehetne fogadni, a dolgot annak kell kiadni, akitől lefoglalták, tekintet nélkül arra, hogy az a személy a terhelt-e. E szabály alól két kivételt határoz meg a törvény. Ha a terheltől lefoglalt dolog kétségtelenül másra illet, és ennek a személynek a kiléte nem állapítható meg, a dolog a bíróság határozata alapján az állam tulajdonába kerül. Ha az ilyen személy kiléte utóbb mégis tisztázódik, az érintett a dolog kiadását vagy az értékesítésből származó ellenértékét igényelheti, ám erről már a polgári perrendtartásról szóló törvény

szerint hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság határozhat. A másik kivételként a törvény megtartja a lefoglalt dolog visszatartásának intézményét. A terheltnek kiadandó dolgot a vele szemben megállapított pénzbüntetés, vagyonelkobzás, bűnügyi költség vagy polgári jogi igény biztosítására vissza lehet tartani, erről az ügydöntő határozatban kell rendelkezni. (Be. 321. és 322. §)

O) Zár alá vétel

Ha a sértett – mint magánfél – a régi Be. alapján polgári jogi igényt érvényesített, és alaposan tartani lehetett attól, hogy a kielégítést meg hiúsítják, ezek biztosítására a terhelt egész vagyonát, vagyona meghatározott részét vagy egyes vagyontárgyait zár alá vették, feltéve, hogy a magánfél ezt indítványozta. A nyomozás folyamán ez a jog az „egyszerű” sértettet is megillette, azt is, aki nem érvényesített polgári jogi igényt. A sértettnek (magánfélnek) joga volt arra is, hogy a zár alá vételt a közhitelű nyilvántartásba haladéktalanul bejegyeztesse, továbbá a zár alá vétellel érintett gazdálkodó szervezetet értesíteni kellett. (régii Be. 159. § /2/ bekezdés és /3/ bekezdés) A Be. 2006. évi módosításában pedig kimondták, hogy a vagyonelkobzás elrendelése esetén a döntés jogerőre emelkedéséig az ingatlan zár alá vételét lehet elrendelni.²⁴⁸

A sértett (magánfél) a polgári jogi igény megítélésékor a megállapított teljesítési határidő lejártától számított 30 napon belül végrehajtást kérhetett. (régii Be. 159. § /4/ bekezdés d./ pont) A magánfélnek joga volt arra is, hogy az egyéb törvényes útra utasított polgári jogi igény esetén a zár alá vételt még ne oldják fel, amennyiben ő 60 napon belül igazolja, hogy keresetet nyújtott be a polgári bírósághoz. (régii Be. 159. § /4/ bekezdés e. pont)

248 2006. évi LI. tv. 71. § (1) bekezdés

A *hatályos Be.* nem helyezi teljesen új alapokra a vagyoni jogokat érintő kényszerintézkedések rendszerét. Bizonyos szabályokat azért megváltoztat. Például kialakítja a lefoglalt és zár alá vett vagyon kezelésének a régi *Be.*-ből hiányzó törvényes alapjait.

A sértett és a magánfél a zár alá vett vagyon rendelkezésére bocsátását a polgári perrendtartásról szóló törvény szerint hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon kezdeményezheti. A zár alá vételt fel kell oldani, ha a megindult polgári eljárás során a bíróság a zár alá vett vagyonnak a sértett vagy a magánfél rendelkezésére bocsátását elrendelte. (Be. 330. §) Ugyanakkor a zár alá vételt az alábbi esetekben fel kell oldani:

- ha a polgári jogi igény megítélése esetén a magánfél a megállapított teljesítési határidő lejártától számított két hónapon belül nem kért végrehajtást,
- ha azt polgári jogi igény biztosítására rendelték el, a polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasításától számított két hónap elteltével, kivéve, ha a magánfél a polgári jogi igényét e határidő előtt egyéb törvényes úton szabályszerűen már érvényesítette, vagy
- a magánfél visszavonta a polgári jogi igényt, és két hónapon belül nem igazolta, hogy azt egyéb törvényes úton szabályszerűen érvényesítette, vagy a sértett bejelentette, hogy a polgári jogi igény érvényesítésének szándékától eláll, és a zár alá vétel fenntartásának más okból nincs helye.

P) A kiszabott rendbírság elleni jogorvoslat és annak halasztó hatálya

A *régi Be.* szerint a sértett a vele szemben kiszabott rendbírság ellen jogorvoslatot nyújthatott be, és ennek halasztó hatálya volt.

(régi *Be.* 161. § /4/ bekezdés)

A *hatályos Be.* értelmében ennek a szabálynak csak a szakasz száma változott. (Be. 128 § /1/ bekezdés)

Q) Jog az elővezetés esetén történő kíméletes eljáráshoz

A *régi Be.* szerint a sértettnek joga volt arra, hogy a vele szemben elrendelt elővezetést lehetőleg a napnak a hatodik és huszonnegyedik órája között hajtsák végre. (rég. Be. 162. § /4/ bekezdés)

A *hatályos Be.* értelmében ez a szabály annyiban változott, hogy éjfél helyett lehetőleg 22 óráig kell az elővezetést végrehajtani. (Be. 118. § /4/ bekezdés)

R) Testi kényszer

A sértettel szemben történő testi kényszer alkalmazása a *régi Be.* tárgyatni való rendelkezései közé tartozott. Ha nem a kötelezettség oldaláról szemléljük ezt a jogintézményt, hanem a másik pólus felől közelítjük meg, akkor a sértettnek biztosított jog felől ez azt jelenti, miszerint joga volt arra, hogy vele szemben testi kényszert csak akkor alkalmazzanak, ha ennek szükségessége valóban fennállt. A régi törvény szövege a „megalapozottan feltehető” kifejezést használta. (rég. Be. 163. § /1/ bekezdés) A bírósági eljárásnál jelen lévő büntetvégrehajtási ór a testi kényszer alkalmazását csak kivételesen és akkor sem bizonyítási cselekmény elvégzése érdekében alkalmazhatta. (rég. Be. 163. § /4/ bekezdés) Ezeket a kényszerítő intézkedéseket a régi Be. 2006. évi módosítása sem törölte el. Bár a 2006. évi LI. tv. 44. §-a kimondja, hogy a közreműködési kötelezettség elmulasztása esetén a terhelten szemben elővezetés és kényszer is alkalmazható, a sértettel szemben viszont csak az előbbi, valamint „büntetésként” rendbírsággal is sújtható. A módosítás előtti és az új törvény is tehát

hallgat a sértett esetében a kényszer alkalmazásáról. Ugyanakkor a fent idézett (163. § (1) és (4) bekezdés) szakaszokban viszont továbbra is szerepel, a módosítás sem törölte el. A Be. szerint tehát, amennyiben a szakértői eljárásban a sértett közreműködési kötelezettségének nem tett eleget, őt erre kényszeríteni nem lehetett, viszont elővezethető vagy/és rendbírsággal sújtható volt. A törvény szövegében a valamint - véleményem szerint - „és”-t jelent, vagyis egymás mellett mind a kettő alkalmazható.

A szakértői vizsgálatnál kizárt volt a sértettel szembeni kényszer, de más eljárási cselekményeknél alkalmazható volt.

A *hatályos Be.* értelmében továbbra is alkalmazható testi kényszer a sértettel szemben. Az eljárási cselekményt végző bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság testi kényszer alkalmazásáról abban az esetben rendelkezhet, ha megalapozottan feltételezhető, hogy az az eljárási cselekmény biztosítása vagy végrehajtása érdekében szükséges. (Be. 129. §)

A sértettet illető jogokat másképpen is át lehet tekinteni, mivel azok az eljárási szakaszoknak megfelelően is megtalálhatóak. Az alábbiakban összehasonlítom a három nagy Be. kódex ide vonatkozó szakaszait.

3. A sértett jogai az eljárási szakaszokban

A) A sértett jogai a nyomozás folyamán

A nyomozás folyamán a sértett jelenléti jogát az 1973. évi törvény – mint ahogy erről fentebb már szó volt – úgy szabályozta, hogy az eljárási cselekményeknél a sértett akkor lehetett jelen, ha ezt a törvény kifejezetten megengedte. Jelen lehetett²⁴⁹ a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Más eljárási cselekmények – pl. házkutatás vagy az előzetes letartóztatás elrendelése tárgyában tartott bírói meghallgatás – esetében, bár a törvény kifejezetten nem tiltotta, a részvételtől mégis elzárta a sértettet. Az észrevételezési és indítványtételi joggal kapcsolatos korábbi általános szabályok szerint a sértettnek joga volt, hogy az eljárás minden szakaszában indítványokat és észrevételeket tegyen.²⁵⁰ A nyomozásnál ez a szabály általában azokra az eljárási cselekményekre korlátozódott, amelyeknél a sértett jelen lehetett. Tehát a szemlénél, helyszínelésnél stb. észrevételeket, indítványokat tehetett, de például a házkutatásnál – annak ellenére, hogy ezt a jogát a törvény az általános szabályok között biztosította – nem.

A régi Be. a sértett általános jogi helyzetének a megfogalmazása után, a nyomozási szakaszra vonatkozó rendelkezések között külön foglalkozott a sértett jelenléti jogával. A „Jelenlét a nyomozási cselekményeknél” című résznél kimondta, hogy a nyomozási cselekményen, az ügyészen, a nyomozó hatóság tagján és a jegyzőkönyvvezetőn kívül csak az lehetett jelen, akinek a jelenlétét a törvény megengedte.²⁵¹

249 1973. évi Be. 134. § /3/ bekezdés

250 1973. évi Be. 53.§ /2/ bekezdés c./ pont

251 régi Be. 184. § (1) bekezdés

Így a sértett jelen lehetett: a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Ezekben az esetekben a sértett értesítést kapott. Az értesítés kivételesen mellőzhető volt, ha ezt a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolta.²⁵² A hatóság tehát a törvény értelmében kivételes esetben kapott arra lehetőséget, hogy az értesítést mellőzze. Fő szabály szerint az értesítést a jogosultaknak ki kellett küldenie. A mindennapok gyakorlatában ez viszont megfordult, és a kivétel lett a gyakrabban alkalmazott szabály. Az értesítés mellőzése érthető, ha ennek következtében a tanú zártan kezelt adatai ismertté válnának.²⁵³ A nyomozási cselekmény sürgősségének indoka viszont tág lehetőséget adott az eljáró hatóság számára.

Az 1973. évi Be. rendelkezései²⁵⁴ nem utaltak arra, hogy a sértett a nyomozás folyamán kérdéseket tehetett volna fel, vagy *kérdések feltevését* indítványozhatta volna. Ebből következik, hogy az előzetes eljárásban e jogosítványokkal nem rendelkezett. A *régi Be.* lehetővé tette a sértett számára, hogy a szakértő meghallgatásánál a szakértőhöz kérdéseket intézzon.²⁵⁵

Az 1973. évi Be. értelmében a sértett az őt érintő iratokat a nyomozás befejezését követően megtekinthette.²⁵⁶ Az eljárási törvény ennél a rendelkezésnél csakúgy, mint más szabályoknál, „mostohán” bánt a sértettel. Két olyan korlátozást alkalmazott, amely indokolatlan volt. Miért csak a nyomozás befejezését követően, és miért csak az őt érintő iratokat tekinthette meg? Egyébként pedig mit jelent „az őt

252 régi Be. 185. § (1) bekezdés

253 Uo.

254 1973. évi Be. 53. § és a 134. §

255 1973. évi Be. 185. § (1) bekezdés

256 1973. évi Be. 53.§ /2/ bekezdés b./ pont

érintő” kifejezés, és ki határozta meg ennek a körét? A sértett jogos érdekei megkívánták volna, hogy az eljárás valamennyi iratát – kivéve azokat, amelyek állami vagy szolgálati titoknak minősülnek – már a nyomozás befejezését megelőzően is megtekinthesse. *Lányi Éva* szerint a bírósági gyakorlat ugyanakkor a jogszabály e rendelkezését nem alkalmazta olyan mereven, hiszen a sértett rendszerint a teljes iratanyagot megtekinthette, és csak kivételes esetekben korlátozták e jogát.²⁵⁷

A *régi Be.* szintén nem tette lehetővé, hogy a nyomozás befejezése előtt a sértett betekintsen az iratokba. A törvény viszont a megtekinthető iratok körét nem korlátozta, hanem egyértelműen kimondta, a nyomozás elvégzése után a sértettet értesíteni kell arról, hogy a nyomozás iratait megtekintheti, és gyakorolhatja az őt a nyomozás során megillető más jogokat is.²⁵⁸

Az *1973. évi Be.* szerint a sértett a hatóság határozata, intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása miatt panasszal élhetett, ha ez a jogát vagy jogos érdekét sértette.²⁵⁹ Gondot ez akkor jelentett, amikor a sértett nem szerzett tudomást a hatóság eljárási cselekményeiről – és ez elég gyakran megtörtént –, illetve azok elmaradásáról. Ezt annyiban enyhítette a törvény, hogy kimondta, a legfontosabb érdemi határozatokat a sértettel közölni kellett. Ilyenek voltak: a nyomozás megtagadása, a nyomozás felfüggesztése és a nyomozás megszüntetése. Amennyiben a hatóság a panasznak nem adott helyet, annak elbírálására az ügyész, illetve a felettes ügyész volt jogosult.²⁶⁰

257 Erről lásd Miszlayné (1998): i. m. 78-96. o.

258 régi Be. 193. § (6) bekezdés, illetve 2006. évi LI. tv. 89.§ (6) bekezdés

259 1973. évi Be. 148. § /1/ bekezdés

260 1973. évi Be. 148.§ /4/ és /5/ bekezdés

A panaszjog által nyújtott garanciának a gyenge pontja az ügyészség hierarchikus alá-fölérendeltségi viszonya. „Elméletben nem kizárt ui. a panasz hatástalansága amiatt, hogy ezt ugyanannak a személynek az utasítására fogják elutasítani, mint akinek utasítására a nyomozást megtagadták vagy megszüntették, vagyis: nincs garancia a panasz elfogulatlan elbírálására.”²⁶¹ *Király Tibor* ezeket a megjegyzéseit 1968-ban írta. Az elmúlt harmincöt évben a büntetőeljárás területén több változtatásra is sor került, a Be. panaszjoggal kapcsolatos rendelkezései viszont kiállták az idő próbáját.

A *hatályos Be.*-ben a nyomozás két részre oszlik, felderítésre és vizsgálatra. Ennek megfelelően a sértett jelenlétére vonatkozó szabályok is elválnak egymástól. A felderítés során a jelenlét korlátozott, de a Be. a sértett esetében nevesít olyan eljárási cselekményeket, amelyeken a sértett akkor is részt vehet, ha az eljárási cselekménynek egyébként nem alanya. A sértett a sérelmére elkövetett bűncselekménnyel összefüggésben jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. A sértett értesítése kivételesen mellőzhető, ha ezt az eljárási cselekmény sürgőssége indokolja. A sértett értesítése kivételesen mellőzhető, valamint az eljárási cselekményről kivételesen eltávolítható, ha a különleges bánásmódot igénylő személy védelme más módon nem biztosítható. A sértett mellett egy általa megjelölt nagykorú személy is jelen lehet azokon az eljárási cselekményeken, amelyeken a sértett jelenléte kötelező, vagy amelyeken jelen lehet, ha ez az eljárás érdekeit nem sérti. (Be. 383. § /2/ és /3/ bekezdés)

A Be. 375. § (3) bekezdése alapján az ügyészség vagy a nyomozó hatóság tájékoztatja a sértettet a nyomozás elrendeléséről, ha a sértett

261 Király (1968): i. m. 78. o.

személye és elérhetősége ismert. Amennyiben a feljelentő nem a sértett, akkor a nem sértett-feljelentőt nem kell tájékoztatni a nyomozás elrendeléséről. Ha a nem sértett-feljelentő által tett feljelentésből kiderül a sértett neve és elérhetősége, akkor az elrendelt nyomozásról őt tájékoztatják.

A vizsgálat során a jelenlélet szabályozó 393. § nem szól a sértetti jogokról.

Az új Be. 423. § (3) bekezdése alapján nemcsak a sértettet kell tájékoztatnia az ügyésznek a vádemelésről (a régi Be.-ben értesítettek), hanem a terheltet, a védőt, a feljelentőt és a magánindítvány előterjesztőjét is, vagyis mindenkit, akinek nyomós érdeke fűződik a vádemeléshez. Ez a régi Be.-hez képest új rendelkezése a hatályos törvénynek.

A panaszjoggal kapcsolatban kimondja a *hatályos Be.*, hogy a nyomozás folyamán a panasz az általános jogorvoslati mód, melyet az ügyész és a nyomozó hatóság határozata ellen lehet benyújtani fő szabály szerint. A hatályos büntetőeljárásban a fő elv, hogy az erre jogosultak, vagyis akikre nézve az ügyész határozata közvetlen rendelkezést tartalmaz, a határozat ellen panasszal élhetnek. A panasz előterjesztésére nyitva álló határidő: nyolc nap. Ez a nyolc nap a határozat közlésétől számít. Az új Be.-ből hiányzik az a lehetőség, miszerint az intézkedés és annak elmulasztása miatt is panasszal lehet élni. A törvény ugyanakkor az intézkedés, vagy annak elmulasztása miatti általános panasz megszüntetése mellett a tágabb értelemben vett jogorvoslatok között, kifogásként biztosítja a büntetőeljárásban résztvevők számára azt a jogvédelmi eszközt, amellyel a nyomozás során is sérelmezhetik pl. a határidő-túllépéseket.

A régi Be. értelmében a feljelentés elutasítása miatt a feljelentő csak akkor élhetett panasszal, ha ő volt a sértett. Az új szabályozás szerint ez megváltozott. A feljelentő az elutasítás esetében akkor is előterjesztheti a panaszt, ha nem ő a sértett.

Az új Be.-ben létezik a panasz visszavonásának jogintézménye. Ez azt jelenti, hogy a panasz előterjesztője visszavonhatja a panaszt, amíg azt érdemben el nem bírálják, de újból előterjeszteni már nem tudja.

B) A sértett jogai a bírósági eljárásban

Az 1973. évi Be. szerint²⁶² a sértett a bírósági eljárásban - ha a törvény másként nem rendelkezett - bármely eljárási cselekménynél jelen lehetett. A bírósági szakasz első része, a tárgyalás előkészítése a büntetőeljárás ún. belső, azaz nem nyilvános szakasza, ahol a legtöbb kérdésben a tanács elnöke döntött. Előkészítő ülésre és az eljárás résztvevőinek meghallgatására csak kivételesen kerülhetett sor. Jelenléti joga, illetőleg kötelezettsége ebben az esetben is csak az ügyésznek, a vádlottnak és a védőnek volt. A sértett a közzéadás ügyekben személyesen nem vett részt e szakaszban. Általános jogosultsága alapján viszont indítványt és észrevételt tehetett, amit beadványként csatolhatott az iratokhoz, vagy személyesen jegyzőkönyvbe mondhatta. A sértett valóságos szerepe az eljárás e szakaszában a megszüntető végzésről való értesítés jogára korlátozódott.²⁶³ Mivel a nyomozás befejezéséről és az iratoknak az ügyészhez való továbbításáról értesítést nem kapott, sok esetben a bíróság által megszüntetett eljárásról készült határozat kézhezvételekor tudta meg, hogy ügyében időközben vádemelés is történt.

262 1973. évi Be. 53. /2/ bekezdés a./ pont

263 1973. évi Be. 170. § /3/ bekezdés

A régi Be. hatálya alatt sem volt nagy szerepe a sértettnek a tárgyalás előkészítésekor. Az előkészítő ülés szereplői között nem szerepelt. A törvény plusz rendelkezései pedig a pótmagánvád lehetővé tételével voltak csak kapcsolatosak. A kódex értelmében a bíróságnak a tárgyalás előkészítésekor a vád elejtése esetén, tizenöt napon belül kézbesítenie kellett a sértettnek a nyilatkozatot. Ha a sértett 60 napon belül nem lépett fel pótmagánvádlóként, az eljárást a bíróság megszüntette. E határidő elmulasztása miatt igazolásnak nem volt helye. Ha a sértett pótmagánvádlóként kívánt fellépni, a vádindítványt a bírósághoz kellett benyújtania.²⁶⁴

A tárgyalási szakaszban a sértett jelenléti joga korábban, az 1973. évi Be. idején is szélesebb volt, de ez nem „egyszerű” sértetti pozíciójából, hanem tanúkenti kihallgatásából fakadt. A bíróság megidézte a vádlottat, a védőt és mindazokat, akiknek a részvétele a tárgyaláson szükséges volt.²⁶⁵ Mivel a sértett a vád tárgyává tett cselekményről releváns ismeretekkel rendelkezik, ezért vallomása mindig bizonyítási eszköz volt, amennyiben őt tanúként megidézték. A Be. a bizonyítékok forrásai között a sértett vallomását külön sohasem nevesítette. Tanúi pozícióját tekintve pedig leginkább csak kötelezettségek terhelik.

Az „egyszerű” sértett tárgyaláson való jelenléti jogának alapját az 1973. évi Be.-ben az 53. §-ban kell keresnünk. Fő szabályként a törvény a korlátozás nélküli jelenléti jogot biztosította neki. Ezt juttatta kifejezésre az a rendelkezés, amelynek értelmében a bíróságnak értesítenie kellett azokat a büntetőeljárásban résztvevő személyeket, akiknek a jelenlétét a tárgyaláson a törvény lehetővé tette.²⁶⁶ Ameny-

264 régi Be. 267. § (3) bekezdés és 2006. évi LI. tv. 121. § (3) bekezdés

265 1973. évi Be. 180. § /2/ bekezdés

266 1973. évi Be. 180. § /2/ bekezdés

nyiben tehát a bíróság a sértettet tanúként nem hallgatta ki, akkor nem idézést küldött neki, hanem a Be. 53. és 180. §-ai értelmében értesítette őt. Ez a régi Be.-ben sem változott. A bűncselekmény áldozatának „egyszerű” sértetti pozíciójából fakad még ma is, hogy a tárgyaláson joga van jelen lenni.

A sértett általános indítványozási és észrevételezési jogát a korábbi két törvény hasonlóan szabályozta.²⁶⁷ Ez a rendelkezés a bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárás körében is érvényesült.

Az 1973. évi Be. szerint a bírósági tárgyalásról készített jegyzőkönyv készítésétől számított 15 napon belül a sértett is kérhette annak kiegészítését vagy kijavítását.²⁶⁸ Sokszor előfordult, hogy a hatóságok nem oktatták ki a sértettet jogairól. Az ismeretek hiányában a sértettek utólag – az említett határidőkre is figyelemmel – eredménytelenül hivatkozhattak arra, hogy a jegyzőkönyv adatai nem felelnek meg a valóságnak.²⁶⁹

Az 1973. évi Be.-ben²⁷⁰ a jogalkotó megengedte a sértettnek, hogy a tárgyaláson felszólalhasson. A perbeszédeknél, az ügyész vádbeszéde után²⁷¹ felszólalhatott, és a vádlott bűnösségéről nyilatkozhatott. A régi Be. sem tért el ettől a rendelkezéstől: a sértett a védőbeszéd előtt felszólalhatott.²⁷² Közvádas ügyekben a sértett ún. „perbeszéde” nem „kötötte” a bíróságot, annak tartalmát saját meggyőződése alapján értékelte. A hétköznapi valósága azt mutatta, hogy a sértett

267 Régi Be. 53. § /2/ bekezdés c./ pont, régi Be. 51. §.

268 1973. évi Be. 161. § (2) bekezdés

269 Miszlai (1998): i. m. 86. o.

270 1973. évi Be. 53. § /2/ bekezdés d./ pont

271 1973. évi Be. 212. § /2/ bekezdés

272 régi Be. 314. § (1) bekezdés

felszólalása legtöbbször csak egy-egy szó, egy-egy rövid gondolat volt. Ez általában arra vonatkozott, hogy kéri-e a vádlott megbüntetését, vagy netán megbocsátott már neki. A bíróság ezt a nyilatkozatot a büntetéskiszabás körében vette figyelembe. A BK 254. sz. állásfoglalás III. 4. pontja alapján a sértett megbocsátása enyhítő körülmény volt.

Az 1973. évi Be. felhatalmazást adott a sértettnek, hogy a tárgyaláson a kihallgatottakhoz kérdés feltevését indítványozhassa.²⁷³ Ez a jog az eljárás más alanyait közvetlenül is megillette. A törvényhozó érthetetlen módon, elég szűkmarkú volt a sértettel. Ha a vádlottnak, a védőnek, a magánvádlónak, de még a magánfélnek is megengedte, hogy a tárgyaláson a kihallgatott személyekhez közvetlenül kérdéseket intézzen, akkor vajon mi lehetett az oka, hogy a sértett kérdéseit csak közvetett módon tehette fel.

A régi Be. megváltoztatta ezt a szabályt, és lehetőséget adott a sértettnek arra, hogy a tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását, illetőleg a szakértő meghallgatását követően, hozzájuk kérdést intézhessen, kivéve a felek általi kikérdezésnél, ahol csak kérdések feltevését indítványozhatta.

A magánvádló és a pótmagánvádló az egyszerű sértettéhez képest mindig sokkal több jogot kapott. Így van ez ma is. Ennek hátterében a vádképviselő áll. Jogi helyzetük szinte azonosnak tekinthető a közvádlóéval.

Az „egyszerű” sértettnek a tárgyalási szakaszban sem az 1973. évi, sem a régi Be. szerint nem volt jogorvoslati joga. Ez még akkor sem illette meg, ha a terheltet jogos védelem címén – mivel a sértett őt jogtalanul

273 1973. évi Be. 53. § /2/ bekezdés d./ pont

megtámadta – mentették fel. Legfeljebb „egyéb érdekelt”-ként, a reá vonatkozó rendelkezés ellen jelenthetett be fellebbezést. (Pl. az ítélet elkobzást elrendelő része ellen, amennyiben a lefoglalt tárgy az ő tulajdona.) Ez a szabály jellemezte mindkét korábbi Be.-t.

Mire vezethető vissza a törvénynek a sértett fellebbezési jogával kapcsolatos hiányossága?

Király Tibor szerint „a sértett nem tekinthető ama koncepció szerint (...) ügyfélnek, amely a pert az ügyfelek tevékenységére épülő kontradiktórius eljárásnak tarja. A sértett jogaiból hiányzik az a jog, hogy a bíróság előtt eljárást indítson, tehát hiányzik a vádemelés és a fellebbezés joga, hiányzik továbbá az a joga is, hogy a vádat képviselje.”²⁷⁴

A magánvádas eljárásokat és a pótmagánvád esetét kivéve tehát Magyarországon régóta az ügyészi vádmonopólium érvényesül, és emellett nem érvényesül a szubszidiárius, avagy a kiegészítő, illetve mellékmagánvád intézménye, helyette viszont létezik a pótmagánvád, melyet a *Bp.* után a *régi Be.* hozott vissza. Az *1973. évi Be.* nem ismerte a pótmagánvád intézményét, a 2003-ban hatályba lépett *1998. évi XIX. tv.* adott ismét lehetőséget ad arra a sértettnek, hogy ügyészi tétlenség esetén pótmagánvádlóként tovább folytathassa az eljárást. (Ennek részletes elemzését lásd a *sértett pozíciói* c. résznél!)

Visszatérve a sértett fellebbezésével kapcsolatos jogszabályi hiányosságra, ez összefügg azzal az általános kérdéssel, van-e joga a sértettnek vádat emelni. A magán- és a pótmagánvád eseteit kivéve, a válasz erre a kérdésre: nem. Az elsőfokú bíróság ügydöntő határozata ellen

²⁷⁴ Király (1968): i. m. 77. o. Amiről Király Tibor ír, az a közvadas ügyek eseteire korlátozódik.

a vádlott terhére bejelentett fellebbezés ugyanis a vád fenntartását, illetve a másodfokú bírósági eljárás kezdeményezését jelenti. Ez pedig nem fér bele abba az elképzelésbe, amely a pert az ügyfelek tevékenységére épülő kontradiktórius eljárásnak tartja. E koncepció szerint ugyanis a sértett az eljárás mellékszereplője, és legfeljebb tanúként működhet együtt a bizonyítási eljárásban a per hivatásos résztvevőivel. Ez az elmélet a pótmagánvád bevezetésével sem veszített erejéből.

További nehézséget jelentett, hogy az 1973. évi Be. 243. §-ának rendelkezése tartalmilag a korábbi jogszabályt követő régi Be.-ben sem változott. Az ide vonatkozó rendelkezései²⁷⁵ értelmében az ítélet kihirdetése után a jelenlévők vagy azonnal bejelentették a fellebbezésüket, vagy 3 napi gondolkodási időt tarthattak fenn, ahogy azt régóta megszoktuk. E határidő elmulasztása miatt igazolásnak akkor sem volt helye. A kézbesítés útján közölt ítélet esetében a fellebbezésre nyitva álló idő viszont a régi Be. alapján 8 napra hosszabbodott. Amennyiben a magánfélként fellépő sértettel az első fokú bíróság kézbesítés útján közölte határozatát, akkor az érdemben elbírált polgári jogi igényvel kapcsolatos fellebbezését a kézhezvételtől számított 8 napon belül az első fokú bíróságnál kellett bejelentenie, vagy jegyzőkönyvbe mondania. Sok bíróságon az ítéletet – többnyire gazdasági megfontolásból – nem tértivevénnyel küldték el az érdekeltnek; így nem biztos, hogy a címzett kezébe került. Később pedig bizonyítékok híján igazolási kérelmet sem terjeszthetett elő. Kérdés persze, hogy vajon indokolt-e a garanciális jogok jelentős sérelmét előidéző gazdasági megszorítás? Ez a kérdés nem csak a régi időkre vonatkozik.

A pótmagánvádló természetesen fellebbezhet, de kizárólag a vádlott terhére. Új szabály, hogy az elsőfokú ügydöntő határozat ellen nem-

275 Be. 325. § (1) bekezdés

csak a pótmagánvádló, hanem – a pótmagánvádló hozzájárulásával – a jogi képviselője önállóan is fellebbezhet, és ő is csak kizárólag a vádlott terhére. (Be. 809. § /1/ és /3/ bekezdés)

A magánfél a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezés ellen élhet fellebbezéssel, ez a régi szabályozáshoz képest nem változott. (rég. Be. 324. § g. pont és új Be. 581. § f. pont)

C) A sértett jogai a másodfokú és harmadfokú eljárásban

A sértett szerepe a másodfokú eljárásban azokra az ügyekre korlátozódott, amikor a bíróság tárgyalást tartott. Az egyszerűbb, az iratok alapján is eldönthető kérdésekben ugyanis a fellebbviteli fórum tanácsülésen határozott, itt pedig a bíróság tagjain kívül más nem lehetett jelen.

A nyilvános ülésen az „egyszerű” sértettnek az értesítésen és a meghallgatáson (amennyiben ezt a bíróság szükségesnek tartotta) túl sok szerep nem jutott, leginkább csak pótmagánvádlói fellépéséhez kapcsolódtak a jogai. Ha a másodfokú bíróság meg akarta hallgatni a sértettet, a magánfelet, akkor idézést küldött neki.

A *hatályos kódex* a régi Be.-vel szemben külön nem tartalmazza a nyilvános ülésen való jelenlét, ennek megfelelően „a nyilvános ülésre való idézés és értesítés szabályait. Ennek oka, hogy mind a jelenlét, mind az idézés és értesítés vonatkozásában a bírósági eljárás és az eljárási cselekmények általános szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, amelyet a törvény a másodfokú eljárásban szabályoz. A törvény pedig ehelyütt kizárólag az ügyész jelenlétére vonatkozóan tartalmaz csak

rendelkezést, mely szerint az ügyész jelenléte a nyilvános ülésen nem kötelező”.²⁷⁶

A másodfokú tárgyalásról a *régi Be.* rendelkezései értelmében a sértett értesítést kapott azzal, hogy a jelenléte nem kötelező. A törvény értelmében az értesítést a tárgyalás előtt legalább öt nappal kellett kiküldeni. Ez az ún. tárgyalási időköz az új *Be.* szerint nyolc napra növekedett. Idézést a régi *Be.* értelmében „csak” a pótmagánvádló jogi képviselője kapott.

A másodfokú tárgyaláson való jelenlét, és ennek megfelelően az idézés és értesítés szabályai az általános normákhoz igazodnak a hatályos *Be.*-ben. Ez azt jelenti, hogy a fellebbezési tárgyaláson a bíróság tagjainak, a jegyzőkönyvvezetőnek, az ügyésznek és a kötelező védelem eseteiben a védőnek a jelenléte kötelező. A sértettel kapcsolatban a törvény „csak” annyit mond ki, hogy a tárgyalásról a sértettet értesíteni kell.²⁷⁷

A másodfokú tárgyaláson az ügy ismertetése után az 1973. évi törvény alapján a sértett kérhette az előadás kiegészítését,²⁷⁸ majd – még a bíróság döntése előtt – felszólalhatott, és csakúgy, mint az elsőfokú bíróság tárgyalásának végén, nyilatkozhatott a vádlott bűnösségéről.²⁷⁹ Ezek a szabályok a régi *Be.*-ben sem változtak,²⁸⁰ ahogy a hatályos *Be.*-ben sem.²⁸¹

276 2017. évi XC. tv. Indokolása

277 *Be.* 600. § (2) bekezdés

278 1973. évi *Be.* 256. § /2/ bekezdés

279 1973. évi *Be.* 256. § /3/ bekezdés

280 régi *Be.* 366. § (2) bekezdés

281 *Be.* 601. § (2) bekezdés

Ha a pótmagánvádló az elsőfokú határozat ellen a vádlott terhére nem jelentett be fellebbezést, a másodfokú bíróság ügydöntő határozata ellen csak a terhelt felmentése vagy az eljárás megszüntetése érdekében fellebbezhet.

A pótmagánvádló a másodfokú és a harmadfokú bíróság hatályon kívül helyező végzése ellen is fellebbezhet, kivéve, ha az ítélet ellen a hatályon kívül helyezése és a bíróság új eljárásra utasítása érdekében jelentett be fellebbezést, és a hatályon kívül helyezésre ez okból került sor.

(A magán-, a pótmagánvaddal és a polgári jogi igénnyel kapcsolatos részletes szabályozást lásd a sértett pozíciói c. résznél!)

4. A sértett kötelezettségei

A sértetti kötelezettségek legtöbbször levezethetők a jogaiból. Amikor a Be. azt mondja ki például, hogy joga van jelen lenni, akkor ez legtöbbször a sértett kötelezettségét is jelenti egyben.

A Be. értelmében a sértett mint az eljárásban részt vevő személy, a törvényben meghatározott esetekben és módon köteles a bizonyításban közreműködni. A jogszabály részletesen meghatározza feladatait, ezek egy része a sértetti pozícióhoz kapcsolódik. Másik része abból fakad, hogy a sérelmet szenvedő személyt legtöbbször tanúként is bevonják az eljárásba, és így további kötelezettségek terhelik. A harmadik csoportba pedig azok a feladatok tartoznak, amelyek az eljárásban részt vevő személyeket általánosságban terhelik.

A sértetti minőségéből ered például, hogy kötelezik őt a szakértői eljárásban való közreműködésre. Köteles továbbá a szakértői vizsgá-

latnak magát alávetni és tűrni, hogy a szakértő a véleményadáshoz szükséges vizsgálatot elvégezze.

A sértett köteles arra is, hogy okiratokat és adatokat a hatóság rendelkezésére bocsássa, valamint felvilágosítást adjon.

A sértett Ptk.-ban szabályozott kötelessége, hogy a sérelmére keletkezett kárt elhárítsa, illetőleg csökkentse.

Amennyiben a sértett tanúként is szerepel az eljárásban, akkor megidézése esetén köteles az eljárási cselekménynél jelen lenni, és köteles vallomást tenni.

Amennyiben feladataikat az eljárásban részt vevő személyek nem teljesítik, velük szemben különböző szankciók alkalmazására kerülhet sor. Ez vonatkozik a sértettre is. A sértett távolmaradásának a következménye például, hogy rendbírsággal sújthatják, elővezetését rendelhetik el, vagy az okozott költségek megfizetésére kötelezhetik.

Korábban, a büntetőeljárás egyes szakaszainál láttuk, hogy pontosan milyen tevékenységre és tűrésre kötelezi a sértettet a jogalkotó.

Összegzés a negyedik fejezethez

A sértett fogalmának változása

„Sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette”.

Amennyiben az elfogadott törvényt a korábbi tervezetekkel összehasonlítjuk, akkor látjuk, hogy a sértett fogalmának meghatározása már a Javaslatban szűkült. A sértett fogalma az új kódexben a régi Be.-hez képest valamivel tágabb lett, de alapjaiban nem változott.

A sértett szerepének erősítése

A büntetőeljárás reformnál a jogalkotó fokozottabban figyelembe vette a sértett érdekeit, így a korábban kivívott jogok mellett igyekezett egyéb olyan feltételeket is megteremteni, amelyek a jövőben lehetővé teszik, hogy a sértettek a büntetőeljáráásban az egyéni jellemzőiken alapuló megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek. A sértett jogainak bővítésénél alapvető szempont, hogy e jogok érvényesítése, vagyis legtöbb esetben a sértett számára nyitva álló lehetőségek igénybevétele nem kötelezettsége a sértettnek, hanem csupán joga, amivel élhet, de a sértett dönthet úgy is, hogy lemond ezekről. Így a kieroszakolt jogérvényesítés helyett az új Be. a kímélet szempontjait figyelembe véve, a sértett belátására bízta, milyen jogokkal él majd.

A sértett jogai az új Büntetőeljárás törvényben

A Be. az alábbi jogokat biztosítja a sértettnek:

- nyilatkozási jog
- lemondási jog
- bizonyíték előterjesztése
- indítványozási jog
- észrevételezési jog
- jelenléti jog (a tárgyaláson és a törvényben meghatározott eljárási cselekményeknél)
- kérdések feltevése (a Be.-ben meghatározottak szerint)

- az ügyiratok megismeréséhez való jog (az őt érintő bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett iratokra vonatkozik; a Be. kivételeket tehet)
- felvilágosításhoz való jog
- jogorvoslati jog (a Be.-ben meghatározottak szerint)
- segítő közreműködésének igénybe vételéhez való jog
- polgári jogi igény érvényesítéséhez való jog a bírósági eljárásban (a nyomozás során kell bejelentenie erre vonatkozó szándékát, de érvényesíteni csak a bírósági eljárásban tudja)
- magánvádlóként felléphet
- pótmagánvádlóként felléphet

Nyilatkozási jog

Láthattuk, hogy a korábbiaktól eltérően sajátos nyilatkozási jogot kap a sértett a jogalkotótól, melyben kérheti a terhelt megbüntetését. Ebben a nyilatkozatban a sértettnek arra is lehetősége lesz, hogy az őt ért sérelmeket előadhassa, hátha így jobban fel fogja tudni dolgozni a történeteket.

Lemondási jog

A sértett az eljárás folyamán bármikor lemondhat sértetti jogainak gyakorlásairól. Mivel ettől kezdve nem sértettként, többnyire „csak” tanúként vesz részt a büntetőeljárásban, így bár sértetti jogokkal már nem rendelkezik, de a bizonyítási eljárásban részt kell vennie, ugyanis is tanúként kihallgatható.

A tanúzási kötelezettségei tehát megmaradnak. Ez azt jelenti, hogy az eljárási cselekményeken részt kell vennie, kivéve, ha ezt a törvény

nem engedi meg, továbbá, a szakértői vizsgálatok esetében a tūrési kötelezettsége megmarad.

Ha a sértett lemond a jogairól, akkor polgári jogi igényt sem terjeszthet elő, kivéve, ha korábban, mielőtt lemondott volna a jogairól, sértettként ezt már megtette. A sértetti jogokról történő lemondás esetén a polgári jogi igényről való későbbi rendelkezési jogát elveszíti.

A sértett a lemondási nyilatkozatát viszont bármikor visszavonhatja, de az „elmulasztott jogai”-val utóbb már nem élhet. Jogai így csak a lemondás visszavonásának időpontjától kezdve „élednek fel”. (ex nunc hatály)

A sértett tájékoztatáshoz való joga

A sértettet a hatóságok (ügyészség, nyomozó hatóság) és a bíróság köteles felvilágosítani eljárási jogairól és kötelezettségeiről. Egyes esetekben viszont a felvilágosítás a sértett kérelmére történik, és nem automatikusan az említett jogalkalmazók kötelezettségévé teszi a jogalkotó.

Kérelemre az alábbi esetekben történik a tájékoztatás:

- a terhelt szabadon bocsátásáról,
- a terhelt szökéséről,
- a végrehajtás felfüggesztéséről,
- a kényszergyógykezelt vagy a fiatalkorú terhelt elbocsátásáról stb.

A sértett polgári jogi igénye

A sértett polgári jogi igénye a mindennapok jogalkalmazásában leginkább kártérítési igényt jelentett, pedig a jogalkotó eddig sem korlátozta kizárólag erre a magánfél jogosítványát. Az új Be.-ből kiderül, hogy a sértett a kártérítés mellett más igénnyel is felléphet. Kérheti a jogalap nélküli gazdagodás visszatérítését, a jogsértés abbahagyását, a sérelmes helyzet megszüntetését, az eredeti állapot helyreállítását, továbbá a törvény azt is kimondja, hogy egyéb igényeket is támaszthat, például kérheti a dolog kiadását is.

A sértett jóvátételi igénye

A sértett jóvátételi igénye is nagyobb szerepet kap az eljárásban, és jogának érvényesítése is könnyebb lesz a jövőben. A legtöbb feltételes ügyészi felfüggesztés esetén például a terhelt számára magatartási szabályként elő kell majd írni a kár megtérítését, vagy az eredeti állapot helyreállítását.

Jogutódlás

Érdekes kérdést vett fel a sértett jogutódlása. A sértett halála esetén helyébe egy hónapon belül hozzátartozója, törvényes képviselője vagy eltartottja léphet.

Nem természetes sértett esetén a jogutódlás úgy történik, hogy a megszűnt jogi személy sértett helyébe egy hónapon belül a jogutódja léphet.

A jogutódlás több fellépésre jogosult esetén úgy történik, hogy az érintettek megegyezhetnek, és kijelölhetik maguk közül a sértettet

megillető jogokat. Megegyezés hiányában a sértett jogait az gyakorolja, aki elsőként fellépett.

A jogutós gyakorolhatja a sértettet megillető jogokat, vagyis az eljárási cselekményeken részt vehet (jelenléti jog), különböző eljárási cselekményekre tehet indítványokat, észrevételeket, kérdezési stb. jog illeti.

A jogutód is lehet magánvádló és pótmagánvádló, de kérdés, hogy vajon magánfél lehet-e. Utóbbi eldöntése nem annyira egyszerű, hiszen az új Be. erre a kérdésre nem ad egyértelmű választ.

Különleges bánásmód

A Be.-ben a jogalkotó megteremtette a sérülékeny csoportok kategóriáját, és ennek létrehozásával együtt plusz garanciákat is adott. A sérülékeny csoport – mint név – nem jelenik meg a törvényben, hanem a jogalkotó úgy szabályozza az erre a körre vonatkozó normákat, hogy a különleges bánásmód biztosításának külön fejezetet szentel. Így az egyéniesítés tényleges érvényesülése biztosítottá válik.

A sértett kötelezettségei a Be.-ben

A sértett kötelezettségei részben sértetti, részben tanúi pozíciójából erednek. Így a sértett-tanú – ahogy fentebb már írtam – köteles egyes eljárási cselekményeken részt venni, tanúként kihallgatható, és ebben az esetben igazmondási kötelezettség terheli. Köteles továbbá a sértett lakcímét (tartózkodási vagy értesítési helyét) bejelenteni, lakcímének változása esetén pedig az új elérhetőségét 3 munkanapon belül a hatóságokkal vagy a bírósággal közölni.

Utószó

A sértetti érdekérvényesítés

A sértett helyzetének áttekintésekor arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy a jogszabályban biztosított jogokkal még nem érjük el a célt, nem könnyítünk a sértett helyzetén, hiszen a valós érdekérvényesítés sokszor elmarad. Ennek hátterében több ok is meghúzódhat:

A) Az egyik ilyen ok, hogy a Be. nem mindig fogalmaz egyértelműen. Egyrészt több helyen szerepel a törvény szövegében a „lehetőleg” szó, másrészt pedig az igék gyakran *-hat*, *-het* végződésűek. Utóbbiak esetében – a jogászok értelmezése szerint – arról van szó, hogy egy jogszabályban²⁵⁹ szereplő intézkedés végrehajtása nem kötelező, hanem lehetőség csupán, és mint ilyen, a jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik. Pedig ez az értelmezés a *-hat*, *-het* képző esetében csak egy a sok közül. Az ilyen szavaknak különböző jelentésárnyalataik vannak. Ennek megfelelően értelmezhetjük a *-hat*, *-het* végződésű ilyen igéket úgy is, hogy

- a. a jogalkalmazó képes egy intézkedés végrehajtására, mert van hozzá eszköze;
- b. a jogalkalmazónak módja, lehetősége van a cselekvésre;
- c. a jogalkalmazónak jogában áll cselekedni (officialitás elve);
- d. a jogalkalmazó intézkedése valószínű, hogy bekövetkezik, végbemeget;
- e. a jogalkalmazó intézkedése bizonyosan folyamatban van;
- f. a jogalkalmazó intézkedése szükségszerűen végbemeget, bekövetkezik.

A különleges bánásmódhoz tartozó szabályozásnál például, amikor a Be. azt írja, hogy az igazságügyi pszichológus szakértő jelen lehet a fo-

gyatékos terhelt kihallgatásán, akkor ez több jelentéstartalommal bír. Jelentheti azt is, hogy a bíróság képes ilyen intézkedést végrehajtani, van hozzá eszköze, tud idézést küldeni, és akkor biztosan megjelenik a szakértő, vagy csak értesítést küld neki, és akkor valószínű, hogy megjelenik. Jelentheti azt is, hogy a bírónak jogában áll cselekedni, mert a törvény erre felhatalmazta. Jelenthet viszont mást is, a *-hat*, *-het* képző arra is utalhat, hogy van az igazságügyi szakértők között pszichológus, aki idézhető, vagyis nem azon múlik, hogy a jogalkalmazónak van-e kedve ennek az intézkedésnek a végrehajtásához, tehát nem a mérlegelési jogkörébe tartozó cselekményről van itt szó a jelentések értelmezéseinek többsége esetében, bár kétségtelen, hogy jelentheti azt is, amit a jogászok ilyenkor gondolnak: nem kell intézkedniük. Vajon a jogalkotó melyik jelentést akarta közvetíteni? Mivel ez nem egyértelmű, ezért a Be. nem felel meg azon jogállami követelménynek, hogy a jogszabály félreérthetetlenül értelmezhető legyen. Ez persze nem mindig a jogalkotó hibája, hiszen nyelvész körökben sem egyértelmű az úgynevezett *-hat*, *-het* képző, illetve a „*ható ige*” jelentése és használata. A hazai nyelvészeti szakirodalomban több tanulmány utal arra, miszerint nem egyértelmű ennek a képzőnek a használata, sőt több esetben meg is kérdőjelezzük „képző” mivoltát.²⁸²

Ezzel a nyelvészeti kitérével azt szerettem volna bizonyítani, hogy a sértetti jogok érvényesítése a hétköznapi jogalkalmazás folyamán zátonyra futhat, mely részben az értelmezési nehézségek miatt van, részben pedig azért, mert a nyomozó, az ügyész és a bíró sem tesz meg mindent azért, hogy a bűncselekmény áldozata az eljárásban történő

282 Károly S.: A szóelemek általános kérdései. In: Tompa J. (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 361-362. o.; Keszler B.: Képző-e a *-hat*, *-het*? Magyar Nyelvőr, 1997/1., 86-90. o.; Csonka Cs.: A *-hat/-het* képzőről. Intézeti Szemle, 1998/5. http://epa.oszk.hu/02400/02431/00002/pdf/EPA02431_IntezetiSzemle_1998_1_05-13.pdf (Letöltés ideje: 2018. április 19.)

fellépése esetén jogait gyakorolhassa. Nem volt ez másként a régi Be. alkalmazása idején sem. A sértett törvényben biztosított jogai látszólag erősödtek, de a gyakorlatban ez nem mindig mutatkozik.

B) A sértettek jogait azért sem tudják gyakorolni, mert nem ismerik azokat. Mivel a Be.-ben továbbra is több helyen találjuk a rájuk vonatkozó jogosítványokat, így nehéz azokat megtalálni, habár az Indokolás azt ígéri, hogy egy fejezetbe szedte össze a jogalkotó a sértetti, ezen belül is a különleges bánásmódra vonatkozó szabályokat. A Be. kódex így a laikus előtt kaotikus képet mutat. A hatóságok pedig felvilágosítási kötelezettségüknek sem mindig tesznek eleget. Ha mégis, akkor ez a jogok elhadarásából áll, s ebből a kívülálló egy szót sem ért.

Mivel a nyomozó hatóságok célja elsősorban az eljárás eredményes és gyors befejezése, így nem a sértetti jogok betartására koncentrálnak. Ennek háttérében persze nemcsak a nyomozás gyors befejezése, hanem más okok is állnak: a növekvő munkateher nem teszi lehetővé, hogy kitérőt tegyenek a sértett támogatására, mely az eljárás elhúzását eredményezheti.

C) A harmadik ok, amiért a sértetti érdekérvényesítés nem a törvényeknek és a nemzetközi dokumentumoknak megfelelően alakul, hogy az eljárás folyamán a sértett általában elsüllyed a tanú szerepében. Mivel a sértetteket elsősorban tanúként veszik igénybe, és önálló, sértetti pozíciójukról alig vesznek tudomást, ezért ebből az egyoldalú felfogásból következik, hogy jogszabályainkat hiába hozzuk összhangba a nemzetközi dokumentumokkal, a jogalkalmazás folyamán mégsem tudjuk elérni, hogy a sértettek érdekérvényesítése megfelelő legyen. Ehhez az is kellene, hogy a jogalkalmazók változtassák meg a sértetti szerepről való nézeteiket. Még a huszonegyedik század hajnalán, a negyedik ipari forradalom idején sem tudnak elszakadni a bizo-

nyítási eszközök sorrendjének dogmájától. Mintha hazánk még mindig a korábbi századok babonáira építene, és elődeinkhez hasonlóan, túl nagy szerepet tulajdonítana a tanúvallomásnak mint bizonyítási eszköznek. Pedig ez az elmélet már idejét múlt. A bűnüldözés-tudomány – s ezen belül is a krimináltechnika – elkezdte meghódítani Európát; a szomszédos jogrendszerek fejet hajtanak a technika előtt, és befogadják az újításokat. Ma már egyre többen támaszkodnak a tudományra és a technológiára. A tárgyi bizonyíték (physical evidence, hard evidence) és a gyakran hozzákapcsolódó szakértői vélemény *Fenyves Csaba* szerint minden más bizonyítéknál és vallomásnál nagyobb bizonyító erővel rendelkezik.²⁸³ Lassan-lassan bele kell törődnünk, hogy a krimináltechnika a jogalkalmazás főszereplője lesz, a krimináltaktikára épülő kihallgatások pedig veszítenek erejükből. Nem lesz kérdés többé, hogyan védjük meg a tanút/sértettet; lemondhatunk ezekről a vallomásokról, mert más bizonyítási eszközök állnak majd a jogalkalmazó rendelkezésére.

2. A Roach-féle büntetési modell

A Be. kodifikációja után ma már nyilvánvaló, hogy hazánkban a Roach-féle büntetési modellt igyeksenek megvalósítani. Ez akkor is így van, ha számos elterelési lehetőséget építettek be a kódexbe az eljárás hatékonysága érdekében, de ezzel csak a büntetőhatalmat osztották meg, és nem adták fel azt a teológiai alapokon nyugvó elvet, miszerint a bünt büntetésnek kell követnie. A terhelti együttműködés és beismerés értéke nagyobb lett, és cserébe számos kedvezményt ad a törvény, de a keretet továbbra is a büntetőeljárás biztosítja, még akkor is, ha a feltételes ügyészi felfüggesztés mint diverziós eszköz, a büntetés elkerüléséhez is vezet(het). A jogalkotó ezzel csak azt ismeri el,

283 Fenyvesi: Die internationalen Tendenzen (...) i. m. 195. o.

hogy a büntetés mindenhatóságának fő szabálya nem érvényesülhet kivételek nélkül.

Az eljárások többségében a büntetés így megmarad, s az igazságszolgáltatás nem adja át a helyét a hatalom nélküli resztoratív igazságszolgáltatásnak. A büntetőhatalom megtartása ugyanakkor azt is jelenti, hogy a büntetőjog szolidaritást vállal az áldozatok mellett, s ha már nem tudta az állam megvédeni az adót fizető polgárt, akkor legalább lesújt az elkövetőre. A tettarányos büntetésnél ugyanakkor az állam nemcsak a terhelt személyi körülményeire, hanem a sértett érdekeire is figyelemmel van.

A Roach-féle büntetési modell azt is jelenti, hogy a büntetőjog az eddigi normastabilizációs és prevenciók feladata mellett a jóvátételt is biztosítja, de mindezt az állami igazságszolgáltatás rendszerén belül teszi.²⁸⁴ Mindezek által tud megvalósulni a *Roach* által elképzelt, a formális igazságszolgáltatáshoz kötődő büntetési modell, ahol a sértett elhatározásától függően (lásd a sértett lemondási jogát!), az érdekérvényesítés teljesebb lehet.

3. A jogállami büntetőeljárásról

A sértett szerepét és eljárási helyzetét bemutató könyv végéhez közeledve olyan szempontokra szeretném felhívni a figyelmet, melyek a jogállami büntetőeljárás tartó pillérei. Ezek az alábbiak:

- Fair eljárás (mind a terhelt, mind a sértett szempontjából). Olyan igazságszolgáltatásra gondolok, ahol nem törekszenek egyensúlyra a kétféle jogosultságot illetően. Amennyiben a kettő között feloldhatatlan ellentét keletkezik például azért, mert

284 Kondorosi F.: A büntetőpolitika reformja, Börtönügyi Szemle, 2006/1. 12. o.

a tanúként kihallgatni kívánt sértett biztonságát az állam nem tudja garantálni a terhelti és/vagy védői jogok sérelme nélkül, akkor az államnak inkább le kell mondania erről a bizonyítási eszközről, még annak árán is, hogy a vádlottat bizonyítékok hiánya miatt később felmentik.

- a sértett/áldozat kompenzációhoz való joga;
- elterelés;
- akadálymentes jogérvényesítés;
- érzékenyítés és oportunitás;
- korrekciós lehetőségek ügyészi tétlenség esetén: pótmagánvád, mellékmagánvád;
- reform a rendőrség szervezetén belül: az igazgatási és bűnüldözési feladatok szétválasztása;²⁸⁵
- vita esetén per: ott, ahol valóban szükséges a per, a tárgyalás hangsúlyozása és az összes alapelv érvényesítése;
- differenciáltabb büntetési rendszer: új - szabadságelvonással nem járó - büntetések;
- a szabadságvesztés csak végső eszköz lehet.

Az eszményi büntetőeljárás a tradíciók megőrzése mellett beenged bizonyos resztoratív formákat is a jogalkalmazásba. A szélsőséges irányzatok támadásait ugyanakkor minden oldalról sikeresen visszaveri, és nem engedi, hogy szétbomlasszák a történelmi alapelvek betonfalait. Egyes radikális elképzelések ugyanis halált kiáltanak a tradíciókra, s dermesztően virtuóz analízisekkel ássák alá a rendszer tartópilléreit. A hagyományokra épülő büntetőeljárás hívei hiszik, hogy az emberiség legnagyobb és legszebb luxusa: a történelem nehéz vajúdjában megszületett alapelvek nem adhatják át könnyen a helyüket olyan formáknak, amelyek a fair eljárás szabályait figyelmen

285 Lásd részletesen Finszter: A rendészet (...) i. m. 141-145. o.

kívül hagyják. Bár az alapelvekre épülő igazságszolgáltatás akadálypályát jelent a hatóságok számára, mégis ez a rendszer tud csak karaktert adni a jogállamiságra törekvő társadalmaknak. A történelmi eszmék ugyanis kifejezésre juttatják az európai fejlődést, és tisztességesse teszik az eljárást mind a terhelt, mind a sértett szempontjából.

Summary

Recently, the position of the victim has been the subject of an increasing number of surveys. During the course of the development of criminal law, the party of the victim lost his/her former leading role in the procedure, and was pushed to the periphery of justice. Legal experts have come to realize that this tendency is drastically unfair to the victim. To quote the well-known song by the Doors, „they are riders on the storm, swept away by sand.”

It is not easy to understand this, especially when day-to-day criminal chronicles influence us. More and more people fall victim to crime every day, and this experience often has grievous psychological, social, and financial implications. In many cases, the administration of justice fails to restore the damage caused by the offence. They are severely disregarded during criminal proceedings, and the possibilities for the enforcement of any compensation are highly limited. Consequently, the government must provide victims with other types of assistance.

Recently, similar to the beginning of the twentieth century, more and more people have been calling for a restoration of the victim's proper place and role in the drama we call criminal procedure. This is only possible by expanding the rights of the victim. An increasing number of people are demanding the restoration of the former role of the victim. To address this situation a rising number of specialists have turned to spotlight on the victims of crime.

Consequently, the question arises: Should we recommence the former lead role of the victim in the pursuit of crime? By no means. This is not the solution! A solution is only possible if the victim's rights

increase, and if guarantees to make the restriction of victims' rights impossible are built into the criminal procedure.

European documents on the legal position of the victim increasingly call attention to the need of bringing about changes in legislation. However, we still have problems concerning the improvement of the victim's situation.

Why? There are several reasons. In the early nineties, the aim was to develop jurisdiction with respect to the disciplines of fair procedure, and the state was too busy to deal with victim's rights. Later, this aim was replaced by a practical way of thinking. The new goal was to provide effective justice through faster and simpler criminal proceedings. The situation of the courts of justice, which are at the limit of their functioning abilities, may actually be made easier by making the procedures less complicated, but the simplification and acceleration of the procedure alone are not enough to create effective justice. Legislators should also consider human rights issues, because simplified procedures lacking guarantees does not work out in the long run. Human rights apply not only to the defendant but also to the victim, and most victims are dissatisfied with the performance of law enforcement authorities (police, prosecution, courts).

It is very important: it is not enough to regulate the rights of victims, because the principle that all rights are worth upholding is true.

I agree with *Erika Róth* when he warns us of the following:

„Without challenging the necessity of victims' protection and assuring the victims' rights in the criminal procedure and out of it, I would

like to emphasize that we should not forget the guarantees concerning the suspects' rights, which have to be accepted as well.,²⁸⁶

Last year the Government of Hungary adopted the presentation of the Minister of Justice on the new concept of criminal procedure. The new law was passed in June 2017. The Code came into effect in July 2018, and confirmed the victim's procedural position.

Who is the victim

According to the EU Directive 'victim' means: a natural person who has suffered harm, including physical, mental or emotional harm or economic loss which was directly caused by a criminal offence; family members of a person whose death was directly caused by a criminal offence and who have suffered harm as a result of that person's death.²⁸⁷ The victim is a person whose right or legitimate interest was *directly* violated or threatened by the criminal offence. The term „*injured party*” is used in the Criminal Proceedings Act.²⁸⁸

According to Hungarian law, a victim (injured party) is the party whose rights or lawful interests have been directly violated or jeopardised by the criminal offence. Therefore, according to Hungarian

286 E. Róth: Position of victims in the criminal procedure in the context with requirements of the European Union. *European Integration Studies*, Volume 9. Number 1. 2011, pp. 109-120.

287 See Directive 2012/29/EU of the European Parliament of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA; Article 2.; 1/a.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

288 See Act XC of 2017

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700090.TV&txtreferer=00000001.TXT>

Criminal Procedure, not only a natural person can be a victim, but also so can a legal person (e.g. a company). However, Hungarian law does not consider indirect victims (e.g. family members) as victims. Nevertheless, in the case of the death of the victim the relative directly in line, the brother or sister, the spouse or common-law partner of the victim and the legal representative of the victim may exercise the rights of the victim.

The first problem emerges at that point: some Member States do not have any legal definition of the victim and in this manner it is not easy to decide who is included under the definition of the term 'victim'. The second problem is when foreign materials are translated from English into Hungarian sometimes it is not easy to find the perfect Hungarian word because the crime victim and the victim who acts in the procedure have different meanings in Hungarian. The Directive itself contains rights concerning only victims in the criminal procedure and other ones concerning the broader circle of the crime victims.²⁸⁹

The position of the victim

The victim is a many-faceted victim. The victim can fill different positions in the process of the administration of justice. According to their legal position, they can be a „*simple*” victim, a denunciator who reports the crime, a private complainer, a witness, a private party, a private prosecutor, or a substitute private prosecutor.

289 Róth: 2011, pp. 113-114.

According *Erika Róth*, the victim is either on the side of the state helping to enforce its criminal claim, or substitutes for it in the criminal relation in every position.²⁹⁰

According to Hungarian criminal procedure, the victim's name in Hungarian is „*injured party*”, and as such has the right to receive information and protection.

The victim can be denunciator and private complainer. According to the *EU Directive*: In order to encourage and facilitate reporting of crimes and to allow victims to break the cycle of repeat victimisation, it is essential that reliable support services are available to victims and that competent authorities are prepared to respond to victims' reports in a respectful, sensitive, professional and non-discriminatory manner. This could increase victims' confidence in the criminal justice systems of Member States and reduce the number of unreported crimes. Practitioners who are likely to receive complaints from victims with regard to criminal offences should be appropriately trained to facilitate reporting of crimes, and measures should be put in place to enable third party reporting, including by civil society organisations. It should be possible to make use of communication technology, such as e-mail, video recordings or online electronic forms for making complaints.²⁹¹

290 E. Róth: What is the Real Interest of the Victim? In: Katalin Gönczöl - Miklós Lévy (ed.): Special Edition of the proceedings of Criminology. New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern Europe. (Proceedings of the 65th International Society for Criminology 11-14 March 2003, Miskolc-Hungary) Hungarian Society for Criminology, Miskolc, Bibor Press, 2004, p. 396.

291 See Directive, 2012

In criminal proceedings, the investigation is based on information about the commission of the offense. This may be data obtained by the investigating authority such as the official, but it may also be data from the report and the private indictment. In Hungary, in most cases the crime is reported by the victim. The victim is most often *witness* in the Hungarian criminal proceedings who have many obligations. Those victims may be heard as a witness who may have knowledge of the fact to be proven.

The *private party* is the victim enforcing a civil claim in criminal proceedings. The private party may enforce the civil claim against the defendant, which arose because of the act being the subject of the accusation.

According to the law in force, the victim can be a *private prosecutor*. Unless provided otherwise by this Act, in the case of an assault, invasion of privacy, violation of secrecy of correspondence, libel, defamation, and irreverence prosecution shall be represented by the victim as a private prosecutor, provided that the offender may be prosecuted by private motion.

In criminal proceedings when the public prosecutor represents the charge, in the case of passivity on the part of the prosecutor, the victim may represent the charge as *substitute private prosecutor*, according to the law.

The victim can act as a substitute private prosecutor in three instances: if the prosecutor drops the charges; if the prosecutor or investigation officials reject the denunciation; or if the prosecutor or investigation officials terminate the investigation.

The victim can be a substitute private prosecutor, or in the case of the victim's death, immediate relatives, spouse, companion or legal representative can continue with the proceedings.

The roots of substitute private prosecution go back to the end of the 19th century. The laws of the time allowed the victim to act as substitute private prosecutor in the case of inactivity on the public prosecutor's part.

The rights of the Victim

There are three groups of victims' rights in the Directive and the Hungarian Criminal Proceedings: Provision of information and support; Participation in criminal proceedings; Protection of victims and recognition of victims with specific protection needs.

The victim has the right *to ask for information* about the justice system, about services available to them, and about the progress of their case and the status of the person who harmed them.

The wish of victims as to whether or not to receive information shall bind the competent authority, unless that information must be provided due to the entitlement of the victim to active participation in the criminal proceedings.²⁹²

Victim has the right to protection. He/she has the right to have his/her security and privacy considered, and to have reasonable and necessary protection from intimidation and retaliation. Victim can ask that his/her identity not be publicly released.

292 Ibid, Article 6/4. and Act XC of 2017

According to the Hungarian law, in order to protect the life, physical integrity, or personal freedom of the witness, as well as to ensure that the witness fulfils the obligation of giving testimony and to ensure that the testimony is given without any intimidation, the witness should be provided *protection*.

Concerning the confidential treatment of the personal data of a witness the court, the prosecutor and the investigating authority proceeding in the case shall ensure that the data of the witness is treated confidentially and may not become known via other data of the procedure. The court, the prosecutor and the investigating authority establishes the identity of the witness by way of examining documents suitable for identification. The confidential treatment of the personal data of the witness may only be terminated with the consent of the witness.

From the time of ordering the confidential treatment of the personal data of the witness, the copies of documents containing the personal data of the witness may only be given to the participants in the criminal proceedings without the personal data of the witness.

A witness may be declared specially protected if

- his testimony relates to the substantial circumstances of a particularly serious case,
- the evidence expected by his testimony cannot be substituted,
- the identity, the place of stay and the fact that he is intended to be heard by the prosecutor or the investigating authority is not known by the accused and the defence counsel,
- the exposure of the identity of the witness would seriously jeopardise the life, limb or personal freedom of either the witness or the relatives thereof.

In exceptionally justified cases, the chairperson of the panel of the court proceeding in the case, the prosecutor, or the investigating authority may initiate that the defendant, the counsel for the defendant, the victim, the other interested party, the representative of the victim and the other interested party be protected. Further, the witness, the expert, the advisor, the interpreter, the official witness, or any other person in consideration of any of those listed, should also be protected, as specified in a separate piece of legislation.

The request may be submitted to the court, prosecutor or investigating authority proceeding in the case, while a verbal request should be recorded in a report.

The president of the court, the head of the prosecutor's office, and the head of the investigating authority or the commander of the penal institution, respectively may initiate the personal protection of the staff of the court, the prosecutor's office, the investigating authority and the penal institution or another person in consideration of the above.

The documents pertaining to personal protection shall be kept together with the documents of the criminal case. With the exception of the decision regarding the request and initiation, the documents shall be handled confidentially.

The participation of the defendant, victim and witness in the witness protection program specified in separate law²⁹³ shall not affect their respective rights and obligations related to the criminal proceedings;

293 See Regulations pertaining to victims participating in the witness protection program: Act LXXXV of 2001 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100085.tv>

and in respect of the participants of the program, the provisions of this Act shall apply with the following derogation:

- persons participating in the program shall be summoned or notified by way of the body responsible for his protection, further, official documents to be served on such persons may only be delivered by way of the body responsible for their protection,
- persons participating in the program shall state their original personal identification data during criminal proceedings, but give the address of the body responsible for their protection as their place of residence or stay,
- no one - including the authorities - may be provided with a copy of documents containing the personal data of persons participating in the program and any information regarding such persons, unless they hold the permission by the body responsible for the protection of such persons,
- costs incurred in connection with the appearance and participation of persons participating in the program may not be accounted for as cost of criminal proceedings,
- the witness may refuse to give testimony regarding data that imply their new identity or new place of residence or stay.

Victim has the right *to participation*. He/she has the right to present victim impact statements and has him/her considered. Victim's views about decisions that affect his/her rights will also need to be considered.

Victim has the right *to seek restitution*. Victims have the right to have the court consider making a restitution order for their financial losses and to have any unpaid amount enforced through a civil court.

Victim has the right *to interpretation and translation*. Criminal proceedings are conducted in Hungarian, but the victim can use his/her mother tongue, his/her regional or minority language or any other language he/she chooses both orally and in writing. If the use of his/her mother tongue would lead to enormous difficulties, the use of another language known to him/her will be decided upon. He/she is entitled to an interpreter free of charge.

If a person, whose native language is not Hungarian, intends to use their native language in the course of the proceedings, or – pursuant to and within the scope of an international agreement promulgated by law – their regional or minority language, an interpreter shall be employed. If the use of the native language involves unreasonable difficulties, the use of another language defined by the person not commanding the Hungarian language as a language spoken, shall be provided by way of an interpreter.

Victim should not be expected to incur expenses in relation to his/her participation in criminal proceedings. Member States should be required to reimburse only necessary expenses of victims in relation to their participation in criminal proceedings and should not be required to reimburse victims' legal fees.²⁹⁴

The (*reimbursable*) expenses of the victim are

- travel and accommodation expenses;
- costs of the expert invited by victim with the consent of the prosecution/court;
- expenses of full or partial video or audio recording of the proceedings/stenography;

294 See Directive 2012, (47)

- expenses for one copy of the case files;
- communication expenses (phone, fax, post);
- representative's fee.

Information about reimbursement of expenses should be provided, from the time of the first contact with a competent authority, for example in a leaflet stating the basic conditions for such reimbursement of expenses.²⁹⁵

The victim has the right *to mediate*.²⁹⁶ The victim may propose at any stage of the proceedings to refer the case to penal mediation if the conditions for that exist. Mediation is applied only once in the course of proceedings; for certain crimes against the person, against property or traffic offences, if the crime is punishable with a maximum of five years' imprisonment; with victim's consent and that of the offender.

The meeting of the perpetrator with the victim can play a significant role in the perpetrator's ability to evaluate the consequence and damage that he/she had caused in reality, while it assists the victim in processing the events and in making peace. While most restorative programs in other countries of Europe take place outside of prison, in recent years there have been many experiments, which examined how restorative justice could be implemented within the walls of prisons and whether it is possible to develop a prison regime, which is

295 About the mediation: See Directive 2012, (23), Article 14.

296 Act CXXIII of 2006 on Mediation Activities Applicable in Criminal Cases
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0600123.TV&searchUrl=/gyorskereso%3Fpagenum%3D4>

entirely based on restorative principles and values. (E.g. the MERESP Project in Hungary)²⁹⁷

In the National Institute of Criminology (OKRI) during 2008 and 2009, a focus group project was carried out to examine the lessons of the mediation procedure from the side of the prosecutors' practice.²⁹⁸

Additional rights

If the victim is a minor, he/she has some additional rights. If the victim is under 14 years of age he/she may be heard as a witness only if his/her evidence cannot be substituted. He/she may be subjected to confrontation only if this will not cause him/her anxiety; He/she is to be given special attention by the victim support reference persons operating at the county police headquarters and Budapest police headquarters. If the victim is under 18 years of age, he/she has the right to have his/her parents/legal representatives/custodian present at his/her interview (the person accompanying the victim is entitled to the reimbursement of the same expenses as the witness). If the minor is a victim of domestic violence, the minor has the right to be heard in the presence of a psychologist, and at special premises if possible. If the minor does not have the financial resources to pay for a lawyer, he/she has the right to free legal representation under all circumstances.

297 A. T. Barabás (2014): i. m. p. 166.

298 Barabás: Restorative justice in Hungary: a rapidly growing field of practice, *Restorative Justice*, 3:3, pp. 387-395., DOI: 10.1080/20504721.2015.1109348

Victims' rights after the Directive

According to the requirements of the Directive, in 2015 criminal procedure law changed in Hungary. The following changes were made:

- in the case of the death of the victim the relative directly in line, the brother or sister, the spouse or common-law partner of the victim, and the legal representative of the victim may exercise the rights of the victim;
- the victim is entitled to know if the defendant is at large or has been released;
- the victim is entitled to be represented by legal aid counsel in all criminal proceedings;
- the victim is entitled to clear communication both verbally and in writing in all criminal proceedings;
- the victim is entitled to not meet the defendant if it is possible;
- the victim is entitled to not have to repeat the procedural actions related to him/her if it is possible;
- for all victims, it is necessary to examine whether there is a case of special treatment;
- in the case of special treatment there is a need for greater protection against the victim;
- in the case of a sex offense, the victim may request to be heard by a person of the same sex as the victim;
- in all cases, interrogation of a witness under the age of fourteen must be recorded with a video camera;
- proceedings involving the victim may include the adult person identified by the victim who emotionally supports the victim;
- in the case of a victim requiring special treatment, it is possible to have a closed hearing (ex-camera trial).

The Victim has new rights

Victim statement

The legislator, taken into consideration the recommendation of the European Commission on victim protection, created a new legal institution – *the victim statement*. According to this, the victim is entitled at any time during the criminal proceedings to declare what kind of physical, psychological harm, financial disadvantage he/she has suffered as the result of the criminal offence, whether he/she wishes the establishment of the guiltiness of the defendant and the punishment thereof. Victim statement is a forward-looking opportunity for the victims that their interests are taken into account by the authorities, that the acting bodies consider them not only additional actors in the criminal proceedings but persons suffering harm.

Waiver

In the light of the Directive, the new Code determines that if the victim no longer wishes to exercise his/her rights in criminal proceedings, he/she may make a declaration at any time about it. Naturally, the statement does not prevent the victim from being questioned as a witness, if it is deemed necessary (so the victim must fulfil his/her obligation to testify) and does not exempt from the obligation to appear in person at certain procedural actions. The victim may revoke the statement at any stage of the criminal proceedings. The text, however, clearly states that if the statement is withdrawn, the victim cannot exercise his/her rights retroactively. This could lead to a delay in the proceedings.

Rights of vulnerable persons

The rules for vulnerable persons are given a separate chapter in the new Criminal Procedure, as opposed to them being found in various chapters and sub headings. The provisions are based on an emphasis on aspects of individualization and the individual needs of persons requiring special treatment.

The new Act defines those persons that maybe primarily concerned with special treatment: the victim and the witness sometimes the defendant.

The law enumerates concretely those cases when it is compulsory for the acting bodies to establish special treatment. In such cases, special treatment is enforced without a separate decision. The Code includes the following cases:

- if the person concerned has not yet reached the age of 18,
- he/she is a disabled person,
- he/she is a victim of a criminal offence against sexual freedom and sexual morality.

There are two groups of the measures: the first group contains those measures the aim of which is to facilitate the proper effectuation of the rights of the person concerned, as well as to ensure his/her gentle treatment:

- increased caution when communicating with the person concerned;
- increased caution in order to protect the privacy of the person concerned;
- the execution of certain procedural acts without delay;

- the requirement to avoid unjustified repetition of the procedural act;
- the carrying out of the procedural act in a room designed for that purpose or in any other suitable place etc.

The second group covers protection measures that may in a particular case limit the rights of other participants in criminal proceedings. These legal tools are much more tied and can only be applied if, in connection with his/her participation in criminal proceedings, the life, physical integrity, personal freedom of the person requiring special treatment is endangered or in order that the person concerned can exercise his/her rights and fulfil his/her obligations without intimidation or influence. Obviously, soft measures can be applied in case of protection need as well.²⁹⁹

Mediation

Mediation is one of the tools of restorative justice that seeks to solve the criminal offence as a special conflict. It is not a young legal institution. It has existed since 1st January 2007. Its introducing was an obligation in accordance with the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. The practical experience of 10 years since its introduction proves that the application has been successful. The new code reformulated this legal institution. The new regulation has followed the extension tendency. The legislature has kept the basic requirements, but at the same time has given significant changes from several points of views.

299 Á. Kara: The rights of the victim in the new Hungarian criminal procedure (Conference presentation); 4th Annual Conference of Balkan Criminology, Budapest, 2017, September 21-24.

The goal of the mediation reformulated in the new A.C.P. is defined through its purpose. The aim of the institution is to establish an agreement and reconciliation on the basis of the voluntary participation of the suspect and the victim, which also promotes the suspect's future lawful behaviour. The mediation process has a desirable outgrowth over the criminal proceedings, so the law makes it applicable to a much wider scope than before. Not only can the active repentance be applied in the context of the termination of substantive punishability or of other concessions, but independently, as long as the purposes of the mediation process are available. It is also an important modification that there is no need to clarify the facts with sufficient certainty for the prosecution because the evidence can be complemented after a possible unsuccessful mediation process. The public prosecution's office can suspend the proceeding only within the deadline of investigation. The promising of public prosecutor's measure or decision can be applied before the mediation process. One of the most important issues of the codification was the changing in the attitude of the defendant's cooperation. The legislator has set up a new integrated system of the cooperation of the defendant in which system the mediation procedure has been incorporated. For this system reason, the judge cannot apply the mediation in the trial phase.³⁰⁰

The rights of the Victim in the Member States

Three basic models of victim representation in Europe can be identified: the French, the German and the English model.

300 K. Farkas: The possibilities of the acceleration of the procedure in the German, Swiss and Italian Criminal Justice. (PhD thesis on file, Miskolc, 2016, <http://phd.lib.uni-miskolc.hu/document/22696>)

The French model

„In those countries which have adopted the French civil party approach, victims are entirely independent of the prosecution and enjoy important procedural rights. These include the right to require the launch of a prosecution or specific investigatory acts by the authorities, access to the dossier, representation through counsel at all hearings and the resolution of claims for civil damages against the defendant by the trial court. This system clearly empowers the victim, who is able to exercise considerable influence over the conduct of proceedings.”³⁰¹

The German model

In the German model, the victim plays an active role. In the drama called criminal procedure, he/she is not only the victim of the crime, but also the actor of the process. In this model, victims of serious crime are entitled to act as subsidiary prosecutors (Nebenkläger) alongside the public prosecutor.³⁰²

The English model

The English model is called the „service rights” system. Here victims are entitled only to information and the right to offer the court a „Victim Impact Statement”. However, have no right to determine the

301 R. Vogler - B. Huber (ed.): *Criminal Procedure in Europe (Introduction)*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Berlin, Press Duncker and Humblot, p. 23.

302 See details M. Kaiser (ed.): *Die Stellung des Verletzten im Strafverfahren*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, Band 53.

course of the procedure, unless they are taking a private prosecution.³⁰³

According to *Vogler*, these different models „illustrate perfectly the conflicting pressures on criminal justice reform in Europe. On the one hand the powerful international victims’ rights movement, backed by directives from the Council of Europe and the EU is pressing for increased participation for victims, whilst on the other, the move towards adversariality suggests their restriction to mere service rights.”³⁰⁴

Minimum level

To ensure minimum level of victims’ rights in all Member States, the EU has adopted several EU legal instruments setting up common rules aimed at protecting and assisting victims of crime. Horizontal instruments dealing with victims’ rights in general, more specific instruments on protection measures and financial compensation to victims of crime and on substantive law instruments regarding trafficking in human beings and child sexual exploitation.

Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime ensures that persons who have fallen victims of crimes are recognised, treated with respect and receive proper protection, support and access to justice. The Directive replaces the 2001 Framework Decision³⁰⁵ on the standing of victims in criminal proceedings and considerably strengthens the rights of

303 Ibid, p. 24.

304 Ibid

305 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001F0220>

victims and their family members to information, support and protection and victims' procedural rights in criminal proceedings. The Directive also requires that the Member States ensure appropriate training on victims' needs for officials who are likely to come into contact with victims and encourage cooperation between Member States and coordination of national services of their actions on victims' rights.

The EU Member States must implement the provisions of the Directive into their national laws by 16 November 2015. Regarding strengthening protection of victims of crimes, the EU has adopted two instruments that ensure recognition of protection measures issued in other EU countries. The 2011 Directive on the European Protection Order³⁰⁶ and the 2013 Regulation on mutual recognition of protection orders in civil matters³⁰⁷. Thanks to these instruments, victims or potential victims can rely on restraint or protection orders issued in one EU country if they travel or move to another EU country. Both instruments are applicable in the EU since 11 January 2015.³⁰⁸

The transposition of the Framework Decision into national laws was not successful in many respects, since a number of Member States did not implement it entirely, but they revised and supplemented their criminal procedures and they adopted the Directive. Nowadays there are common problems in the EU. European judicial systems have to

306 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421935731241&uri=CELEX:32011L0099>

307 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421937125136&uri=CELEX:32013R0606>

308 https://e-justice.europa.eu/content_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-66-en.do?init=true

face them and find a solution, but in 2015, the Member States reinforced the rights of the victim and granted those.

The German and Italian justice system

Following the presentation of the Hungarian criminal procedure, I would like to present the rights of the victim in the German and Italian justice systems. German and Italy belong to the continental legal system and as a result, they have common roots and contain several similar and comparable features. There is a close interrelationship between the Hungarian and German legal systems, many Hungarian legal institutions have German roots. The examination of the Italian criminal proceeding is important because of the Justices of Peace.

Mediation in its original sense, i.e. a proceeding between the offender and the victim to resolve their conflict by a mediation process is possible in the German and Hungarian criminal justice system. In the Italian criminal justice conciliation occurs in a specific way, by means of a specific legal institution, before the so-called Justice of Peace (conciliation).

Germany

The victim can take part in criminal proceedings as a witness or have a more active role by formally becoming a private prosecutor or private accessory prosecutor and thus benefit from a variety of rights available to he/she. As a private prosecutor, he/she will take the place of the public prosecutor; as a private accessory prosecutor, he/she will take part in the proceedings alongside the public prosecutor.

The victim has the following rights:

- to be informed about his/her rights in the summons, including the possibility of getting assistance;
- to refuse to testify if he/she is or was married or engaged to the suspect (the same applies to registered same-sex partnerships) or he/she is the victim's close relative;
- to refuse to answer specific questions if they might lead to victim or victim's relatives being prosecuted; questions that might dishonour victim or belong to his/her private life may be asked only if absolutely essential;
- to be accompanied by a person you trust, unless his/her presence would endanger the purpose of the investigations;
- to be accompanied by a lawyer, who might be excluded if he/she would make the hearing of evidence difficult;
- to be supported during questioning by a lawyer at public expense if victim is unable to exercise his/her rights him/herself;
- to have his/her following expenses reimbursed if he/she apply within three months of his/her questioning to the authority questioning he/she: travel costs, expenses incurred, loss of time, disadvantages in housekeeping or loss of earning (up to certain limits); however, he/she cannot usually get reimbursement for ordinary police questioning.

The German name for mediation is offender victim mediation (Täter-Opfer Ausgleich), which is a legal institution applied by both substantive and procedural law, so it covers a complex regulation. The legislator distinguishes the offender victim mediation in its original sense, reparation in the sense used by substantive law exclusively, their legal conditions, and after that, it defines the same legal consequences for both of them. The main characteristics of the legal institution of substantive law appear in the effort of the offender to

reparation, in the communication process between the offender and victim, in the redress of the damages caused by the crime and in the order of the three alternatives of the fulfilment. Namely, the offender redressed the whole damage; they redressed it partly or pursued it seriously. The legislator placed the reparation outside the framework of the offender victim mediation, in the course of which it requires that the reparation for the offender shall mean a substantive personal fulfilment or a personal renouncement, in addition to the reparation of the damage as a whole or its overwhelming part. The procedural provisions prescribe extra obligations for the prosecution and the court, because they shall examine the possibility of arrangement between the offender and the victim in each phase of the proceeding and in cases where arrangement is possible they shall pursue to realise it. In mediation, it is possible not to file formal charges with conditions or drop the proceeding with conditions, which means arrangement combined with diversion.³⁰⁹

Italy

The victim plays an important role in the criminal proceedings. There are a number of rights, what he/she may exercise in the criminal procedure. He/she may participate as a victim (offended party) without a specific legal status, or plays a more active role by officially bringing a civil action against the offender.

In Italy, the victim has right:

- to be informed about his/her rights;
- to receive information relating to the status of proceedings, and of entries in the Official Registry of Reported Offences;

309 Farkas, 2016

- to be informed of a request to close proceedings;
- to information about his/her case;
- to reimburse the victim for the costs of participating in the criminal proceedings.
- to an interpreter and to translation of important documents etc.

The proceeding before the Justices of Peace is a special legal institution that offers diverse alternative types of disposal for a group of less serious crimes. This proceeding can be considered one of the main innovations of the Italian criminal law, which as „a soft and effective criminal law”. On the one hand, it has the goal to reduce the overload of the Italian criminal courts and on the other hand - in the case of the mass of the less serious crimes - to create an alternative judicial criminal system. In this procedure the obligation of conciliation to resolve the conflict between the parties, the alternative resolutions to the disposal of cases and the special sanction system have a significant role. The alternative criminal procedure covers three solutions: the waiver of the criminal claim because of the lack of importance of the crime, the expiry of culpability due to compensation and the conciliation between the parties. In these cases, mostly there is no trial, so the procedure can be conducted faster and the courts can be discharged. The conciliation and compensation often need more time, but because they take place out of the court proceeding, they have a function of acceleration as well.³¹⁰

310 Ibid

The book provides a general overview on the status of victims in Hungary within the criminal legislation, and the current situation of victim support and victim protection. The topic of victimization and victim protection is extremely worth discussing in Hungary, as the current government is devoted to the issue. The criminal policy has found new pathways in the past few years, from which the victim- and compensation orientated measures, have been in focus. The Hungarian criminal policy intends to fulfil the criteria of restorative and compensation-like measures among the so called first-time offenders and those who have the intent to cooperate both with the authorities and the victim. According to this policy the new Criminal Procedure Code places a special emphasis on the issues related to the victims. The victims have the basic interest of the efficient criminal proceeding giving space to solving the conflict between the parties and to greater compensation of damage caused by the criminal offence. In accordance with these goals, the legislator set up provisions aiming at the efficiency of the proceeding giving more attention to strengthening victims' rights in the new procedure.

European Member States seek to guarantee the victim's rights under the Directive. In addition to the state aid and assistance, the Directive aims to promote the victim's awareness and lay stress on the role of the victim in criminal proceedings. „The Directive represents a real turning point for the years to come as regards the criminal policies to be issued by European legislators. Not so much for the single indications to be implemented at a national level but mostly for the need imposed by the European text to establish a clear systemic position for the victim.”³¹¹

311 Luca Lupária (ed.): Victims and criminal Justice. European standards and national good practices (Introduction), Italia, Wolter Kluwers Press, 2015, p. XVIII.

According to *Ákos Kara*, „the Hungarian procedural rules largely met the objectives of the Directive even before the implementation, so the legislator amended the provisions of the effective Criminal Procedure Code only to such extent that it was strictly necessary to comply with the regulation of the Directive as a whole, a conceptual reform as for the legal institution, the rights and obligations of victims was not necessary.”³¹² It was not necessary, however I agree with *Krisztina Farkas*: „The main problem is that although the legislation was determined by the intensified protection of victims’ rights, the modifications weren’t followed by the changing of the practice. The goals are not only those victims get remedies from defendant in a reasonable time, but further injury should also be prevented and handled in the most human way. The victims have the basic interest of the efficient and speedy criminal proceeding giving space to solve the conflict between the parties and to greater compensation of damage caused by the criminal offence.”³¹³

312 Kara (2017): i. m.

313 Farkas: Position of victim in Hungary with special regard to the efficiency of criminal proceeding (conference presentation) Bratislava Legal Forum 2018. February 21.

Felhasznált irodalom

- Albrecht, Hans-Jörg - Kilchling, Michael: Victims of terrorism - Policies and Legislation in Europa. Council of Europe Expertise PC-S AV 04., 2005. www.coe.int/tcj
- Ábrahám Márta: Az osztrák büntetőeljárás reformjának egyes kérdései, in: Tanulmányok Horváth Tibor professor emeritus 75. születésnapjára. Bűnügyi Tudományi Közlemények, 3. sz., (szerk.: Lévay M. - Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Áldozatok és vélemények. (szerk.: Irk Ferenc), Budapest, 2004.
- Áldozatsegítés Európában 2004. (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsanna) Igazságügyi Minisztérium Országos Bünmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005.
- Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára, BM Kiadó, Budapest, 1999.
- Ariosztotelész: Poétika, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
- Az 1892-97. évi Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának Indokolása, Budapest, 1985.
- Bálint György: A toronyőr visszapillant, Magvető Kiadó, Budapest, 1961.
- Balogh Jenő - Edvi Illés Károly - Vargha Ferenc: A bűnvádi perrendtartás magyarázata, Budapest, 1897.
- Balogh Jenő: A sértett fél jogköre a büntetőjogban, Budapest, 1887.
- Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség, Kandidátusi értekezés.
- Barabás Andrea Tünde - Kiss Anna: A sértett megváltozott szerepe, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk Ferenc) Budapest, 1999.
- Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában, KJK Kerszöv - OKRI, Budapest, 2004.
- Barabás Andrea Tünde: Restorative justice in Hungary: a rapidly growing field of practice, Restorative Justice, 3:3, DOI: 10.1080/20504721.2015.1109348
- Barabás Andrea Tünde: Victimology, latency and other questions. (The characteristics of victimisation in Hungary) in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi

- Csaba-Herke Csongor-Mészáros Bence) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Bárd Károly: Racionality in Truth Finding: Procedural and Evidential Needs, in: HEUNI Publications, No. 3. Helsinki, 1984.
- Bárd Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. sz.
- Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bárd Károly: A törvény és az ő alkalmazói, Fundamentum, 1997/ 2. sz.
- Bárd Károly: Demokrácia – Tisztességes eljárás – Megismerés a büntető perben; in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére; Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Bárd Károly: Kit illet a tisztességes eljárás? In.: Györgyi Kálmán ünnepi kötet, KJK, Budapest, 2004.
- Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog, tankönyv, harmadik, aktualizált kiadás, hvgorac, Budapest, 2017
- Belovics Ervin: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In.: Büntetőjog I. (szerk.: Belovics E. – Gellér B. – Nagy F.-Tóth M.) HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2012
- Berg, Remi: A büntetőjogi mediáció (nyersfordítás; fordította: Törzs Edit) kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala
- Békés Ádám: A sértett helyet követel magának. In: Gál István László (szerk.): Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. PTE ÁJK, Pécs, 2011
- Békés Ádám: A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények. In: Polt Péter (szerk.): Új Btk Kommentár: 8. kötet, Különös rész., Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013
- Békés Ádám: Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban. HvgOrac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015
- Bérces Viktor: A sértett perjogi pozíciójában beálló változások elemzése és kritikája az új büntetőeljárás törvény tükrében. Kúriai döntések, bírósági határozatok. 2017, 65. évf. 6. sz.

- Bérces Viktor: Asértett magatartásának büntetőjogi relevanciájáról: beleegyezés, közrehatás, utólagos hozzájárulás. Büntetőjogi Szemle, 2017, 6. évf. 2. sz.
- Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Blom, Tom: Tanúvédelem Hollandiában; in.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Bócz Endre: A tanúvédelemről. Kriminológiai közlemények, 54. sz. (szerk.: Kerecsi K.) Budapest, 1996.
- Bócz Endre: A tanú védelme (kézirat)
- Bócz Endre: A tanúvédelem egyes jogértelmezési és egyéb gyakorlati kérdései a magyar büntető igazságszolgáltatásban, in.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Busch Béla: Pótmagánvád intézménye; in: Györgyi Kálmán Ünnepi Kötet (szerk.: Gelléri Balázs) Budapest, 2004.
- Büntetőeljárás a gyakorlatban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2004. május 24-én megtartott kerekasztal-beszélgetésről, Ügyészek Lapja, 2004/4.
- Büntető eljárásjogi olvasókönyv (szerk. Tóth Mihály), Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Christi, Nils: A fájdalom korlátai, Európa Kiadó, Budapest, 1991.
- Critical Issues in Restorative Justice (edited by: Zehr, Howard and Toews, Barb) Criminal Justice Press, New York, 2004.
- Czwartosz, Zbigniew – Rękas, Agnieszka: Mediation in Poland, 2006. (kézirat) Ügyészek Lapja Szerkesztősége
- Családi (V)iszonyok; (szerk.: Virág György), OKRI-KJK, Budapest, 2005.
- Csemáné Váradi Erika: The prevention of juvenile crime – training against aggression, in: New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern Europe, Special Edition of the Proceedings of Criminology (ed.: Gönczöl, K.- Lévay, M), Bíbor Publishing House, Miskolc, 2004.

- Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalok speciális megközelítése a büntető-igazságszolgáltatásban; in: Wiener A. Imre Ünnepi Kötet (szerk.: Ligeti Katalin), Bibliotheka Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2005.
- Cserei Gyula: A sértetti jogok érvényesülése, Belügyi Szemle, 2003/2-3. sz.
- Damaska, Mirjan: Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure, The Yale Law Journal, Vol. 84., 1975.
- Damaska, Mirjan: Strukturmodelle der Staatsgewalt und ihre Bedeutung für das Strafverfahren, ZStW 87 Heft 4. 1975.
- Damaska, Mirjan: The Faces of Justice and State Authority, Yale University Press, New Haven and London, 1986.
- Durkheim, Emile: A társadalmi munkamegosztásról, Gondolat Kiadó, Budapest, 2001.
- Dürkop, M.: Der Angeklagte. Eine sozialpsychologische Studie zum Verhalten vor Gericht. München, 1977.
- Erdei Árpád: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljáráásban; in: Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk.: Gelléri Balázs) Bibliotheka Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv Budapest, 2004, 168-169. o.
- Eszterházy Péter: A szavak csodálatos életéből. A Mindentudás Egyetemén elhangzott előadás. Az előadás bővített változata ugyanilyen címen könyvben is megjelent, Budapest, 2003.
- Farkas Ákos: Áldozatvédelem és büntetőeljárás, Magyar Jog, 1993/12. sz.
- Farkas Ákos – Pap Gábor: Alkotmányosság és büntetőeljárás, in: Kriminológiai és Kriminológiai évkönyv, 30. sz. (szerk.: Pusztai L.) IKVA, Budapest, 1993.
- Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Farkas Ákos: A tanúvédelem Magyarországon a 90-es években; in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Farkas Krisztina: The possibilities of the acceleration of the procedure in the German, Swiss and Italian Criminal Justice. (PhD thesis on file, Miskolc, 2016, <http://phd.lib.uni-miskolc.hu/document/22696>)

- Kiss Anna - Farkas Krisztina: Position of victim in Hungary with special regard to the efficiency of criminal proceeding, in: Collection of Papers From the International Academic Conference 22nd - 23rd of February 2018 Constitutional, Statutory and Criminological Attributes for Crime Victims Bratislava Legal Forum 2018, pp. 86-98
https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/bpf_2018_new/Zbornik_BPF2018_sekcia_1.pdf
- Fehér Lenke: Az áldozatok jogai és az áldozat-segítő szervezetek, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk Ferenc); OKRI, Budapest, 1999.
- Fehér Lenke: Erőszakos bűnözés - bűnözéstől való félelem, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 33. sz., (szerk.: Irk Ferenc); OKRI, Budapest, 1997.
- Fenyvesi Csaba: Jogállami „szűrők” a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1997/9. sz.
- Fenyvesi Csaba: A tanúvédelem és a védőügyvéd, in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Fenyvesi Csaba: Erőszak a büntetőeljárásban (A másodlagos viktimizáció alanyai) Előadás. Elhangzott a Magyar Pszichológiai Társaság V. Nemzetközi Kongresszusán; Budapest, 2002. március 20-23.
- Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2002.
- Fenyvesi Csaba: Die internationalen Tendenzen der Strafverfolgungswissenschaft im XXI. Jahrhundert, in: Györgyi Kálmán ünnepi kötet, Bibliotheca Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Finkey Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve, Budapest, 1908.
- Finszter Géza: A rendészet elmélete, KJK-Kerszöv - OKRI, Budapest, 2003.
- Gilányi Eszter: A távoltartás mint új kényszerintézkedés (Beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2006. március 23-án megtartott ke-rekasztal-beszélgetésről) Ügyészek Lapja, 2006/2. sz.
- Görgényi Ilona: A viktimológiai ismeretek érvényesülésének fő irányai a kriminológiában és a büntetőjogban, Kandidátusi értekezés, Miskolc, 1994.
- Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

- Görgényi Ilona: A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárás során az Európai Unióban; in: Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén. Bűnügyi Tudományi Közlemények, 7. sz. (szerk.: Lévay M.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.
- Görgényi Ilona: Ötletek a készülő áldozatvédelmi törvényhez – az áldozat büntető eljárásjogi helyzete de lege ferenda, Kriminológiai Közlemények, 61. sz. (szerk.: Marosi Krisztina és Sárík Eszter), Budapest, 2004.
- Görgényi Ilona: Régi és új paradigma: A resztoratív igazságszolgáltatás, in: Békés Imre Emlékkötet, Bibliotheka Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000.
- Gremela Zoltánné: Az áldozatok kompenzációja az USA-ban, Magyar Jog, 1993/7. sz.
- Gulácsi József: A sértett, Magyar Jog, 1976/652. o.
- Györgyi Kálmán: A bűncselekmények áldozatainak emberi jogai; in: Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára, BM Kiadó, Budapest, 1999.
- Gyurkó Szilvia: Helyreállító igazságszolgáltatási technikák alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben, Kriminológiai Tanulmányok 42. sz. (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2005.
- Hack Péter: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson, Collega, 1996/6. sz.
- Irk Ferenc: A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője, Kriminológiai Tanulmányok 40. sz. (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2003.
- Irk Ferenc-Finszter Géza: Gazdasági-társadalmi változások, a bűnözés új kihívásai (Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió peremén), Kriminológiai Tanulmányok, 38. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2001.
- Jungi Eszter – Mészáros Zsolt: A pótmagánvád lehetősége a büntetőeljárásban, Bírák Lapja, 1994/3-4. sz.
- Kaiser, Michael: Die Stellung des Verletzten im Srtafverfahren (Implementation und evaluation des „Opferschutzgesetzes“) Freiburg i. Br. 1992.
- Kara Ákos: The rights of the victim in the new Hungarian criminal procedure (Conference presentation); 4th Annual Conference of Balkan Criminology, Budapest, 2017, September 21-24.

- Kardos Sándor: Gondolatok a pótmagánvádról; in: Az új büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni Konferenciák IV., Debrecen, 2005.
- Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Katona Géza: A jogállamiság a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1989/8. sz.
- Kerekasztal-beszélgetés a pótmagánvádról, Ügyészek Lapja, 2004/6. sz.
- Kemény Gábor: Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében, Belügyi Szemle, 2000/10. sz.
- Kemény Gábor: Sértetti jogok, kötelezettségek az új büntető eljárásjogi törvény tükrében, in: Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára (szerk.: Fenyvesi Csaba és Herke Csongor) PTE ÁJK, Pécs, 2003.
- Kerezsi Klára: A sértettsegítő szolgálatok az Egyesült Államokban, Főiskolai Figyelő Plusz, 1991/3. sz.
- Kertész Imre: A büntetőeljárásban résztvevők, az igazságszolgáltatást segítő programjáról szóló törvény tervezete; in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Kígyóssy Katinka: Az áldozatvédelem Franciaországban, in: Áldozatsegítés Európában 2004. (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsanna) Igazságügyi Minisztérium Országos Bünmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005.
- Király Tibor: A sértett a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1968/2. sz.
- Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről, KJK, Budapest, 1972.
- Király Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlöny, 1986/5. sz.
- Király Tibor: A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlatja, Belügyi Szemle, 2003/1. sz.
- Király Tibor: Büntetőeljárás jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Király Tibor: Kratochwill Ferenc: A sértettéről, in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Kiss Anna: Gondolatok az előzetes eljárás szerepéről és jövőjéről, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 31. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 1994.

- Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 34. sz., (szerk.: Irk Ferenc) Budapest, 1997.
- Barabás Andrea Tünde – Kiss Anna: A sértett megváltozott szerepe, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk Ferenc) Budapest, 1999.
- Kiss Anna: A sértett eljárásjogi helyzetének erősítése, különös tekintettel a pótmagánvád intézményére, Kriminológiai Tanulmányok, 39. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2002.
- Kiss Anna: Erősödött-e a sértett eljárásjogi helyzete? (Kérdések a múltból, válaszok a jelenben.); in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Kiss Anna: Additional Private Prosecution, in: New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern Europe, Special Edition of the Proceedings of Criminology (ed.: Gönczöl, K. – Lévay, M), Bíbor Publishing House, Miskolc, 2004.
- Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai Közlemények, 61.sz. (szerk.: Marosi Krisztina és Sárík Eszter), Budapest, 2004.
- Kiss Anna: Mediáció a büntetőeljárásban (Gondolatok Barabás. A. Tünde Börtön helyett egyezés? című könyvéről, Magyar Jog, 2005/4. sz.
- Kiss Anna: Elvárások az EU-ban – Gondolatok a mediációról, Ügyészek Lapja, 2005/1. sz.
- Kiss Anna: Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai Tanulmányok, 42. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2005.
- Kiss Anna: A közvetítői eljárásról, Kriminológiai Tanulmányok, 43. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2006.
- Kiss Anna: A sértett fogalma a büntetőeljárásban, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65.születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Mészáros Bence) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs 2006.
- Kiss Anna – Farkas Krisztina: Position of victim in Hungary with special regard to the efficiency of criminal proceeding, in: Collection of Papers From the International Academic Conference 22nd – 23rd of February

- 2018 Constitutional, Statutory and Criminological Attributes for Crime Victims Bratislava Legal Forum 2018, pp. 86-98
https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/bpf_2018_new/Zbornik_BPF2018_sekcia_1.pdf
- Kochanowski, Jan: Powrót kary sprawiedliwej, Rzeczpolita, 2005/11/25. sz. 6. o. (ford.: Hary Judit; megj.: Jogi Tudósító, 2006/4. sz.)
- Koczka Csaba: A sértetti vádképviselő múltja, jelene, jövője, Ügyészi Értesítő, 1992/1.
- Koller-Trbović, Nivex – Žižak, Antonija: Mit várhatunk a helyreállító igazságszolgáltatástól? A törvényszéken kívüli megállapodás modellje a kiskorúak és fiatalabb nagykorúak esetében folytatott büntetőjogi eljárás során a Horvát Köztársaságban (nyersfordítás; kézirat, 2006. Család Gyermek Ifjúság Szerkesztősége)
- Kondorosi F.: A büntetőpolitika reformja, Börtönügyi Szemle, 2006/1. 12. o.
- Korinek László: A lakosság feljelentési magatartása és a bűnügyi szervekről alkotott véleménye egy vizsgálat tükrében, Belügyi Szemle 1996/4. sz.
- Korinek László: Áldozati attitűdök, in: Békés Imre Emlékkötet (szerk.: Gellér Balázs) Bibliotheca Iuridica, Budapest, 2000.
- Korinek László: Félelem a bűnözéstől, KJK, Budapest, 1995.
- Kovács Csaba: A sértetti közrehatás megítélése a közúti balesetek elbírálásánál; in: Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére, Pécs, 2002.
- Kratochwill Ferenc: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárás jogban, ELTE, Budapest, 1990.
- Kratochwill Ferenc: A betöréses lopás sértettje, in: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulságai. Kriminológiai Közlemények, 38-39. sz., Budapest, 1991.
- Kühne, H.-H.: Tanúvédelem Európában, in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Küng-Hofer, Rolf: Die Beschleunigung des Starfverfahrens unter Wahrung der Rechtsstaatlichkeit. Bern, Frankfurt am Main, Nancy, New York, 1984, Peter Lang
- Lányi András: Együttéléstan, Gondolat, Budapest, 1997.

- Ligeti Katalin: Büntetőjogi és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Ligeti Katalin: Az Áldozati jogok szabályozása Németországban, in: Áldozatsegítés Európában 2004. (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsanna) Igazságügyi Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005.
- Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének Konceptiója, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Ligeti Miklós: Gondolatok az állam pótmagánvádlói jogosultságáról, *Ügyészek Lapja*, 2005/2. sz.
- Lupária, Luca (ed.): Victims and criminal Justice. European standards and national good practices (Introduction), Italia, Wolter Kluwers Press, 2015
- Márkus Ferenc: Az emberi környezet büntetőjogi védelme, in: Környezetvédelem, KJK, Budapest, 1987.
- Miers, David: An International Review of Restorative Justice www.restorativejustice.org és kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala
- Miszlayné Lányi Éva: A sértett jogi helyzete, a törvényben biztosított jogainak érvényesülése a büntetőeljáráásban az ítélkező bíró tapasztalatai alapján, in: A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában. A II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szekszárd, 1996. október 4-5. Kriminológiai Közlemények Különkiadás (szerk.: Domokos A.) Budapest, 1998.
- Molnár Bernadett: Gondolatok a közvetítői eljárásról a büntetőeljáráásban (Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. április 26-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről) *Ügyészek Lapja*, 2005/3. sz.
- Morvai Krisztina: A sértettek támogatása a büntetőeljáráásban, *Rendőri Szemle*, 1991/2. sz.
- Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, KJK, Budapest, 1986.
- Nagy Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak állami kártalanításáról, *Magyar Jog*, 1993/4. sz.

- Nagy Ferenc: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája; in: Kriminológiai Közlemények, 48. sz. (szerk.: Kerezi K.) Budapest, 1993.
- Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója, in.: A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján (szerk.: Irk F.) OKRI, Budapest, 1997.
- Orwrot od resocjabizocji, Rzeczpospolita, 2005/12/16. 21. o. (ford. Hary Judit)
- Packer, Herbert: Two Models of the Criminal Process, 113 U. Pa. L. Rev. 1.,
- Peters, Karl: Beschleunigung des Strafverfahrens und die Grenzen der Verfahrensbeschleunigung, in: Strafprozess und Reform, Neuwied - Darmstadt, 1979.
- Pusztai László: Elterelés a büntető útról, Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok, 28. sz. (szerk.: Gödöny J.) BM Kiadó, Budapest, 1991.
- Pótmagánvád, avagy vádolhat-e vigaszágon az állam? Interjú Márki Zoltánal, Magyar Nemzet, 2003. december 15. sz.
- Radbruch, Gustav: Grundzüge der Rechtsphilosophie, München, 1914.
- Radbruch, Gustav: Öt perc jogfilozófia, in: Mackó, M. - Szigeti, P.: Jog és jogállam (Állam-és jogelméleti alapismeretek) Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.
- Radbruch, Gustav: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog, in: Jog és filozófia, Budapest, 1995.
- Rękas, Agnieszka: Mediacja w Polskim Prawie Karnym, Oficyna Wydawnicza MS 2004. www.ms.gov.pl/przewodnik/przew11.pdf
- Roach, Kent: Four models of the criminal process, The Journal of Criminal Law and Criminology Vol. 89 No. 2. 1999.
- Róth Erika: Hogyan és kitől védjük a tanút? in: Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre. A VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001.
- Róth Erika: A sértett helyzete a büntetőeljárásban (kézirat)
- Róth Erika: A sértett szerepe a büntetőeljárásban - Avagy mit kíván az Európai Unió, in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.

- Róth Erika: What is the Real Interes of the Victim? In: New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern Europe, Special Edition of the Proceedings of Criminology (ed.: Gönczöl, K. – Lévay, M), Bibor Publishing House, Miskolc, 2004.
- Róth Erika: Áldozati jogok az EU-ban – elvárások és tények, *Ügyészek Lapja*, 2004/6.
- Róth Erika: Az ügyész diszkrécionális jogköre, in: Az új büntetőeljárási törvény első éve. Debreceni Konferenciák IV., Debrecen, 2005.
- Róth Erika: Az ügyész diszkrécionális jogkörének néhány kérdése, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Róth Erika: Position of victims in the criminal procedure in the context with requirements of the European Union. *European Integration Studies*, Volume 9. Number 1. 2011
- Sólyom László: A polgári bíróságok környezetvédelmi ítélkezése és a polgári jog új lehetőségei a környezetvédelemben, in: *Környezetvédelem*, KJK, Budapest, 1987.
- Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris, Budapest, 2001.
- Szabó, Denis: *Kriminológia és kriminálpolitika*, Gondolat, Budapest, 1981.
- Tamási Erzsébet – Virág György: A családon belüli erőszakról, *Ügyészek Lapja*, 2004/1. sz.
- Szelezsán Annamária: A gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények (beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. május 24-én megtartott kerekasztal-beszélgetésről) *Ügyészek Lapja*, 2005/4. sz.
- Tóth Mihály: Az ügyész, a „tollfosztó”, *Ügyészek Lapja*, 1994/2.
- Tóth Mihály: Új büntetőeljárási törvény vagy további novellák sora, *Belügyi Szemle*, 2000/2. sz.
- Tóth Mihály: Vázlatok és szemelvények a büntető-eljárásjog tanulmányozásához. I-II. Budapest, 1999.
- Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében, KJK, Budapest, 2001.

- Tóth Tihamér: A sértett jogállása a büntetőeljárásban, *Belügyi Szemle*, 1974/1. sz.
- Tóth Tihamér: A sértett vallomásának felvétele és értékelése, *Belügyi Szemle*, 1983/11. sz.
- Tóth Tihamér: A sértett hatékonyabb védelméről, *Rendőri Szemle*, 1991/3. sz.
- Tremmel Flórián: A magánvád, KJK, Budapest, 1985.
- Tremmel Flórián: A magánvád szabályozása az első magyar Büntető Perrendtartásban és a mai magyar reformtörekvések, *Magyar Jog*, 1996/11. sz.
- Tremmel Flórián: *Magyar büntetőeljárás*, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.
- Vasziljevics, T.: Transformacija principa krivicsnog prava. *Annali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 1969/3-4. 303-308. o. (nyersfordítás, kézirat, ELTE ÁJK Büntetőeljárás Tanszék)
- Vígh József: Új irányzat a büntető igazságszolgáltatásban; in: Györgyi Kálmán *Ünnepi Kötet*, (szerk.: Gelléri Balázs) Budapest, 2004.
- Virág György: A családon belüli erőszakról. OKRI kutatás. A témáért felelős kutatásvezető: Virág György. Résztvevők: Tamási Erzsébet, Fehér Lenke, Herczog Mária, Sárkány Eszter, Windt Szandra, Gyurkó Szilvia.
- Vogler, Richard - Huber, Barbara (ed.): *Criminal Procedure in Europe (Introduction)*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Berlin, Press Duncker and Humblot, 2009

A sértett szerepének tanulmányozását a magyar büntetőeljárás jogtudomány számára korábban, az 1980-as évek végén Kratochwill Ferenc fedezte fel és kezdte kutatni, de az ő halálával ez a munka egy időre abbamaradt. Ezt az elszakadt szálát Kiss Anna találta meg, gombolyította tovább és formálta egésszé.

Talán túlzás nélkül kijelenthetem, hogy ennek a témának Magyarországon ma Kiss Anna az egyik legkiválóbb szakértője.

A most megjelent könyvben a szerző teljes körűen igyekszik feldolgozni a címben megjelölt témát, kezdve a sértett szerepének büntetőeljárás törvényi aspektusától, a resztoratív igazságszolgáltatás gondolatán keresztül, a büntetőeljárás pozícióknak megfelelő és az egyes eljárási szakaszokban a sértettet megillető jogokig.

A könyv a magyar szabályozást helyezi az elemzés középpontjába úgy, hogy az összehasonlító módszernek megfelelően kitér a korábbi Be. kódexekre, és egybeveti azokat a hatályos (új) büntetőeljárás törvénnyel.

A könyv jól strukturált, alapos és elmélyült ismereteket tükröző, magas színvonalú, a szerző önálló kutatásait és eredményeit tükröző munka.

Prof. Dr. Farkas Ákos CSc
egyetemi tanár

Budapest, 2018